

LIETUVOS EDUKOLOGIJOS UNIVERSITETAS
LITUANISTIKOS FAKULTETAS
LIETUVIŲ IR LYGINAMOSIOS LITERATŪROS KATEDRA

Žydronė Kolevinskienė

IŠBANDYMAS RECENZIJĄ

Mokymo priemonė filologijos studentams

lietuvos
edukologijos
universiteto
leidykla

Vilnius, 2014

UDK 821.172-95.09(075.8)

Ko-133

Leidinyi apsvaistyti Lietuvos edukologijos universiteto Lietuvių ir lyginamosios literatūros katedros posėdyje 2014 m. kovo 25 d. (protokolo Nr. 5), Lietuvos edukologijos universiteto Lituanistikos fakulteto tarybos posėdyje 2014 m. balandžio 18 d. (protokolo Nr. 13) ir rekomenduotas spausdinti.

Recenzavo:

prof. dr. Sigutė Radzevičienė (Lietuvos edukologijos universitetas)

doc. dr. Dainius Vaitiekūnas (Lietuvos edukologijos universitetas)

© Žydronė Kolevinskienė, 2014

© Lietuvos edukologijos universiteto
leidykla, 2014

ISBN 978-9955-20-932-4

TURINYS

PRATARMĖ.....	5
BENDRIEJI RECENZIJŲ RAŠYMO YPATUMAI.....	7
POEZIJOS VEIDAI.....	14
Kad siela gyva nepajuostų.....	14
Nekasdieniai pasimatymai	19
Kregždė, praauganti dangų	25
PROZOS BARUOSE.....	34
Tyro liūdesio novelistika	34
Trikdanti motinystė.....	41
Ką plukdo <i>Draugų laivelis</i> ?	49
KRITIKŲ PORTRETAI.....	54
Ar skaitysime Albertą Zalatorių?.....	54
Kęstučio Keblio kritikos lašai	65
MONOGRAFIJŲ SLĖPINIAI	71
Liūnės Sutemos gyvenimo ir tekstų susitikimas	71
Ieškant karvės kuolo, arba Renatos Šerelytės kūrybos takais ..	79
Apie atsivėrimo <i>kitam</i> būtinybę	86
REKOMENDUOJAMOS LITERATŪROS SĄRAŠAS	95

Literatūros kritikos praktika yra greičiau menas negu mokslas. Jos santykis su literatūros mokslu labai panašus į medicininės praktikos santykį su medicinos mokslu. Jei literatūros mokslininko uždavinys yra struktūrinė formalinių, etinių, estetinių etc. veikalo dėsnių bei santykių analizė, tai kritiko uždavinys yra to paties veikalo funkcionalumo diagnozė jo išpažįstamos vie-
nokios arba kitokios estetiškos doktrinos šviesoje ir laike.

Alfonsas Nyka-Niliūnas

Atrodo, kad literatūra vis dar apsprendžiama pirma žiūrint į rašantį žmogų, į jo afiliaciją, padėtį visuomenėje, jo krislus aky, o ne į tai, ką ir kaip jis parašo.

Kęstutis Keblys

Sunkiausias dienos literatūros kritiko uždavinys – atskirti nauja (aktualijas, mados apraiškas etc.) nuo originalu (t. y. antlaikiška nauja, ne tik kitaip). Arogantišką naujoviškumą sunku tiksliai suvokti bei įvertinti panašiai kaip pasakėčios varlės pastangas pūtimosi proceso pačioje pradžioje, kuomet, bent teoriškai, tebegalioja klausimas: o gal ji ir prilygs jaučiui?

Alfonsas Nyka-Niliūnas

Kritikui ypatingų talentų nereikia. Užtenka turėti „estetinę klausą“, suregzti įtaigų sakinį ir iš tiesų domėtis literatūra (pirmiausia – literatūra, o tik paskui – literatūrinio gyvenimu; mes tuos dalykus kartais suplakame).

Albertas Zalatorius

Lietuviška recenzija, norėdama būti tikrai inteligentiška, kone 90% atvejų turėtų būti labai trumpa, t. y. susidėti iš dviejų trijų negatyvinės reikšmės žodžių (vienas prieškario lenkų recenzentas menkavertės knygos aptarimui pasitenkino tik vienu vieninteliu žodžiu: „Głupstwo!“). Bet mums, pripratusiems prie labdarybės, toks blaivus požiūris į kritiką turbūt dar ilgam pasiliks tik svajonė.

Alfonsas Nyka-Niliūnas

PRATARMĖ

Šis leidinys yra parengtas Lietuvos edukologijos universiteto Lituanistikos fakultete skaitytų kursų *Prozos kūrinių analizė* ir *Naujausioji lietuvių literatūra* pagrindu ir yra orientuotas į filologijos studentus. Minėtieji kursai yra skirti studento estetiniam skoniui ir meninei nuovokai ugdyti, literatūros teorijos praktinio pritaikymo, kūrinių analizės bei vertinimo įgūdžiams formuoti ir yra užbaigiami recenzijos rašymu.

Leidinį sudaro pastaraisiais metais rašytos recenzijos. Dalis jų buvo publikuota kultūrinėje ir literatūrinėje spaudoje (*Šiaurės Atėnuose, Literatūroje ir mene, Drauge, Metuose, Nemune*), akademiniuose leidiniuose. Šie tekstai yra papildyti, redaguoti. Pateikiamos ir kelios niekur anksčiau nepublikuotos recenzijos. Pirmoji leidinio dalis yra skirta bendrosioms recenzijų apibrėžtims, recenzijų tipologijai, recenzijos skirtumui nuo anotacijos išryškinti. Čia pateikiami ir preliminarūs planai, patarimai, nuo ko pradėti knygos recenzijos rašymą, akcentuojama, į ką privalu kreipti dėmesį, norint parašyti gerą recenziją. Konkrečios įvairių tipų recenzijos apie poezijos, prozos knygas, monografijas, literatūrinę kritiką pratęsia ir papildo pirmojoje leidinio dalyje išryškintus probleminius aspektus, kreipia dėmesį į šiuolaikinės literatūros vertinimo ir analizės problemas.

Šia mokymo priemone siekiama ugdyti studentų gebėjimą skaityti ir analizuoti šiuolaikinės lietuvių literatūros grožinius ir akademinius tekstus, lavinti kritinį mąstymą.

Tikimasi, kad čia pateikiama orientacinė medžiaga, recenzijų rašymo gairės studentams suteiks profesines kompetencijas: gebėti tekstą suvokti kaip struktūrą, kurio visi lygmenys ir elementai yra susiję; gebėti suvokti teksto elementų funkcijas ir jų tarpusavio ryšius; suprasti, kad analizės galimybės ir ribos slypi pačiame tekste, o bet kokie prasmės pasikeitimai turi būti patvirtinti raiškoje. Leidi-

nys gali būti naudingas ir gimnazijų mokytojams, vyresniųjų klasių moksleiviams.

Autorė dėkinga visiems, skatinusiems ir padėjusiems dirbti: savo kolegoms ir bendraminčiams iš LEU Lietuvių ir lyginamosios literatūros katedros, dviem šio leidinio recenzentams – profesorei Sigutei Radzevičienei ir docentui Dainiui Vaitiekūnui, LEU Lituanistikos fakulteto studentams ir aptariamų knygų autoriams – netiesioginiu būdu dalyvavusiems šių tekstų rašyme.

BENDRIEJI RECENZIJŲ RAŠYMO YPATUMAI

Recenzija (lot. *recensio* – vertinimas) apibrėžiama kaip literatūros žanras, kuriam būdingas kritinis ar aiškinamasis naujo literatūros ar meno kūrinio, parodos, spektaklio, kino filmo, mokslo ar populiarinimo veikalo pristatymas. Recenzija (*review*) yra priskiriama ir analitiniams spaudos žanrams (kartu su straipsniu, žurnalistiniu tyrimu ir žurnalistiniu eksperimentu, apžvalga), kurie aptinkami „solidžioje, nebulvarinėje spaudoje, dažniau savaitraščiuose negu dienraščiuose, specializuotuose negu bendrojo pobūdžio leidiniuose. Jos paskirtis yra aiškinti, sisteminti, apibendrinti, vertinti“¹. Taigi pirmiausia recenzija suvokiama kaip kritinis meno kūrinio įvertinimas, atsiliepimas, skaidant, sisteminant, apibendrinant, vertinant. Dažniausiai ja reaguojama į meno kūrinių ir mokslo naujienas. „Žodis *recenzija* turi dvi glaudžiai tarpusavyje susijusias reikšmes: 1) *kritinis* naujo literatūros ar kitos srities kūrinio, autorinio darbo, projekto vertinimas; 2) straipsnis, kuriame pateiktas toks vertinimas“². Geros knygos recenzijos paskirtis – ne vien informuoti skaitytojus apie naują kūrinį, bet, jį įdomiai ir aktualiai aptariant bei įvertinant, formuoti skaitytojo požiūrį ir lavinti estetinį skonį. O tam pirmiausia reikia išanalizuoti objektą, o tik paskui jį įvertinti, pagrįsti vertinimą teksto analize. Taigi recenzija tampa tarpininke tarp rašytojo ir skaitytojų auditorijos.

Vieni tyrinėtojai recenziją traktuoja kaip „kūrinį, kūrybos aktą, veiksmą, nesvarbu, kad tai rašinys apie kito kūrybą“, kitų pastebėji-

¹ Rūta Marcinkevičienė, *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*, Kaunas: Versus aureus, 2008, p. 139.

² Nijolė Bražienė, „Doc. Eglės Prieskienienės literatūrinių recenzijų įvairovė“, prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:j.04~2012~ISSN_1648-8776.N_1_34.PG_145-151/DS.002.0.01.ARTIC.

mu, „recenzija gali įvertinti kūrinį tik neperžengdama jo autoriaus sukurto lauko ribų, t. y. nekeisdama vienokio ar kitokio autoriaus minčių išdėstymo“, tretieji pabrėžia, kad „recenzija yra autoriaus minčių išdėstymo įžvelgimas ir jo pateikimas platesnei visuomenei, kuri gal ne tokia greita, smalsi ar imli, kad TĄ kūrinį pastebėtų ir atsiverstų“³. Literatūrinės recenzijos žanrą, esmines jos ypatybes savo *Dienoraščių fragmentuose* yra lakoniškai, tačiau aiškiai ir gana griežtai apibrėžęs poetas, literatūros kritikas Alfonsas Nyka-Niliūnas: „Recenzija: aptariamojo kūrinio kritiškas pristatymas *laiko* situacijoje ir perspektyvoje, kitaip sakant, *dienos* literatūros temų, problemų ir tendencijų rate. Recenzija turi būti reliatyviai trumpa, aiškiai suformuluota, be pasiteisinimų, sminganti; joje turi dominuoti *vertinamasis momentas*, ne analizė. Tendencija recenzijoje nėra viena septynių didžiųjų literatūros nuodėmių. Tai reiškia, kad recenzijoje gali būti (o gal net ir turi) būti už ką *nors subtiliai kovojama*“⁴.

Išskiriamos viešos ir neviešos recenzijos. *Nevieša recenzija* (dar vadinama *tarpine, anonimine*) dažniausiai rašoma leidyklos, redakcijos ar redakcinės kolegijos užsakymu apie (ne)siūlomą publikuoti kūrinį. Šio tipo recenzijos prilygsta dokumentams, dažniausiai yra rekomendacinio pobūdžio ir atlieka patariamąją funkciją. „*Viešai skelbiamos recenzijos* apima labai plačią recenzuojamųjų dalykų skalę ir pagal tai skiriamos: meno kūrinių – parodų, spektaklių, filmų – literatūrologinės ir mokslo darbų recenzijos“⁵. Tai autorinių darbų vertinimas žiniasklaidos priemonėse. Tipiškiausios yra knygų recenzijos, nors vis labiau populiarėja filmų, parodų recenzijos. Dienraščių kultūriniuose prieduose ar savaitraščiuose dažniausiai publikuojamos nedidelės apimties, aiškinamojo, komentuojamojo

³ Rasa Gečaitė, „Pasamprotavimas apie recenzijų steigimą ir saugą“, *Literatūra ir menas*, 1997.

⁴ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1970*, Čikaga: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1998, p. 203.

⁵ Marcinkevičienė, 2008, p. 152.

pobūdžio recenzijos. Specializuotoje literatūroje recenzijos gali būti didelės apimties, įgyti mokslinį pobūdį. Jose išsamiai įvertinama kūrinio struktūra, originalumas, meniniai privalumai, pastebimi trūkumai. „Praktika rodo, kad recenzija, kaip analitinis žanras, – sudėtingas reiškinys, neapsiribojantis anksčiau minėta dichotomine klasifikacija. Pvz., aukštosiose mokyklose studentų moksliniai baigiamieji darbai vertinami *akademine recenzija*, kuri gali būti *uždaro, atviro ar mišraus tipo*“⁶. Įprastai akademinės recenzijos turi griežtą kognityvinę struktūrą: a) įvadą, kuriame aptariama darbo sritis, tema, svarstoma problema, jos aktualumas, b) pagrindinė recenzijos dalis, kurioje aprašoma visa darbo struktūra ir atskiros sudedamosios jo dalys, c) papildomos recenzijos dalys, kuriose atskirai aptariami pasirinktiniai darbo ypatumai (apimtis, pavyzdžiai, šaltiniai, iliustracijos, mokslinis aparatas, kalba ir kt.), nurodomi privalumai ir trūkumai, d) recenzijos pabaiga, t. y. jos gale pateikiamas darbo įvertinimas arba verdiktas⁷.

Literatūrologiniuose šaltiniuose pastebėtas ir toks recenzijų skirstymas:

recenzija-straipsnis – naujas literatūros ar meno kūrinys analizuojamas atitinkamos literatūros ar meno rūšies raidos kontekste;

recenzija-monografija – mokslinio pobūdžio veikalas, išsamiai kultūros gyvenimo kontekste įvairiais aspektais analizuojantis naują literatūros ar meno kūrinį. Gali būti publikuojama kaip atskira knyga;

teorinė recenzija – vertinami moksliniai ir visuomeniniai, politiniai darbai, kurie pasižymi teorine forma; recenzijos autorius kalba tokia pačia moksline kalba;

⁶ Bražienė, prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_1648-8776.N_1_34.PG_145-151/DS.002.0.01.ARTIC.

⁷ Daugiau apie akademinę recenziją ir jos retoriką žr.: Rūta Marcinkevičienė, „Akademinės recenzijos retorika“, *Filologija. Teksto lingvistika ir poetika*, 2002, nr. 1(7), p. 22–27, prieiga per internetą: <http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/re-torika.pdf>.

meninė recenzija – literatūros ir meno kūriniam, nedidelės apimties, specializuotuose leidiniuose.

Minimos ir šių tipų recenzijos: *recenzijos-apžvalgos*, *recenzijos anotacijos*, *recenzijos-nuomonės*, *recenzijos-esė*.

„*Recenzijų adresatas* – mokslo srities aukštos kvalifikacijos specialistai, kvalifikuoti specialistai praktikai, visuomenės dalis, besidominti recenzuojamo darbo sritimi. Adresato aspektu recenzijos gali būti *mokslinės-teorinės* ir *informacinės/populiarinimo*. Pastarųjų paskirtis ne tik pateikti vertinimą, bet ir daryti vieną ar kitą poveikį adresatui. Recenzija gali apimti vieną vieno autoriaus objektą, kelis vieno ar kelių autorių objektus. Tie objektai gali atspindėti ne tik kurią nors vieną temą, bet ir aprėpti kelias/daug skirtingų temų. Todėl *pagal objektą* recenzijos gali būti *vienaobjektės*, *daugiaobjektės-teminės*, *apžvalginės*. Kiekvienam objektui dažniausiai būdinga ne viena, o kelios ypatybės/savybės. Skiriama *aspektinė* ir *daugiaaspektė* recenzija. Tai priklauso nuo objekto dalykų skaičiaus: nagrinėjamas vienas, keli ar visi reikšmingi dalykai“⁸.

Recenziją sudaro dvi pagrindinės struktūrinės dalys: „į objektų tvumą pretenduojantis aprašymas, arba atpasakojimas, ir subjektyvus vertinimas“⁹. Bendrosios recenzijos struktūrinės dalys: knygos pristatymas, knygos struktūros apibūdinimas, rašytojo kalbos, stiliaus patarimas, knygos privalumų ir/ar trūkumų išskyrimas, galutinis, apibendrinantis knygos įvertinimas. Daug dėmesio skirti knygos struktūrai verta tada, kai ji kuo nors išsiskiria, suteikia vertingos informacijos (pavyzdžiui, įdomus įvadas, pabaigoje – epilogas), yra netikėtas dėstymas (šiuoliuojama per laikotarpius, prisiminimus, dabartį). Pastebėtina, kad platus turinio nupasakojimas recenzijai vertės neprideda. Recenzijoje, kaip kūrinio analizėje, galioja toks principas: jei tą patį gali pasakyti cituodamas, tai verčiau cituok.

Rašant recenziją būtina atkreipti dėmesį į šiuos aspektus:

⁸ Bražienė, prieiga per internetą: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_1648-8776.N_1_34.PG_145-151/DS.002.0.01.ARTIC.

⁹ Marcinkevičienė, 2008, p. 153.

- recenzijos pavadinimas, kuris atveria kritiko požiūrį: kas svarbiausia kūrinyje, kur slypi jo vertė (derėtų vengti pavadinime žodžio „recenzija“, jį galime pateikti paraštėje);
- recenzuojamos knygos bibliografinis aprašas: autorius, pavadinimas, leidykla, išleidimo metai, puslapių skaičius;
- pristatoma aptariamoji knyga: naujai pasirodžiusios knygos aplinka, jos kontekstas, adresatas, kuo kūrinys gali būti įdomus skaitytojui, netikėtas ir pan.;
- trumpai pristatomas autorius: ar autorius yra žinomas, o gal tai pirmoji autoriaus knyga;
- dedikacijos (jeigu yra): kaip jos informuoja skaitytoją, ar lemia knygos skaitymą;
- knygos turinys: tematikos, problematikos apibūdinimas, struktūra;
- rašytojo stilius;
- knygos poligrafija: iliustracijų ir teksto dermė;
- knygos privalumai ir trūkumai;
- apibendrinimas: galutinis įvertinimas.

Dažniausiai iš pristatymo jau ryškėja ne tik pagrindinė informacija, bet ir recenzijos rašymo tikslas: kodėl verta apie šį kūrinį kalbėti? Pabrėžiami pagrindiniai recenzijos komunikaciniai tikslai: pateikti informaciją apie knygą, pristatyti knygos pasirodymo kontekstą, įvertinti teigiamus/neigiamus aspektus, autoriaus nuopelnus, pademonstruoti recenzento žinias. Būtent šie bendrieji komunikaciniai tikslai suteikia recenzijos žanrui formą ir sąlygoja recenzijos vidinę struktūrą.

Kūrinys (kaip ir recenzija) gali turėti numanomą adresatą (suaugęs žmogus, vaikas, paauglys, moteris ar vyras) ir, be abejonės, pastebimą temą, problemą, konfliktą, daugiau ar mažiau charakterizuotus veikėjus. Galima (ne)rekomenduoti leidinį kitiems, ko nors palinkėti autoriui, skaitytojui, sau.

Knygos vertinimas gali būti susijęs su daugybe aspektų, tačiau svarbiausia – vertinama kūrinio estetinė vertė. Recenzijos žanro ty-

rėjai yra išskyrę keletą retorinių strategijų, kurias recenzentai taiko mandagiam neigiamam vertinimui išsakyti:

- neigiamą vertinimą galima pateikti pabaigoje kartu su apibendrinančiu teigiamu vertinimu, kaip rekomendaciją ar palinkėjimą;
- galima mandagiai pabrėžti savo sprendimo subjektyvumą (galbūt taip atrodo tik man?);
- tiesmukumo padeda išvengti vartojami „kažin“, „gal“, „gal dar“, „galbūt“, „ko gero“, „tikriausiai“. Tačiau pabrėžiama, kad nereikėtų piktnaudžiauti tokiais abejotaisiais žodeliais nes tai rodo recenzento neryžtingumą, todėl galima suabejoti ir paties recenzento vertinimu, jo autoritetu.

Recenzija skiriasi nuo *anotacijos*, kuri apibrėžiama kaip trumpas kūrinio pristatymas (teigiamas, reklaminis). Dažnai yra painiojamos knygų recenzijos su anotacijomis arba trumpomis apžvalgomis. „Atsiradusi kaip trumpas knygos pristatymas, reziūnuojantis jos esmę, visuotinės reklamos įsigalėjimo laikais anotacija greitai pritapo ir prie kitų objektų – filmų, spektaklių, RTV laidų, o kitoje šalyse ir prie restoranų, vynų, automobilių ir daugelio kitų dalykų. <...> Santrauka visais atvejais yra sudedamoji anotacijos dalis, o anotaciją nuo recenzijos skiria kritinių vertinimų stoka. Tačiau iš tiesų daugelyje anotacijų esama vertinimo, reitingavimo, prognozių apie galimą filmo ar spektaklio sėkmę. Tad labiausiai recenziją nuo anotacijos skiria apimtis ir informacinė struktūra“¹⁰. Knygos anotacija dažniausiai yra neutralus, informuoti skirtas žanras, o gera recenzija neįmanoma be kūrinio vertinimo.

Praktiniai patarimai, rašantiems knygų recenzijas:

- prieš skaitymą: autorius, žanras, pavadinimas, knygos turinys, apipavidalinimas;
- skaitymas: veikėjai, temos ir motyvai, stilius, autoriaus minčių argumentacija, pagrindinės mintys, citatos;

¹⁰ Marcinkevičienė, 2008, p. 153.

- ✦ rašymas: trumpa knygos santrauka arba konteksto pristatymas, recenzijos šerdis – argumentuota recenzento nuomonė apie knygą, dėmesys skaitytojui, svarbiausios mintys ir pagrindiniai veikėjai, struktūra, įvertinimas, leidėjas, kaina;
- ✦ antrasis skaitymas: korektūros klaidos, argumentacija.

POEZIJOS VEIDAI

KAD SIELA GYVA NEPAJUOSTŲ

Onė Baliukonytė. Bokštai. –
Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996.

Į klausimą apie perspektyviausius XX amžiaus antrosios pusės literatūros bruožus Onė Baliukonė yra atsakiusi: „kas tikra, autentiška, gimę ne iš išorinio nusistatymo būti menininku, o iš vidinės būtinybės, skaudaus neišvengiamumo, aistros – tas ir perspektyvu“. Visos O. Baliukonės lyrikos pamatinis klausimas yra gyvenimo prasmė, žmogaus ir jo suvokiamo pasaulio tikslo paslaptis. Jai eilėraštis turi atsakyti į klausimus: kam gyveni, kas iš to, kas liks po tavęs? Dvasingumo ir materialumo, amžinumo ir laikinumo priešybių išgyvenimai, susirūpinimas dėl bendrumo properšų liejasi tarsi savaime.

Eilėraščių rinkinyje *Bokštai* galima išvelgti, anot Viktorijos Daujotytės, „besikeičiančią eilėraščio trajektoriją“, „ramumo žilos šviesos“ siekimą, ypatingą priartėjimą prie Čiurlionio dvasios ženklų (ciklas „MKČ: Žalčio sonata“):

Antsąmonėje – žalias Išminties

žaltys...

Jo tylūs mąstymai virš kūrinijos

kryžiaus

Griaustiniais sielą drebina...

Šalti

Prisilietimai ugnimi nutvilko...

(eil. „Allegro“, p. 118)

O. Baliukonei, kaip ir Čiurlioniui, šviesa reiškia grožį, kurį reikia pajusti ir perduoti kitiems. Šviesos siekiama spontanišku vidiniu impulsu, kylančiu iš natūraliai pajustos vidinės būtinybės:

Vėl skrieja siela virpanti – esu!
Bet nėščios žvaigždės jai pastoja
kelią,
O sąrėmiai laukiniai dangų
skelia:
Gimdau rūsy, stoty, kalėjime...
Ir man visur beprotiškai šviesu.
(eil. „Šviesu“, p. 113)

Vis dėlto O. Baliukonės kūryboje dominuoja įtampa, o ramumo šviesa – siekiamybė. Kultūros erdvė teikia daug galių ir galimybių kuriančiam žmogui. Bokštai, sakralios erdvės, dvasios kilimas aukštyn – viduramžių atributika. „Sveikinu jus iš savo sielų viduramžių“, – yra ištarusi poetė. Neatsitiktinis ir knygos pavadinimas – *Bokštai*. „Į skaisčiųjų švytėjimą“, į čiurlionišką šviesą stiebiasi ir O. Baliukonės eilėraštis. *Bokštų* poezijai reikia šviesos, tylos, susikaupimo:

Namai... Vien sferų muzikos,
tiksliai žvaigždžių
Harmonijos jų bokštai
sklidini... Jie vieniši –
bet saulių saulėmis
apvainikuoti...
(eil. „Andante“, p. 119)

O. Baliukonės lyrikos kontekste pirmiausia išskiriamas įtempas ir autentiškas gyvenimo jausmas bei dramatiškas atvirumas. Ankstesniuose šios poetės eilėraščių rinkiniuose (*Viltis, Iš kelio dul-*

kių ir kt.) būtiškosios tiesos atveriamos paprastai ir aiškiai, o *Bokštų* rinkinyje būtis suvokiama labiau filosofiškai, metafiziškai. Pavyzdžiui, rinkinyje *Iš kelio dulkių* daug meilės eilėraščių, intymių moters išgyvenimų fiksacijų. Tokios tematikos tekstų skaitytojas neras *Bokštuose*. Ankstesnių rinkinių eilėraščiuose gamtos pasaulis – natūralus, kasdieniškas (dangus, skruzdė, paukštis). *Bokštuose* gamta susimbolinta, gamtiškasis pasaulis siejamas su Visata, Kosmoso begalybe:

Pro Visatos nežmoniškai

skaidrų ir amžiną lęši

Tu žmogaus laikinybėn žvelgi...

Tu regi jo prekes.

(eil. „Kūryba, p. 108)

Bokštų rinkinyje dėmesys koncertuojamas ne tik į vidinį žmogaus pasaulį, bet ir į norą rasti savo vietą Visatos erdvėje, į ėjimą harmonijos ir tobulybės link. Visoje O. Baliukonės kūryboje nepaliaujamai ieškoma atsako į klausimą, koks yra ryšys tarp žmogaus ir amžinybės, žmogaus ir nebūties. Nes, anot F. Nietzsche's, „visas mūsų gyvenimas yra nesibaigianti kova tarp būties ir nebūties, kas akimirksnį atsinaujinantis būties atsilaukymas prieš nebūties agresiją“. Būties–Nebūties priešpriešoje svarbu yra Kūryba, Žodis. Kūryba, gimstanti iš kančios, apvalanti, suteikianti katarsį:

Palytėk mano sielą kančia, kad

gyva nepajuostų –

Pro gyvenimų dumblą švari

prasimuštų versmė...

(eil. „Kūryba“, p. 108)

O. Baliukonės *Bokštų* eilėraščiai ne oratoriniai, manifestaciniai, o išpažintiniai, meditaciniai. Vidinių žmogaus būsenų subtilumas

įsilieja į gamtos pasaulį, į spalvų ir šviesų žaismą: balta, pilka, sidabrinė, violetinė, aukso, juoda – tokia rinkinio spalvų paletė. O. Baliukonės poezijoje svarbūs kraštutiniai įtampos poliai, vyksmas eilėraščiuose plėtojamas tarp žemės ir dangaus, gyvenimo ir mirties:

Viešpatie, kokioj gilybėj visa –
Ir kokioj aukštybėj...
(eil. „Žodis“)

Visi pamatiniai elementai (Oras, Ugnis, Žemė, Vanduo) dalyvauja O. Baliukonės poetinio pasaulio kūrime. Šis pasaulis paženklintas ėjimu į Nebūtį, į Mirtį – Pradžią ir Pabaigą. Mirtis poetės lyriniam subjektui – ne bauginanti perspektyva, bet egzistencijos dalis. Džiaugsmingas gyvenimo pilnatvės ir grožio jautimas siejamas su baigtinumo pajauta. Jungiama trejybė dangus–žmogus–žemė. Ji eilėraščiuose keičiama ir kita trejbe: nebūtis–žmogus–amžinybė:

Nes tai išdyla, dūmais
išsisklaido tai
Drauge su oda, kūnu, vienatve,
žeme
Nusimeti...
Ir paskutinis kraujo virpulys:
eime!
Ir jau nepaveja nei žmonės, nei
daiktai...
(eil. „Ruduo“, p. 39)

O. Baliukonės poetikos sistemoje sakrališkieji mistikos elementai supinti su profaniškaisiais, žemiškaisiais (sferų muzika ir „per naktį gatvėj plyšauja girti...“). Knygoje *Bokštai* jaučiama ir indų filosofijos įtaka (tą interviu ne kartą yra minėjusi ir pati autorė). Pavyzdžiui, sankjos šalininkai teigia, kad gyvenimas yra kančia, o mir-

tis – išsilaisvinimas. Mirtis yra neišvengiamybė, kurią reikia suvokti. Anot jų, mirties baimė slegia mus todėl, kad mirtį lydi nežinia. Mes nežinome, kas bus po mirties, be to, pati ji ateina per naujas kančias. Bet būtent per mirtį grindžiama egzistencijos amžinumo idėja:

Paskui keliauji lengvas ir
nematomas,
Aušros teprisidengęs tyrimu –
Žvaigždėta visata, ugnies
atomas...
Ir ilgu žvėriškai, ir dieviškai
ramu.
(eil. „Mirties nėra“, p. 25)

Knygoje svarbūs ir krikščioniškosios pasaulėvokos elementai – Tėvas, Erškėtis, Kryžius, Kristus, Marija. Taip kai kurie eilėraščiai tampa savotiškomis maldomis:

Šventąja tyla bei ramybe
šviesiąja
Apgaubki mus, Viešpatie, kaimų
keliuos
Ir didmiesčių gatvėse...
(eil. „Malda“, p. 32)

Pasikartojanti tikro ar tariamo dialogo situacija: „Ir tu kuždi šypsodamasi: Amen...“ (eil. „Amen“).

Onės Baliukonės poezijoje lyg ir nėra nieko specialiai „poetiško“, išskirtinai „sukurto“. Viskas tarsi savaime plaukia, liūliuoja, staigiai kyla aukštyn, į bokštų viršūnes ar grimzta gelmėn. Tačiau poetinio jausmo energija čia nepaprastai intensyvi – tai iš tiesų pulsuojanti O. Baliukonės lyrinio subjekto santykio su pasauliu kreivė.

NEKASDIENIAI PASIMATYMAI

Meilė Kudarauskaitė. Tik valandos gėlėta skiautė. – Klaipėda:

Libra Memelensis, 2007.

Meilė Kudarauskaitė. Kasdienė. – Klaipėda:

Libra Memelensis, 2008.

Originali, banalumo nepalytėta M. Kudarauskaitės poezija kuriama kaip intymus spalvinis, garsinis kalbėjimas, kaip prisiminimas žmonių, daiktų, įvykių. Poetės kūryba nėra sulaukusi išskirtinio kritikos dėmesio. Dėl vienokių ar kitokių priežasčių kritikai sunkiai veria duris į šios poetės kuriamą pasaulį. Rinktinė, išleista 2007 m. data, pradedama trumpa autorės autobiografija „Apie save“. Manychiau, būtent čia užkoduoti ir tekstų šifrai. Autobiografijoje ryškūs keli aspektai, kuriuos skaitytojas gali aptikti ir eilėraščiuose: 1) „tai – mano tako pėdos. Lietuvos moters, atbridusios iš romantiškosios kaimo darnos, pervažiuotos karo ir pokario vikšrų, keliančios vienišosios dalią“; 2) „Niekada neturėjau vien kūrybai skirto laiko“; 3) „Trisdešimt penkerių metų likau gyvanašlė“. Moterystė, vienatvė, romantiška kaimo darva (kaip eilėraščių pagrindas), karas–pokaris (svarbios istorinės realijos) ir galiausiai – našlystė (eil. „Gedėjimas“, „Našlių namai“), kuri lietuvių poezijoje nėra plačiai reflektuota, galėtų būti centriniai M. Kudarauskaitės lyrikos dėmenys. Moteriškumas minimas ir naujausios knygos *Kasdienė* įžangos žodyje. „Niekada neturėjau vien kūrybai skirtino laiko (gal tik kokią savaitę pas dar gyvą mamą ištrūkus)“, – sako M. Kudarauskaitė „Apie save“. „Savojo kambario“, savo kampo, savo laiko, skirto tik kūrybai, stygius metaforiškai ataidi dar nuo Virginios Woolf laikų.

Moters dalia – laukimas:

O moteris vis lauks. O veido vietoj –

Buvimo slėpinys juoduos lyg tunelis –

Mįslių mįslė ar dūris netikėtas –
Širdin. Vidudienį. Į nugarą.
(ciklas „Vakarojimai“)

Ciklišką moterišką lemtį patvirtina eilėraščių/ciklų pavadinimuose akcentuojami veiksmožodiniai daiktavardžiai – Vakarojimai, Rymojimai, Žiemojimai. Laukimas, gimdymas, našlavimas pereina iš kartos į kartą:

Mano senolės –
žuvėjos, audėjos, raudotojos,
Jūsų ištirpę vardai, veidai ir kapai –
Esat čia pat prie manęs –
skalsiojo viralo motinos –
Rankos gyslotos,
geisminga širdis, skreitan sutūpę
vaikai –

Likiminės moterų sankirtos akivaizdžios daugelyje eilėraščių:

Užaugo jau lėlės,
Užaugo sesuo,
Savų mažutėlių išklydo sūpuot,
Ir šimtmetis kiūtina.
Kraujo kupra –
Tai tavo lemtis –
mėlynake dukra.

M. Kudarauskaitės poetiniame pasaulyje transformuojami ir mitologiniai motyvai. Mitiniai vaizdiniai praplečia moters pasaulį, įvedamas moterų kuriamoje literatūroje pakankamai dažnas seserystės motyvas:

Jokaste, juodaplauke seserie iš mito,
Jokaste, pasismaugus juosta, kai valktis
nukrito,
Jokaste, kas ten – moiros ir jų klastos? –
Slapstausi, pėdas mėtau ir klimpstu –
Jokaste!

(eil. „Žyniaujanti“)

Moterystės linija brėžiama nuo eilinės provincijos moters, senolės iki karaliaus moterų portretų. Moteris turi daugybę veidų (šokėja, kankliuotoja, tapytoja, prekiautoja, iliuzionistė, pozuotoja, slaugančioji, žyniaujanti), ji pasirodo kaip Miriam, Veronika, Aušros Vartų Gailestingoji, Magdalena (variacijos krikščionišką tematiką „Pažado žemės žybsniuose“).

Toks platus moters likimo variacijų spektras kartu ir labai vieningas: globa, rūpestis, išpareigojimas, meilė, laukimas – pagrindinės moteriškumo/motiniškumo skleidimosi savybės. Pavyzdžiui, cikle „Patarnavimai karaliui“ (*Kasdienė*, p. 91) kiekvienos moters istorija galėtų būti atskiras romano siužetas, o telpa keliose eilėraščių strofose:

Pasivagiu tave aš drobei, garbei,
amžinybei.
Paliksi toks tik, kokį aš įsimenu –
Su tuo aštriu prieraišumu
ir su ištikimybės yda, –
Tave lyg skustagalvį kalinį aš pro vartus
išsivedu.

(eil. „Tapytoja“)

Cikle žodis suteikiamas penkiolikai moterų. Tai – kiekvienos jų meilės išpažintys. Šio ciklo moterys – stiprios, ryškios, gaivališkos, tapatinamos su laukine gamta, suteikiančia galimybę skleisti

natūraliai laumiškos/raganiškos (t. y. KITOKIOS) moters prigimčiai. Per moterų portretus vaizduojamos ir dramatiškos istorinės pervartos (eil. „Karalienė iš Žemaitijos“).

Praeitis, dabartis ir ateitis M. Kudarauskaitės eilėraščiuose sudaro vieną laiko matmenį:

Aš – šaknis raskilos beribė

Isepta į gimtinių molį.

<...>

Aš **kasmet žaliavau, žydėjau**

rasomis nusipraususi vardą.

<...>

Ir **tvaskėsiu, raminsiu, žaliuosiu.**

Visos žaros many žaižaruoja.

(eil. „Nesutremtoji“)

Trinarė laiko struktūra, t. y. esamasis, būtasis ir būsimasis laikas, „įkalinti“ vienoje erdvėje“, sudaro dažno M. Kudarauskaitės eilėraščio pagrindą.

Gamtos, kaimiško vaikystės pasaulio detalės užpildo eilėraščių erdvę, sukuria dvasinės pilnatvės, jaukumo, prasmės atmosferą: aukšta klevinė krikštasuolė, „švariai nušiūruota“, „kadagiais palei ežerą kvepianti pirtis“, „šiaudinis balandis virš stalo“, pasėtos palangėj razetos, levukai ir rūtos. Taip liudijama iš kartos į kartą perduodama meilė ir „gentkarčių“, „gentainių“ patirtis.

Lyrinio subjekto buvimą tokia pasaulyje įteisina ir papildo atmintis, neleidžianti užmiršti to, kas svarbu, brangu ir artima. Atmintis M. Kudarauskaitės lyrikoje sutampa su namais ir artimaisiais, brangiausiais žmonėmis. Prisimenami prarasti namai, seniai prabėgusi vaikystė, jaunystė, šaknys. Bet labai aiškiai suvokiama ir dabartis – kaip trūkumas to, kas buvo. Erdvė, plėtojama sąlygiškai atminties laike, perkeltame į dabartį, dažnai prilyginama sapno pasauliui:

Taip ruošias gyventi. Samčius kabina,
Aslą mazgoja, krausto rykus –
Atplūsta į sapną skaidrus sugrįžimas
Į tarpą savųjų, kur tikra, jauku –
<...>
Taip tikra žinoti, kad čia jau gyvensim,
Kad būsi vadinama meiliai vardu.
Pareina į sapną kaip didelė šventė
iš dar nesudegusių mūsų namų
(eil. „Kasdienė“, p. 72)

Tačiau dažnai sugrįžimas įmanomas tik sapne. Lyrinio subjekto atmintis įamžina ir tragiškus istorijos punktyrus, ypač pokarį, tremtį. Pokario metų drama dažniausiai skleidžiama per tėvo figūrą: visi skaudžiausi išgyvenimai susiję su tėvo praradimu:

Ant tėvo pažymos –
iš lagerio paleistas, –
паспорт выдан –
Ant motinos maldaknygės,
išmeldusios atsivertimą –

M. Kudarauskaitėi svarbi ir Lietuvos praeitis, ir jos žmonių likimai. Pabrėžtina, kad eilėrašciais atiduota duoklė Lietuvos istorijai („Kęstačių žemaičiai. 1993“, eil. „Apuolė“, „Jotvingiai“ iš naujausios knygos), kultūros, literatūros puoselėtojams („Vainikas Motiejui Valančiui“ (beje, poetė yra gavusi M. Valančiaus literatūrinę premiją), triptikas „Poeto metai“, skirtas Maironiui, eilėraščiai Vaižgančiui, Viliui Orvidui).

Be eilėraščių semantikos, kuriai iki šiol čia buvo skirta daugiausia dėmesio, atskira, ne mažiau svarbi tema galėtų būti meninės (gramatinės, stilistinės) žodžio raiškos galimybės. M. Kudarauskaitė itin atidi paskiro žodžio ar frazės skambesiui. Yra išbandomi įvai-

riausi žodžių skambėjimo, žaižaravimo niuansai: „Kuo žerplėjo die-
nos skala“, „Ar dvilktersi tada manėsp“, „Ūkia sėliškųjų baimių pa-
kusa“. Apibendrinti šį pastebėjimą galima pačios poetės žodžiais –
„Žaidžiu žodžiu, žaidžiu žosme“!

M. Kudarauskaitės poezijos žodžiui ir stiliui priklausytų eilu-
tės perkėlimai, aliteracijos, disonansai, originalios personifikacijos,
įspūdingi palyginimai, visiškai skaitytojui netikėti sugretinimai:
„Sulašės mažais lašeliais vakaras į ledo burną“; „Puola naktis ant
bėgių kaip Ana Karenina“; „Jau purpuro chitoną siaučias / Hete-
rų pramotė – naktis, / Į tvartus grįžta saulės jaučiai“; „Atbrenda
prieblandos / Į viensėdžius, į vieškelius“; „groja melžtuvėj pienas“;
„sirpsta rausvas, rūgštokas vasaros kraujas“; „Brazdina į mano lan-
gą / žalios šakos / Tarsi pomirtinės tėvo šnekos“; „Bet širdis – rau-
dongūžė zylė“, „Pasaulis žiopčioja lyg neguvęs plaukikas“. Šie pavyz-
džiai liudija tikrai ekspresyvų M. Kudarauskaitės žodį.

Metaforizuotas gamtos pasaulio gyvenimas ypač suaktyvėja
knygoje *Kasdien*. Čia „jazminas alpdamas maldauja žiedui vanden-
nio“, čia „sniegų muselės įskrenda pro langą“, „loja varnas“, „gegužė
kukuoja uosy“, „beržas siūruoja ir linksi“, „šermukšnis gieda seren-
das“. M. Kudarauskaitei visiškai natūraliai paklūsta patys įvairiausi
kalbinės raiškos būdai. Taip kuriamas ištis savitas stilius. Teisin-
gai yra ištarta, kad didžioji dauguma M. Kudarauskaitės eilių – „ti-
kro skausmo, tikrų netekčių, tikrų laimės akimirkų išskobtos, tikru
jausmu palaistytos“.

Apibendrinant galima teigti, kad abi M. Kudarauskaitės
knygas *Tik valandos gėlėta skiautė* ir *Kasdien* jungia lyrinio sub-
jekto buvimas gamtoje – ne šalimais, o būtent pačiame gamtiško-
jo pasaulio centre, taip pat istorinė, religinė dimensija ir, be abejo,
moteriškumas. Moteriškumas yra šios autorės kūrybos išeities
taškas. Ryškūs sukurtų moterų portretai gražiai „sukimba“, su-
siliečia su Juditos Vaičiūnaitės „Senomis fotografijomis“, „Ketu-
riais portretais“, su Patricijos Šmit „Tobulo pasaulio“ fotografi-
niais blyksniais, biografinėmis miniatiūromis. Ir paskutinis pa-

stebėjimas: nei vienoje, nei kitoje iš aptartų M. Kudarauskaitės knygų skaitytojas neras turinio, atrodytų, tokio būtino knygos sando. Tačiau jo ir nepasigendama. Šių knygų tekstus norėjosi „gerti“ visus ir iš karto.

KREGŽDĖ, PRAAUGANTI DANGŲ

Bronė Liniauskienė. Kregždės praauga dangų. –
Klaipėda: Eglė, 2008.

„Aš stoviu atvira kaip vandenys“ – šia eilute iš naujausios Bronės Liniauskienės poezijos rinktinės *Kregždės praauga dangų* (Klaipėda: Eglė, 2008, P. 65) ir norėtusi pradėti. Į šią knygą sudėti geriausi eilėraščiai iš ankstesnių rinkinių – *Palei žydintį lauką* (1978), *Tylūs pasikalbėjimai* (1983), *Pašauksiu medį* (1987), *Taip dūžta laikas* (1993), *Ant vakaro kranto* (2003) ir patys naujausi eilėraščiai skyriuje „Virš namų vakarėja“ (2003–2007). Viena pokalbyje *Pajūrio naujienoms* (2006 m. gruodžio 8 d.) B. Liniauskienė yra ištarusi: „Esu tos – senosios, klasikinės – poezijos atstovė. Man ir dabar labiau patinka klasikiniai eilėraščiai“. Apie tas klasikinės, tradicinės, nekvestionuojamas vertybes ir ši knyga, atverianti dramatiškas laiko dimensijas, žmogaus laikyseną istorinėse pervartose; knyga apie žmogaus ir gamtos dermę. Gamtiškoji, kaimiškoji tradicija B. Liniauskienės eilėse tarsi „sukabina“ su kitos žinomos poetės Stasės Lygutaitės-Bucevičienės lyrika. Labai panašiai įprasminama panaši patirtis. Remiamasi į savo kartos patirtį, savo kartos poetinį kalbėjimą (eil. „Savo kartai“, p. 100). Šiandieninį skaitytoją, dažnai jau pervargusį nuo rėksmingų, šokiruojančių tekstų, B. Liniauskienės eilėraščiai patraukia ramiu, tyliu, harmoningu kalbėjimu. Gėrio ir grožio tylumas. Literatūrologė profesorė Viktorija Daujotytė, išvelgdama B. Liniauskienės eilėraščių poetikos ir semantikos ryšį su Janinos Degutytės lyrika, taip apibūdina šios poetės kūrybos esmę – „tylių pasikalbėjimų poetiką“.

Taigi – pasikalbėti ir išsikalbėti. Pokalbio svarbą liudija eilėraštis „Tylūs pasikalbėjimai“. Galima tik pritarti Eugenijos Vaitkevičiūtės minčiai, išreikštai 2003 m. (2003–07–01) *Literatūros ir meno* puslapiuose (rinkinio *Ant vakaro kranto* recenzija): „Neretai skaitant poetės eilėraščius susidaro įspūdis, lyg poetė bandytų ko nors išklausti. Tačiau, užuot atlapojusi duris, įsiveržusi su trenksmais, griausmais ir atsakymus iš cypiančios būties lupte išlupusi, ji atsargiai praveria duris, žvilgteli vidun ir pabando pasiteirauti. Droviai“. Galbūt dėl to nuolatinio nedrąsaus bandymo užmegzti ryšį su skaitytoju, adresu, dėl komunikacijos poreikio B. Liniauskienės eilėraščiai išsiskiria kreipinių, retorinių klausimų ir sušukimų gausa. Pavyzdžiui, „tu ne-liūdėk, mano vaikė“, „laikas, o kūdiki mano“, „O, kiek jau praėjo! O, kiek daug ateis dar! (Ar jau be manęs)“ ir pan.

Bandant aprėpti šios rinktinės visumą, išskirtini kelis svarbiausi, ryškiausi dalykai, apšviečiantys B. Liniauskienės eilėraščius. Pirmiausia tai – **poezijos šaltiniai**, savotiškai penintys jos kūrybą.

B. Liniauskienės poetinė kūryba remiasi į tai, kas ilgiausiai išlieka, – į **vaikystės pasaulį**, vaikystės išgyvenimus. Tėviškės realijos, įspūdžiai, patirti vaikystėje, iškyla daugelyje rinktinės eilėraščių:

– – – Dar šiaudais apkibęs mano tėvo švarkas,
pirštą nusimušęs, mažas brolis verkia,
čia dar mano žodžiai, čia dar mano pėdos,
dar kaimynai šnekas prieklėty susėdę, –

taip gražiai nuo pypkių vinguriuoja dūmas,
patiestų drobulių geliantis baltumas,
sočios karvės siurbia vandenį iš lovio,
kopėčios atremtos šalia klevo stovi <...> (p. 26)

Iš vaikystės pasaulio ateina ir nenutrūkstantis ryšys su gamta, nuolat maitinantis šios kūrėjos poeziją. Pavyzdžiui, eilėraštis „Naktis tėviškėj“:

Užmigo didelis paukštis,
nebešnara medžiai,
iš ištraukto kibiro
lig ryto lašnoja vanduo,
pilnatis tingiai ritas viršūnėm,
putinai šiandakt krūmuos pražydo, –
nuo kvapnios jų šviesos
taip įšilo asla. <...> (p. 74)

Fiksuojamas savaiminis lietuviško peizažo gražumas. Todėl dauguma rinktinės eilėraščių yra itin gamtiški, peizažiški.

Kitas ne mažiau svarbus aspektas – **tėvynė (tėviškė, gimtinė) ir tauta**. B. Liniauskienės poezijoje pakankamai aiškiai skelbiamas žmogaus ryšys su gimtąja žeme ir savosios tautos likimu. Gilus įaugimas į gimtąją žemę yra viena iš poetinės kūrybos šaknų. Šis motyvas iškyla daugelyje eilėraščių:

Duok gėlės ir vandens amžinumą,
kad ir mirus žydėčiau, Tėvyne,
aš tau – iš tavęs. (eil. „Tau – iš tavęs“, p. 47)

Panašus žmogaus išaugimas tarsi iš tėviškos–tėvynės delnų skleidžiamas ir kitame eilėraštyje – „Bus Lietuva“:

Ten, kur atrasiu savo šaknis –
žemėj, danguj, vandeny,
žody gyvam, –
bus Lietuva. (p. 136)

Ne tik tėviškė, jos gamta – poetės įkvėpimo šaltiniai. Ne mažiau svarbi ir tautos istorija. Jos kritiškiausi momentai ypač skatina kūrybinę mintį. Dvasinis tautos naikinimas sopuliu perveria lyrinio subjekto sielą:

šaudėm Tėvynę ir žodį, –
kraujas į ateitį tiško,
keikėm prakeikėm Vorkutą,
verkėm ir fronto, ir miško.

Renkam ir ašarom plaunam, –
jų ir savęs neapgynėm...
Kiek padaugėjo kapelių, –
tiek sumažėjo Tėvynė. (eil. „Lietuva, giedanti paukšte“, p. 137).

Skaudūs tautos istorijos momentai – tremtis, ilgai slėpta sunki pokario patirtis („Tada nebuvo galima verkti ir nebuvo galima juoktis“, eil. „Tada“, p. 134) – lieka amžinai užfiksuoti poezijoje, bet čia jie, netekę savo aštrumo, nuskaidrėję ir šviesūs, sutaurinti poetinio žodžio galia:

Kitų kaltes skaičiuoti visada lengviau, –
pats tobuliau ir daug šauniau atrodai,
o gėlės žydi be jokios politikos gražiai –
lyg pačios sau – taip nekaltai, vienodai.

O mes jau bijome ir saulės, ir vandens.
Jau draugo bijome – parduotų? nepardutų?
Žmogau, juk žemėje reikės gyvent
visiems po tuo pačiu birželio stogu. (eil. „Po birželio stogu“, p. 139)

Tik nenutrūkstantis ryšys su skaudžiu tautos buvimu laiduoja neišsenkančią kūrybiškumo versmę, palaimingą gyvenimo prasmingumo ir nenykstančios vertės nuojautą:

Tik neprakeik, o Lietuva, už dviveidystę
ir mūsų neatsižadėk.
nepaklaidink genties, kad grįžti

iš dvasios ištremties galėtų,
kad po dangum užtektų vietos
visiems, kai obelys žydės... (eil. „Nepaklaidink genties“, p. 138)

Fiksuojamos ir **etinės, dorovinės vertybės** B. Liniauskienės poezijoje. Pirmiausia tai – **pareiga ir atsakomybė**. Rašoma iš atsiminimo, todėl prarastus, primirštus Lietuvos istorijos, kultūros puslapius bandoma įprasminti lyrikoje:

Apkabiname Nidą, Varnius,
ieškom Kernavėj kelio pradžios.
Jei neteksim savo šaknų,
kas gi mus čia vedžios? (eil. „Pastovėki šalia“, p. 129)

Misija – būti istorijos atmintimi. Taigi B. Liniauskienės poezijos lyrinis subjektas – istorijos liudininkas, kuris, tapdamas istorijos atmintimi, taip įamžina ir savo būtį:

Koks ilgas kelias – neužmatyti!
Ir sniegas sninga, ir ima lyti,
nužydi pievos... Visi išmiršta.
Skaičiuoji tyliai, užlenkus pirštą:
čia buvo svirnas, ten augo skirpstas,
akmuo prisėsti... Nebeištirpsta
ženklai matyti, tik žemė juda, – <...> (eil. „Žemė juda“, p. 124)

Gerumo, atlaidumo, ramybės programa veda Justino Marcinkevičiaus eilėraščių link. Pavyzdžiui, šio teiginio iliustracija:

Labai norėjau aš pasaulį nudažyti
Balta švytinčia spalva, –
Nuo šypsenos lig šypsenos
Jis būtų geras ir jaukus. <...> (eil. „Balta“ iš ciklo „Spalvos“, 34). Arba:

Lubinais apsėkim visą šitą tylą, –
Gal jau laikas sėti, – griežlės lietu rėkia, –
Nuo to mėlynumo ir plaukai sudrėkę
Gal išdžius... pabūkim tyliai. Nekalbėkim... (p. 42)

Gerumo programą dažniausiai reprezentuoja tylos motyvas: „pabūkim tyliai... Nekalbėkim“. Todėl eilėraščiai išsiskiria itin intymiu kalbėjimu. Akcentuojamas gėrio ir grožio vienumas:

Man atrodo – tuoj kukuos gegutė,
žirginiai jau dulkes berti ima,
ir pro visą šitą atbudimą
mūs diena atrodo nuostabi. (eil. „Man atrodo“, p. 179)

Kartu ryškėja ir dvasinė vienuma, taip reikalinga susitelkimui, apmąstymui, pergalvojimui.

Poetės neapeinama ir **kūrybos tema** – pavyzdžiui, eilėraščiai „Rašyk atmintį“ (p. 174), „Poetui“ (p. 175). Poetas prilyginamas giedančiam paukščiui. Jo misija ir tos misijos pasekmės pakankamai aiškios ir dažnai skaudžios:

Nevaikščiok naktį po gatvę –
sušalę paukščiai glausis prie tavęs,
ir tu pavirsi giedančiu paukščiu...
Bars tave, kai giedosi, bars, kai tylėsi... (eil. „Poetui“, p. 175)

Aptariamoje B. Liniauskienės eilėraščių knygoje fiksuojami žemaitiškieji/aukštaitiškieji atspalviai. Viktorija Daujotytė savo knygoje *Parašyta moterų*, trumpai pristatydama B. Liniauskienės lyriką, išskyrė savitesnę žemaitiškąją temą – ciklą „Žemaitijos etiudai“ (jis yra ir aptariamoje knygoje), ypač atkreipdama dėmesį į šio ciklo vieną eilėraštinę „Žemaičių moterų“. Būtent moterų paveikslais įpras-

mintas visų svarbiausias žemaitiškumo aspektas – kietumo, nepalaužiamumo akcentavimas:

Tai nuo ko taip šiurkščios jūsų rankos
(švelniai glosto augalą ir gyvį),
o nuo ko sugrubo jūsų širdys –
jūros vėjo ar nuo išdavystės?

<...>

Jūs – išdrožtos Riaubos statulėlės,
plokščiaveidės, nualsintos laiko,
kantriai nešat šimtmečių likimą,
mirtį ir gyvenimą atlaikot... (eil. „Žemaičių moterys“, p. 62)

Kantrybė kaip žemaitiškos, moteriškos dvasios apraiška įprasminama ‚šiurkščių rankų‘, ‚sugrubusių širdžių‘ įvaizdžiais. Tačiau, manau, vis tik daugumoje eilėraščių dominuoja ne žemaitiškas koloritas, o Aukštaitijos – vaikystės, jaunystės krašto ilgesys (ciklas „Dedikacija Žilionių kaimui“, eil. „Iš Aukštaitijos“, „Norėčiau“ ir kt.): „Norėčiau kalbėti gimtąja tarme – aukštaičių rytiečių“ (eil. „Norėčiau“, p. 190).

Poetė yra išsitarusi: „mano eilėraščiai – tamsūs. Juose mažai pavasario, šviesos. Jie kupini liūdno susimąstymo, ir džiaugsmo tikrai nėra. Nugyventi metai ir gyvenimo patirtis giliau leidžia pasverti, ko laukti iš to gyvenimo, ką jis davė. Pagrindinė tema yra gyvenimas ir laikas. O jis atrodo tragiškas, skaudus mano požiūriu. Jis neišvengiamas, nesulaikomas. **Visas gyvenimas sutelpa į laiką**“. Ir iš tiesų daugelyje šios knygos eilėraščių veriasi nepaprastas dalykas – nesustojantis, viską keičiantis laikas:

mes seniai ne tokie ir jau būsim ne tie,
kokie buvom. ir mūsų metus
jau praaugo ir kregždės, rugiai ir vaikai.
ir šešėlis trobos pašaly (eil. „Dangus amaluoja“, p. 117)

Toks linijinis gyvenimo bei laiko bėgsmas užkoduotas ir rinktinės pavadinime *Kregždės praauga dangų*. Labiausiai laiko bėgimą atspindi jutiminis pasaulis. „Čia ir dabar“ esanti ar prisiminimuose išskylanti tikrovė jaučiama visomis juslėmis (rega, klausia, lytėjimu):

Laikas – paukštis trenkės į stiklus –

Ir daiktai parodė savo esmę.

Kad pamilčiau viską ir visus,

Nes palikę, – nieko neberasime.

<...>

O kol saulė vėlei patekės,

Lauko smilga paūgės per sprindį...

Klūpo angelo spalvos naktis,

Ir manas akis dangus atspindi. (eil. „Angelo spalvos naktis“, p. 144)

Pasaulis keičiasi, bet kartu lieka ir toks pat. Keičiasi formos. Žmogus suauga, sensta, grįžta į kažkada gyventas ar lankytas vietas ir mato: užaugę medžiai, užžėlę takai... Todėl laikas žmogui gali būti ir žiaurus:

Laiko pilni kalendoriai,

Laikraščiai, laikrodžiai,

Vaikų delniukai, senukų raukšlės,

Laiko pilnos knygos,

Namų pamatai, akys,

Saulės tekėjimas,

O kai visą laiką sudedi, –

Tik minuso ženklas (eil. „Ženklas“, p. 168)

Panašiai prabėgantis gyvenimas, nenumaldomai tekantis laikas piešiamas ir kituose eilėraščiuose – „Žaidimas be taisyklių“ (p. 167), „Vis tolyn ir tolyn“ (p. 185). Paskutiniuose rinkinio eilėraščiuose laiko tėkmė siejama su išėjimo, užgesimo, pertrūkio motyvais: „Mes

vis einam tolyn ir tolyn – po kilometrą, žingsnį, po sprindį“ (eil. „Vis tolyn ir tolyn“, p. 185), „nurieta diena po dienos kaip ištrūkęs asla guzikėlis...“ (p. 184), „kažkas nemačiom apsižvalgo ir... užpučia dagtį...“ (p. 197) – tai paskutinės rinktinės eilutės.

Apibendrinant galima teigti, kad Bronės Liniauskienės poezijos pasaulyje ryškiausiai veriasi vaikystės, tėvynės ir tautos, pareigos ir atsakomybės, gerumo ir atleidimo semantiniai aspektai. Laiko atkarpos B. Liniauskienės eilėraščiuose – praeitis, dabartis ir ateitis – sudaro vieną laiko matmenį. Niekas neišnyksta iš atminties. Dabartis yra ir praeitis, ir ateitis. Kamerinis kalbėjimas apie kintančią regimybę, apie bėgantį laiką šios poetės kūryboje keliamas į vertybės rangą. Tačiau vis tik lieka kažkas, ko nepajėgia nusinešti laikas, ko nepajėgia ištrinti atmintis: tai – besidraikantys suplyšę voratinkliai, vaiskus rugių geltonumas, putinų, pelynų, linų žydėjimas, „švilpimas sparnelių tilviko“, kregždė, kraunanti lizdą ir staugiai šaunanti dangun... Ir eilėraščiai.

PROZOS BARUOSE

TYRO LIŪDESIO NOVELISTIKA

Danutė Žilaitytė. *Chrizantemų šviesa*. –
Vilnius: Vaga, 1994.

Danutė Žilaitytė – Emos Mikulėnaitės, Dalios Urnevičiūtės, Vytautės Žilinskaitės, Ramutės Skučaitės, Birutės Baltrušaitytės, Aušros Marijos Sluckaitės-Jurašienės amžininkė. Ji priklauso kartai, gimusiai Nepriklausomoje Lietuvoje, kurių jaunystę ženklino pokario žudynės, tremtys. Pagal pasaulėjautą iš esmės tai ta pati trisdešimtųjų gimimo karta, Janinos Degutytės kartos moterys kūrėjos.

Viktorija Daujotytė yra ištarusi, kad egzistuoja tokie rašytojai, kurie kartu yra ir kurių lyg ir nėra. Taip būtų galima apibūdinti Danutę Žilaitytę. Kritikų nei labai mėgstama, nei itin peikiama, turėjusi savąjį skaitytojų ratą, gal nedidelį, tačiau tikrą ir nuoširdų. Išleidusi keturias novelių (*Mėlyna upė su geltonom salom* – 1987 m., *Šulinių krašte* – 1989 m. ir *Chrizantemų šviesa* – 1994 m., *Rožės paklausk* – 2001 m.), keturias poezijos knygas (*Pabudėk su manim* – 1988 m., *Neužmirštuolė ir dulkės* – 1990 m., *Tyliu tavo tylą* – 1999 m., *Akimirkos* – 2003 m.), rašiusi miniatiūras, pasakas ir eilėraščius vaikams (miniatiūrų knyga *Atnešiu leliją* – 1993, 2005 m., pasakų knyga *Balta gėlė* – 1999 m.), ši kūrėja taip ir liko apgaubta tylos, neperskaityta, o daugeliui gal net ir visai nežinoma... Netgi solidžioje Viktorijos Daujotytės studijoje *Parašyta moterų* (Vilnius: Alma littera, 2001) D. Žilaitytės kūrybai (ir tai – poezijai, o ne prozai) skirtas vos vienas puslapis, nepamirštant pabrėžti, kad jos „kūrybos analizė, aišku, turėtų būti išsamesnė“ (p. 676).

Šiek tiek daugiau dėmesio D. Žilaitytės prozai yra skyrę literatūrologai Albertas Zalatorius ir Jūratė Sprindytė. „Kokias pro-

blemas sprendė Jonas Biliūnas rašydamas „Brisiaus galą“ ar „Ubagą“? Kokias jis ten demonstravo literatūrines gudrybes? Matyt, dėl to Adomui Jakštui tada ir pasirodė, kad Biliūno kūriniai „menki dailės požiūriu“ ir „mažai gera teduos mūsų literatūrai“. O istorija tarė savo. Nesakau, kad ji tokį žodį tars ir Žilaitytės atveju (dabar ir literatūra kita, ir laikai kiti), bet noriu pabrėžti vieną dalyką – autorės sugebėjimą gražiai išsilaikyti ant tvirtai ištemptos tikrumo vielos, – teigiama A. Zalatoriaus knygoje *Literatūra ir laisvė* (Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 367). „Kai liūdna tada mėgstu skaityti Biliūną. Man dažnai liūdna. Gal tai paveldėta, nes ir tėvai nebuvo linksmuoliai, ypač motina. „Liūdnoji gražuolė“, – švelniai sakydavo tėvas. Kažkodėl tada jo akys būdavo neramos“ (nov. „Apvali mozaika“, p. 88) – sakė pati rašytoja, taip tarsi patvirtindama biliūniškosios tradicijos tąsą savo kūryboje.

A. Zalatorius, recenzuodamas pirmąjį D. Žilaitytės novelių rinkinį *Mėlyna upė su geltonom salom*, išskyrė pačius svarbiausius jos prozos ypatumus: pirmiausia, – kad iš kelių taupių sakinių, rodos, nereikšmingų situacijų iškyla gyvų žmonių paveikslai, supulsuoja tikri jų jausmai, atsiveria skaudžios dramos, išryškėja sunkieji mūsų tautos istoriniai momentai; antra, D. Žilaitytės sukurta ilgesio, netekties, liūdesio ir vidinio stoicizmo atmosfera įtikina skaitytoją (Zalatorius, 1998, p. 367–372). A. Zalatorius aiškiai palaikė tokią literatūrą, nelepinamą oficiozinės kritikos. Anot J. Sprindytės, „paprasta knyga viešojoje ervėje, deja, taip mažai pastebima ir sulaukia pripažinimo tik ištikimų gerbėjų dėka“ (Zalatorius, 1998, 43).

Pirmoji D. Žilaitytės knyga išleista tik sulaukus penkiasdešimt penkerių metų: vėlyvas, bet vaisingas debiutas. Suprantama, kodėl ši autorė nepateko ir į kitos moterų kūrybos tyrinėtojos – Solveigos Daugirdaitės akiratį: D. Žilaitytės prozoje vargiai rasime išskirtiną žvilgsnį į moteriškąjį individualumą ar kažkokias ypatingas feministines aspiracijas. Aptardama nuo 1980-ųjų metų pasirodžiusius moterų tekstus, t. y. jau minėtų D. Žilaitytės amžininkų – D. Urnevičiūtės, E. Mikulėnaitės, J. Degutytės, R. Skučaitės, A. M. Sluc-

kaitės-Jurašienės, S. Daugirdaitė pabrėžia, kad šių autorių kūryba „iš esmės nesutapo su oficialiąja ideologija, buvo opozicinė, akcentuojami atskirų moterų likimai, o ne ideologiniai siekiniai. Ši moterų proza, kaip ir visa geriausia to laikotarpio literatūra, netelpa „socialistinio realizmo“ rėmuose. Ji išlieka tradicinės psichologinės prozos ribose, bet kartu šias ribas praplečia“ (*Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 223–224).

Nesuklysimė teigdami, kad visa D. Žilaitytės kūryba – iš autobiografinių patirčių, iš skaudžių asmeninio gyvenimo impulsų: brolio Jono tremtis, tėvų mirtys, rutiniškas korektorės darbas redakcijoje ir vienvė – nuolatinė jos gyvenimo palydovė: „Aš čia visai viena, niekas nerašo laišku, aš irgi niekam nerašau“ (p. 97). Beveik identiškus žodžius galime atrasti Bitės Vilimaitės autobiografijoje: „<...> aš praradau geriausius draugus, man retai kas skambina, beveik negaunu laišku“.

D. Žilaitytės marginalizavimas greičiausiai bus susijęs su jos biografiniu nepatikimumu. Šis pavyzdys liudija, kaip akylai stebintis saugumo žvilgsnis lėmė tuometinės kritikos nemeilę (tiksliau – tylią ignoraciją) jos kūrybos atžvilgiu, turėjo įtakos ir knygų poligrafijai, tiražams. Pavyzdžiui, pasakų knyga vaikams buvo parengta spaudai dar 1979 metais, tačiau leidykla du dešimtmečius žiūrėjo į šią knygą kaip „netinkančią tarybiniam vaikui“. Panašiai buvo ir su visa D. Žilaitytės kūryba. Rašė daug, spausdinosi mažai, nes svarbiausia tuomet atrodė tiesiog išlikti. Į Lietuvos rašytojų sąjungą priimta tik 1989 metais, išleidus jau trečią knygą. Uždaros prigimties, beveik negirdėta ir nematyta viešumoje, D. Žilaitytė tarsi savaime atsidūrė literatūrinėje nuošalėje. Kaip poetė Vytauto Kubiliaus įtraukta į *XX amžiaus lietuvių poezijos* dvitomį, o proza taip ir liko neaktualizuota...

Dauguma knygos *Chrizantemų šviesa* novelių rašytojos apie 1986–1990-uosius metus (nors knyga išleista tik 1994 metais Vilniuje, „Vagos“ leidykloje), kai Lietuva ir mūsų visuomenė dar tik va-

davosi iš sovietinės okupacijos, kai nemažai tekstų tuo metu negalėjo pasiekti savo skaitytojo. Pati rašytoja yra taip nusakiusi aptariamąs knygos esmę: „Viename Haidno laiške taip parašyta: „Dažnai kuždėdavo man slaptas jausmas: čia, žemėj, taip mažai linksmy ir patenkintų žmonių, persekioja juos vargas ir rūpestis. Gal tavo darbas bus šaltinis, iš kurio prislėgtasis ir nukamuotasis kelioms akimirkoms pasisems ramybės ir poilsio“. Man šie žodžiai labai vertingi. Jie teikia menininkui harmonijos, kitiems žmonėms palaimos, o patį meną aukština. Bet menas – ne vien šviesus, saulėtas, laimingas gyvenimas. Menas turi vaizduoti ir blogio galybę, tamsią paslaptį ir tragediją. Visa tai vaizduojamas, menas skleidžia ir šviesą, kad skaitytojo siela atsigautų, nušvistų, pajautų žmogiškumą. O žmogiškumo palaikymo pagrindas – Kristaus dvasia žmoguje“ (užrašas ant knygos viršelio). Taigi gal čia ir būtų žilaitytiškas laimės receptas? Kamerinė proza, kamerinis pasakojimas apie žmogiškumo žiburiukus nužmogintam sovietmety.

D. Žilaitytės novelės – minimalistinės, dažnai prilygstančios miniatiūros žanrui. Jose kondensuojama skaudi pirmiausia asmeninė patirtis sovietmečiu. Skaitytojui pristatomos kasdienybės nuotrupos, užfiksuotos atidaus ir jautraus pasakotojos žvilgsnio. Sustabdytos kelios akimirkos iš paprastučio kasdieninio gyvenimo pateikiamos minimalistinėmis poetikos priemonėmis: vienas arba keli veikėjai, vienas, dažnai rodos visai nereikšmingas, įvykis, net neišsirutuliojantis iki efektingos pabaigos. Tačiau būtent tokiu būdu mažos apimties kūrinyje (primenančiame Bitės Vilimaitės noveletes) veriasi paskiro žmogaus, o kartu ir visos visuomenės gyvenimo gelmė: „Daug pykčio, brutalumo, mažai meilės. Sunkiai širdyse dygsta gailestingumo daigai“ (D. Žilaitytė).

Jautriu kalbėjimu apie žmogaus vietą, apie trapius santykius, vienvė ir susvetimėjimą, apie atramos ieškojimą gamtoje, traukiantis tolyn nuo destruktivios, žeidžiančios civilizacijos D. Žilaitytės novelės priartėja prie Antano Ramono ar Henriko Čigriejaus prozos; o personažų dvasinė savijauta, būsenos, nuojautos minimalistiniu

vaizdavimu aiškiai veda link Bitės Vilimaitės „mažosios prozos“. Panaši kasdienybės pasaulėjauta, realistinė poetika. Tačiau B. Vilimaitės kūryba priklauso tradicijos centrui; D. Žilaitytės – tradicijos periferijai. Pasak Jono Mečkausko, „ši trapios ir gležnos prigimties moteris išsaugojo visą pokario atminimo tragizmą, išreiškiamą tiksliais ir taupiais žodžiais. Pokario tragizmą aukštos prabos poetine kalba yra užfiksavęs ir išreiškęs tik poetas Jonas Juškaitis bei prozininkai Romualdas Granauskas, Eugenijus Ignatavičius, Saulius Šaltenis“.

Dauguma D. Žilaitytės tekstų, kaip tiksliai pastebėjo A. Zalatorius, – „tai mažytės iškarpos iš margose ir nelengvos buities. Jie – be pradžios ir pabaigos, daugumas tiesiog prasideda dialogu. Dažniausiai juose veikia moterys – elegiškos, svajingos, jautrios, apviltos, kartais emocingos, o kartais santūrios, net ironiškos. <...> Jos atėjusios iš tų tyliųjų, nuvargusių, vienišų, pilkų ir paprastų moterų minios – iš ten, iš kur eina į Bitės Vilimaitės, Vandos Juknaitės, Jolitos Skablauskaitės prozą...“ (Zalatorius, 1998, p. 370). Panašiai kaip ir E. Mikulėnaitė ar B. Vilimaitė, D. Žilaitytės kuria noveles be ryškesnio „dramatinio branduolio, nuaustas iš jausminių virpesių. Tai kūryba apie gyvenimą, savaime keliantį daug klausimų. „Stulbinantis atvirumas atperka ir tai, kas atrodo paviršutiniška, girdėta, jau žinoma, tradiciška. Kartojasi vienatvės, liūdesio, nerimo, skausmo ir baimės, nemeilės ir tuštybės motyvas. Dvasinis uždarumas apibūdina kūryboje išreikštą pasaulio susvetimėjimą“ (Vitas Areška). Skaitant D. Žilaitytės noveles, imponuoja autorės atviras, nuoširdus kalbėjimas, skaidraus tikrumo siekiantis žodis. „Leisk gražiausiems žodžiams plaukt...“ – yra sakiusi pati rašytoja.

Visas knygos *Chrizantemų šviesa* noveles sąlygiškai galima suskirstyti į dvi grupes: pirmoji grupė, kur stebimi ir fiksuojami aplinkinių žmonių gyvenimai; antroji – kai pati pasakotoja vieną lakonišką savo gyvenimo epizodą, ištrauką. Novelių situacijos gan paprastos: apie namus, kuriuose gyventa ligi septyniolikos metų, šalia kurių „dėdė kleboną prie medžio prikėlė raudonarmiečiai“: „Tie namai tebėr, aš jų pasiilgstu, juos sapnuoju. Bet niekad jų neaplankau“

(nov. „Namai“); apie dailininkę, gavusią dovanų keistą rožę (nov. „Dailininkė“), poetą, „pilną vaizdų ir minčių ir negalintį jų užrašyti“ (nov. „Poetas“), dvi seseris, gyvenančias miestelio pakrašty, mažame namelyje kaštono paunksmėje, apie „rudeni šulinių krašte“... Prasminis centras novelėse – žmonių susitikimas: kambaryje, kapinėse, kieme ant suoliuko, ligoninės palatoj ar Valakampių pušynuose. Todėl novelių erdvė pakankamai ribota: miesto butas, nedidelis kambarys, ligoninės palata, sodyba kaime. Dominuojanti erdvės detalė – gėlių žiedai: žydinčios gėlės balkone, baltos ir geltonos chrizantemos vazoje, fortizijų žiedai miesto skvere, kaštonų žvakės, žydinčios liepos ir alyvos kaime. Pastebėčiau, kad gėlių topika būdinga ne tik D. Žilaitytės prozai, bet ir jos poezijai. Žydintys augalai, gėlės tampa ramaus, dvasiškai komfortabilaus gyvenimo, kuris dažnai yra tik siekiamybė, įvaizdžiu.

D. Žilaitytės prozoje dažniausiai egzistuoja du laiko planai – pirminis (išorinis) ir antrinis (vidinis), prisiminimų laikas. Būtent tas vidinis laikas fragmentuoja diskursą, suskaldo naratyvą. Kiekviena novelė turi savo vaizduojamo meto įvykį, kurį lydi praeities prisiminimų fragmentai. Atminties momentas yra labai svarbus D. Žilaitytės pasakotojui ir veikėjui, nes ateities perspektyva nebepatikima, šiandieninis pasaulis svetimas. Socialinė problematika čia nėra svarbi. Svarbiausia – šeimos gyvenimas, artimųjų vidiniai, dvasiniai ryšiai, jų užuomazgų ieškojimas. Būtent iš laiko perspektyvos naratorius žvelgia į savo ir aplinkinių žmonių gyvenimus. Laikas, išorinis ir vidinis, jų paralelė tampa kone sava rankišku, niekam nepavaldžiu veikėju. Ne mažiau svarbus D. Žilaitytės pasakotojui yra glaudus ryšys su mirusiais, kada jie tampa brangesni nei gyvieji.

Novelių personažų gyvenimą įrėmina ne tik aiškiai apibrėžta erdvė, išorinio/vidinio laiko paralelė, bet ir laiko cikliškumas: pavasaris, vasara – kaime, ruduo, žiema – mieste: „Ateina žiema. Greit bėga žiemos dienos mieste. Vėl išaušta pavasaris. Sužydi medžiai. Ir vieną dieną skambinu: – Vežk, Kazimierai, į kaimą“ (nov.

„Nostalgija“, p. 98). Didžiausią palengvėjimą, tarsi savotišką katarsį D. Žilaitytės žmogus jaučia gamtos prieglobstyje. Būtent gamtoje jis pamiršta savo dvasinį diskomfortą, nusimeta išoriško gyvenimo peripetijų balastą, ir lieka atvira siela gamtos grožiui. Dauguma D. Žilaitytės personažų yra išsaugoję tą tiesioginį ryšį su gamta.

To paties pavadinimo kaip ir visa knyga novelėje („Chrizantemų šviesa“) iškyla dar vienas įdomus motyvas, įprasminantis patį kūrybos procesą – ugnis, gaisras, grasinantis, naikinantis, baugus saulės pavidalas, įsitvirtinęs jauno kūrėjo sąmonėje, kviečiantis savęsp. Kokie ženklai novelės žmogui praneša apie artėjantį gaisrą? Vienas iš tokių ženklų – judantis taškas. Psichologijoje „judančio taško“ simptomai siejami su paranojinių kliedesių pradžia, vedančia link savinaikos. Novelėje judantis taškas – tai tarsi vaikiną traukiančio kito TEN pasaulio simbolis, kuris į buvimo ČIA situaciją įneša baugumo elementą. Tas judantis taškas protagonistui tampa fiziškai juntamu, ugnį nešančiu išėjimo TEN šaukliu. Spalvos D. Žilaitytės novelėse taip pat nėra atsitiktinės. Spalvinėje gamoje susipynę visos gamtos, aplinkos ir ypač gėlių spalvos, simbolizuojaiančios tiek vitališkumą, tiek blankią kasdienybę. Geltona, rausva ir raudona spalvos praneša apie artėjantį nerimą ir grėsmę. Jos – vidinio išsekimo, nerimasties įvaizdžiai. Kitai spalvinei grupei priklauso namų spalvos – jos neryškios, blankios tarsi išblukusios, kaip ir pati personažų kasdienybė. Pilka – tai dažniausia miesto erdvės spalva. Trečiajai spalvinei zonai priskirtina žalia spalva su pačiais įvairiausiais pasteliniais atspalviais (žalsva, ruda ir pan.). Tai gamtos, žemės, kaimo spalvos, plaukiančios iš intuityvios jausenos.

Kokia bendra tendencija pastebima miniatiürinėse D. Žilaitytės personažų „laimelėse“? Pirmiausia tai – bodėjimasis miesto gyvenimu, noras globoti, padėti, vienišo žmogaus būtis istorijos pervartose. D. Žilaitytės pasaulėvaizdžio metaforiškos jungtys – peteliškės ir gėlės, sodas ir saulė, tylą ir liūdesys. Fiksuojamos suskaldytos, pavienės daiktų, būsenų, žodžių akimirkos, pokalbių nuotrupos. Pastebėtina, kad džiaugsmas D. Žilaitytės kūryboje – reta būseną:

„Birutė žiūri į šviesią, lyg perregimą vasaros naktį. Ne, už lango niekas nestovi, tik kaštonas. Ir dėl to, kad už lango niekas nestovi, Birutę suima gaudulys. Jai norisi verkti“ (nov. „Kaštono paunksmėje“); „Ar tu žinai, ką galvoja jauna vieniša moteris ilgomis naktimis? Apie daug ką: apie takelį pievoj, apie akacijas, apie gražius, seniai girdėtus, bet neužmirštus žodžius, apie pabučiavimus... Ir apie mirtį: ar labai ji baisi, kai ateis, dieną ar naktį?..“ (nov. „Kovarnis“).

Be abejo, Danutės Žilaitytės novelistika nestulbina, nešokiruoja – išraiškos priemonių arsenalas gana ribotas, net asketiškas. Paprastų žmonių paprastas gyvenimas. Ir ta laimė, gyvenimo prasmė, atrodytų, labai paprasta: paremti vienas kitą, kartu išgyvenant šią dieną... Tačiau tai yra gyvybiškai būtina.

TRIKDANTI MOTINYSTĖ

Laura Sintija Černiauskaitė. Kvėpavimas į marmurą. –
Vilnius: Alma littera, 2006.

Pasirodžius Lauros Sintijos Černiauskaitės knygai *Kvėpavimas į marmurą*, daugelis literatūrologų sutiko, kad tai talentingai parašytas romanas, vientiso stiliaus ir kontempliatyvios nuotaikos kūrinys, kur didžiosios personažų dramos vyksta jų viduje (sieloje). Šio romano tematika, problematika turi akivaizdų kontekstą: lietuvių prozoje – Vandos Juknaitės *Stiklo šalis* (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995), Vakarų prozoje – amerikiečių rašytojos Jody Picoult romanas *Mano sesers globėjas* (Vilnius: Alma littera, 2006) ir lenkų prozininkės, žurnalistės Dorotos Terakowskos romanas *Lėliukė* (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006). Visus šiuos skausmingos, dramatiškos, trikdančios motinystės tekstus susieja poetinis, simbolinis, netgi alegorinis (ypač ryškus D. Terakowskos kūrinyje) kalbėjimas apie motiniškumą ir vaiko ligą.

Kurį laiką lietuvių prozoje ryškiausias motinystės tekstas buvo V. Juknaitės *Stiklo šalis*. Viktorijos Daujotytės išvalgos apie „motinystės įdubas“ *Stiklo šalyje* ne tik susieja V. Juknaitės bei L. S. Černiauskaitės kūrinius, bet ir komunikuoja su Julios Kristevos mintimis apie motinystę be patetikos ir idealizavimo: „Vanda Juknaitė yra Julios Kristevos (turint galvoje jos prozą ir esė) lietuviškoji atosauka, sąskambinga ir kartu savarankiška. Neidealizuota, bet sakralizuota, kūniška, skausminga motinystė. Trikdanti ir atstatanti. Tirpdanti moteriškumą ir jį sustiprinanti. Moters kalba–kalbėjimas–rašymas yra prasidėjęs iš iščių paslapties, iš sopulio girdėjimo ir gimdymo“¹¹. Moters tapatumo centras trikdomas „kitoniškumu, kylančiu iš kūrybinės valios, sutelktos į moterystę ir motinystę. Esminga moters dalis gali išsipildyti tik motinystės patirimi. Dalis, bet esminga. Moteris motina yra kita, kitokia moteris: jos kūnas yra išleidęs šaknis, įsišaknijęs kitame kūne. Kito kūno atsidalinimas, prasidedantis, bet nepasibaigiantis“¹².

Paralelė, jungianti minėtus V. Juknaitės ir L. S. Černiauskaitės kūrinius, įprasminama esmine abiejų rašytojų tema – gyvybė, vaiko ir motinos ryšys (nors ir skirtingas), krizinės situacijos ir jėgų sėmimasis iš savęs pačios. Ledo, šalčio metaforomis, atvirų, rakinamų/nerakinamų namo durų motyvu grindžiama abiejų kūrinių erdvė. „Juknaitiškąją“ rašymo mokyklą yra pripažinusi ir pati L. S. Černiauskaitė: „Kuo toliau, tuo labiau pamėgstu prozoje minimalizmą. Šiuo požiūriu Vandos Juknaitės „Stiklo šalį“ laikau vienu tobuliausiai nugludintų deimančiųkų mūsų šiandienėje literatūroje. <...> kažkokių sąskambių, pasaulėjautos panašumų tikrai esama“¹³. Metaforiškas romano pavadinimas (*Kvėpavimas į marmurą*) sugestiuoja bandymą sušildyti. L. S. Černiauskaitės tekste labai svarbūs jutimai, pojūčiai, kurie konkuruoja su žodžiais, kalba.

¹¹ Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma litera, 2001, p. 726.

¹² *Ibid.*

¹³ Nida Gaidauskienė, „Apie nakrinių neužmirštuosius ir kita“ (pokalbis su Laura Sintija Černiauskaite), *Nemunas*, 2006, nr. 34, p. 7, 9.

Romane „Kvėpavimas į marmurą“ išskiriame išorinį ir vidinį pasakojimą. Išorinio pasakojimo įvykiai gana paprasti, inkorporuojantys standartinio „meilės trikampio“, kriminalo/detektyvo elementus. Vidinis pasakojimas – nepalyginamai sudėtingesnis, paremtas subtilia niuansuotų metaforų kalba.

Kokie būtų pagrindiniai išorinio pasakojimo įvykiai? Tai knyga apie vieną šeimą, vyrą ir moterį – Izabelę ir Liudą. Ji – dailininkė, baigusi Vilniaus dailės akademiją. Jis – lituanistas, baigęs Vilniaus pedagoginį institutą. Savo personažus autorė apgyvendina Puškų vienkiemyje, anot romano recenzento Mindaugo Kvietkausko, „lyg asmeninėje ir kūrybinėje užuoglaudoje, bet ne itin toli nuo didmiesčio (Vilniaus), kuris gangreit pasiekiamas jų padėvėtais automobiliais“¹⁴. Jie augina sūnų Gailių, sergantį epilepsija. Izabelė ir Liudas nusprendžia (tiksliau – tai Izabelės noras, Liudas tam tiesiog neprieštarauja) auginti dar vieną vaiką iš vaikų namų. Būtent iš tų vaikų namų, kurių direktorė yra Beatričė – Izabelės studijų draugė ir Liudo meilužė. Romano pabaigoje priglaustasis vaikų namų auklėtinis Ilja peiliu nužudo Gailių ir pabėga.

Vidinis romano pasakojimas telkiamas vien apie jausmus, jautimus, potyrius ir pačias įvairiausias jų atmainas, transformacijas. Centriniai išorinio pasakojimo įvykiai pritraukia gilumines vidinio pasakojimo metaforas: šalčio, aštrumo, reikalingumo, gynybos ir prisirišimo, gyvybės ir mirties (tiek dvasine, tiek fizine prasme).

Trikdanti motinystė aptariamame L. S. Černiauskaitės romane giliausiai skleidžiasi per motinos ir vaiko ryšį, tad analizėje koncentruojamasi ties Izabelės ir Iljos, Izabelės ir Gailiaus linijomis. Izabelės ir jos motinos santykio išskleidimas vertų šiek tiek kitokias prasmes.

Izabelė ir Ilja. Kam Izabelei pririekė antrojo vaiko? Gailius sako, kad kai jo nebebus, Ilja tėvams atstos tikrąjį sūnų. Gailius Ilją suvokia

¹⁴ Mindaugas Kvietkauskas, „Bevardės deivės istorija“, *Metai*, 2006, nr. 4, prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/567-mindaugas-kvietkauskas-bevards-deivs-istorija-l-s-erniauskaites-kvpavimas-marmur>.

kaip „atsarginį“ Izabelės ir Liudo vaiką. L. S. Černiauskaitė, komentuodama savo knygą, teigia: „Izabelė pasirenka Ilją ne tik kaip nuskriausią vaiką, kurį sušildytų savo meile, bet leidžiasi jo pritraukiamą kaip stipresnės būtybės. Ilją ją *užvaldo*, o gal tai tik jos nuslopintų troškimų įaudrinta vaizduotė. Pati nenujausdama, Izabelė „prikimba“ prie to vaiko, investuoja į jį neįsisąmonintas viltis, širdies gilumoje trokšdama, kad Ilją išgelbėtų nuo vienvėsnės ir beprasmybės“¹⁵. Niekuo nepaaiškinamas prisirišimas prie šio vaiko: „Ji žinojo, kad turi išklausti Beatričės kontrargumentų, taikiai patylėti, o tada pakartoti savo sprendimą: „Noriu šito arba jokio“. Jai nepadarė įspūdžio nė tai, kad to Voronovo kilmė neaiški, kad jis greičiausiai turi čigoniško kraujo, ir buvo rastas geležinkelio stotyje dešimties mėnesių toks išsekęs nuo bado ir šalčio, kad niekas netikėjo, jog išgyvens, kad tai negalėjo nepakenkti jo psichikai – ja užeinantys nemotyvuotos agresijos prieuoliai, pagaliau šešerių metų vaikas per didelis“ (p. 25). Visus šiuos argumentus Izabelė atremia tyliai, su didžiuliu užsispyrimu. Izabelės ir Iljos vidinė jungtis grindžiama akių ir kvapo metaforomis: „Reikėjo tik pakelti akis ir atlaikyti vaiko žvilgsnį. Tik tiek“ (p. 24), „Jiedu nemirksėdami tyrinėjo vienas kitą iš arti. Izabelė užuodė salsvą ką tik nubudusio vaiko kvapą – sveiko vaiko kvapą“ (p. 32). Izabelė išgyvena kaltę ir nevisavertiškumą, kad pagimdė Gailių – nesveiką vaiką. Nesąmoningai ji bijo gimdyti dar kartą. Įsivaikinimas jai atrodo lyg kaltės išpirkimas ir kartu irstančios šeimos papildymas kitu, lengvesniu būdu. Būtent todėl ji pirmiausia užuodžia sveiko vaiko kvapą; Gailius Izabelei kvepia mirtimi: „<...> ir tas kvapas, prislopstantis miegant – lyg negandos vėliava jis apgaubė Gailių nuo pirmųjų prieuolių, kai pradėjo gerti vaistus. Tas kvapas Izabelei primindavo apie laikinumą – motinystės ir savo pačios“ (p. 88). Miegantį Gailių Izabelė liečia lyg mirusį: „Prisilietė pirštų galais, ir gal nuo fantasmagoriškos šviesos, gal šiaip dėl kažko jo oda, lyg mirusio, nutvilkę šalčiu. Izabelė patraukė ranką ir mintyse suklykė, o pro sustingusias

¹⁵ Gaidauskienė, 2006, p. 7.

iš siaubo lūpas išsprūdo tik tylus, astmatiškas chhcch“ (p. 88). Vi-
siškai priešingi jausmai užplūsta Izabelę, stebinčia Iljos veidą: „Staiga
ji juste pajuto akimis minkštą, gaivią kaip vaisiaus žievelę Iljos odą,
nuo to minkštumo ir Izabelės veide beregint atsirado švelni išraiš-
ka“ (p. 33). Gyvybė turi triukšmauti – tai Izabelė įsisąmonino dar
vaikystėje, išvydusi tvartelyje pasikorusią savo motiną. Iljos atsiradi-
mas namuose užgožė Gailiaus epilepsijos priepuolius. Galbūt dėl
šios priežasties svetimas vaikas tampa savensis už savą. Ilja yra akty-
viausias romano personažas. Jis nori, kad Izabelė priklausytų tik jam.
Būtent Ilja gali išlaisvinti Izabelę nuo aukojimosi Gailiaus ligai. Ne
sergančio Gailiaus slaugymas, o Iljos įsivaikinimas yra jos egzistavi-
mo pateisinimas.

Nuo pirmųjų susitikimo akimirkų Izabelė yra visapusiškai pri-
klausoma nuo Iljos, atrodo, jog ji alkta alksta jo meilės. Prieraišu-
mas, atsidavimas Iljai keičia gėstančius jos jausmus Liudui, vyro at-
šalimą, susvetimėjimą. Vienų santykių neišsipildymas lemia kitokio
pobūdžio simbiozę: „– Tu *maldaui* to vaiko meilės. – Užtat, kad
tu manęs nemyli, – sušnibždėjo ji“ (p. 76). Ilja romane vadinamas
„lapiuku, žvėriukščiu“. Jo laukinę agresiją Izabelės ir Liudo namuose
galima interpretuoti kaip bandymus išsiaiškinti savo padėtį, nusta-
tyti naują hierarchiją. Taip elgiamasi gyvūnų pasaulyje. Kartu tai
savotiškas meilės patikrinimas, „testas“, nes Izabelė Iljai – nepatir-
tos, nepažįstamos meilės versmė. Pabrėžtina, kad meilės, šilumos,
artumo troškimas būdingas visiems romano veikėjams. Būtent dva-
sios šiluma, meilė gali sutirpdyti jų „marmurėjimą“, nes, kaip teigia-
ma romane, visi jie gyvena po „apšerkšnijusiu gaubtu“.

Izabelė ir Gailius. Romano skyrius „Daug šilko plaukuose ir vi-
sur“ skirtas Gailiaus paveikslui – tai poetiški vaiko užrašai, vidinis
Gailiaus „aš“. Į romano faktūrą jis įneša savo tiesą. Akivaizdu, kad
šeimos gyvenimas romane apšviestas iš visų pusių. Gailiaus vidinis
monologas – tai vaiko, šnekančio suaugusių žmonių kalba, paste-
bėjimai. L. S. Černiauskaitė, klausiamo, kodėl nemėgino imituoti
vaikiškesnių formuluočių, autentiškesnių vaiko saviraiškos būdų,

atsakė: „Sąmoningai leidau Gailiui mąstyti ir reikštis nevaikiškai. Jį apskritai norėjosi laikyti atokiau, po savotiška uždanga, neapšviesti pernelyg ryškia šviesa – jis nuo pat pradžių jau buvo atiduotas mirčiai. Gailiaus užrašus ir negausius dialogus su namiškiais reikėtų priimti kaip pakylėto, metaforiško lygmens raišką. Vaikai taip nėsneka. O Gailiui – galima, nes jis jau nepriklauso žemei. Tas fatališkas pasmerktumas, su kuriuo, atrodo, jis vienintelis mėgino susitaikyti, leidžia Gailiui šnekėti kitokia kalba. Norėjau, kad jo balsas, bet ir gyvam esant, jau skambėtų lyg iš amžinybės, disponuodamas su kitų personažų balsais. Tai poetinis lygmuo“¹⁶. Būtent šioje romano dalyje sukurti tokio tankio moters ir vaiko trikdančio ryšio virpesiai, kurie sprogdina visas iki tol tekste aptiktas prasmes. Motina – tai ne tik meilės, rūpestingumo šaltinis, motina – „baltas, išskydęs taškelis, šokinėjantis šviesos diske“, „saulės zuikutis“, kuris staiga užgęsta. Taip pasitelkus akies (tiksliau – vyzdžio) semantinį aspektą įvardijamas Gailiaus epilepsijos priepuolis, traukantis motinos ir vaiko gijas, kvestionuojantis tradicines motinos ir vaiko ryšio prasmes. Viltinai laukiančios vaiko akys nukreiptos į motiną: „mama tebeartėjo, mačiau, kad ji šypsos“ (p. 159). Per užgesusių daiktų metaforą ryškinamas vaiko prisilietimas prie mirties: „Aš nemaniau, kad daiktai užgęsta. Niekas man to nesakė“ (p. 159). Nukritęs į žolę, apmiręs Gailius instinktyviai akimis ieško motinos: „Jie tebešviečia, tik aš to nebematau“ (p. 160). Jis jaučia iš Kurpiškių grįžusios motinos virpėjimą, jaučia stiprų dažų kvapą ir žino, jog **turi atsiminti** (išskirta – Ž. K.), „kad mama yra iš šilko. Iš nesudrykstančio, nesudėvimo pluošto“ (p. 160). Vaikas užuodžia, jaučia netoliese esančią motiną, ieško jos, tačiau... neranda. Motina yra čia pat ir kartu labai toli: ji nemato, negirdi ir nejaučia priepuolio ištikto savo sūnaus. Paradoksalu, nes visas ankstesnis romano audinys buvo grindžiamas Izabelės jutimais: ji miegodama pajunta į ją įsmeigtą Ilgos žvilgsnį savo miegamajame, „septintasis pojūtis“ Iza-

¹⁶ Gaidauskienė, 2006, p. 7.

belei praneša apie naktį iš Beatričės grįžtantį Liudą, ji jaučia tarp jų tvyrantį šaltį, abejingumą, atsiribojimą, išdavystę (panašiai kaip ir Ilja, įėjęs į tėvų miegamąjį, pajunta šaltį). Tačiau aptariamoje prasi-dėjusio Gailiaus priepuolio situacijoje Izabelė nejaučia ir nepastebi sūnaus: „Dabar galėjau tik atsiminti, kad mama visa nuausta iš šilko gijų, iš kurių šerdies sklinda tas virpuliuojantis švelnumas. Tąjį vir-pėjimą aš tebejaučiau, kai ji priartėjo per kiemą ir nušveitė į žolę ba-tus. Jaučiau jį, kai pasilenkusi prie stalo ji skaitė laikraštį, vis kažką pabraukdama. Kai atplėšė dėžę su aliejiniais dažais, ir aš užuodžiau stiprų kvapą“ (p. 160). Visa aplinkui pritvinkę Gailiaus ligos ženklų, o Izabelė negirdi ir nepastebi to. Ji dirba kasdienius darbus: numeta į žolę batus, atidžiai skaito laikraštį, atidaro dažų dėžutę. Motina per silpna, kad prisiimtų savo vaiko gyvenimo naštą. Atsiduoti Gai-liui, jo ligai iki galo ji nemoka ir negali: ji bijo prarasti kažką svarbaus atiduodama. Taigi L. S. Černiauskaitės romane poetiniais potėpiais fiksuojama ne tik motinystės drama, tai ir vaiko, esančio labai arti mirties, save kaltinančio dėl baimės, tylos ir šalčio šeimoje, drama.

Svarbiausiu išorinio pasakojimo įvykiu, be abejo, yra žmog-žudystės epizodas, kur gyvybės/mirties leitmotyvas pasiekia kul-minaciją. Skyrius „Trečias“ – skaudžiausia motinystės teksto vieta. Čia susitinka visi trys protagonistai: Izabelė, Gailius, Ilja. Tai des-truktyviausias romano trikampis, kur sunkiai nusakomas motinos skausmas išreikštas susiskleidžiančio į pumpurą žiedo metafora. Gailius „išsiliejęs“ asloje, „nesusemiamai didelis, tik galva su sunkė-jančiu veidu mažytė, kaip gipso prikimštas antpirštis, daug mažesnė už garuojantį vidurių lizdą pilve“ (p. 99). Susiskliaudžiantis, kaip į pumpurą grįžtantis žiedas, Gailiaus veidas ir čia pat „gelsvi Iljos vo-kai kaip plyštantis pumpuras“ (p. 102). Izabelė, aslos viduryje ban-danti „susemti“ „pasklidusį“ Gailių ir norinti „užsiūti, sutvarstyti“ Iljos veidą. Galiausiai aplink besitvenkiančios sutemos „susemia“ ją pačią: „Jos susemia Izabelę ir laiko, laiko švelniai sūpuodamos, kol iš eglyno išnyra balta kaip vaiduoklis greitoji“ (p. 103). Tokiu poetiniu rečiatyvu nusakomas savotiškas motinos merdėjimas tarp dviejų

vaikų – nužudytojo ir nužudžiusiojo. Skausmui įvardyti pasirenkami skystį apibūdinantys veiksmažodžiai – išsiliejo, ištiško, taip pat plyšimo metafora (plyšta šilkas, plyšta pumpuras). Iljos destruktivus elgesys Gailiaus atžvilgiu gali būti interpretuojamas noru sužinoti, išgauti Gailiaus paslaptį – jo gyvenimo/negyvenimo pažinimą. Vaiko žiaurumą motyvuoja troškimas suvokti gyvybės/mirties jungtį.

Tekste galima išskirti du segmentus: iki kulminacinio įvykio ir po jo. Simbiozinis Izabelės ryšys su pačiais brangiausiais žmonėmis pamažu trūkinėja: nebeliko Gailiaus, Liudo, o vėliau ir Iljos. Pirmasis, išorinis Iljos „paleidimas“ įvyksta tuoj pat po žmogžudystės, tačiau iš tiesų Ilja „paleidžiamas“ vėliau, pačioje romano pabaigoje. Išsiskyrimas su artimiausiais žmonėmis Izabelei – tai pretekstas tarsi gimti iš naujo, jau apsivalius. Atgimimą reprezentuoja pasikartojanti pumpuro–žiedo metafora, o ir pats Izabelės atsisveikinimas su Ilja knygos pabaigoje prilygsta naujai gimčiai, lyg naujam gimdymui. Vadinas, palengvėja, kai vaisius išstumiamas laukan, o virkštelė negailestingai nukerpama: „Staiga ją užplūdo švelnumas, švelnumas be jokio paaiškinimo ar priežasties – išlaisvinanti, viską ištaisanči jausmo banga, kažkas iš žemės, iš šviesos, iš papartyno, iš įsčių gelmės, kuri niekada neklysta ir niekada neatsiveria iki galo. Tolstančio vaiko šokinėjimas atsimušė Izabelės strėnose, lyg prieš penkiolika metų šioje stotyje rasta jo galvutė dabar stumtųsi pasaulin jos gimdymo takais“ (p. 204).

Taigi galima teigti, kad šis romanas ne tik apie atleidimą, apie skausmingą, įvairiapusę motinystės patirtį; tai tapsmo kitu žmogumi romanas. Izabelė, anot rašytojos, „stebi nueinantį Ilją, lyg iš naujo gimdytų jūdvių pakitusį santykį. Ji išmoksta priimti kito žmogaus teisę rinktis gyvenimo kelius. Ir Izabelė, ir Ilja – „paauga“ kiekvienas savo pasirinkta kryptimi ir abu lieka ištikimi sau“¹⁷. Virsmas kitu žmogumi, subrendimas iš Izabelės pareikalauja visų jėgų, kokias tik

¹⁷ Gaidauskienė, 2006, p. 9.

ji turi. Romano pabaigoje Izabelė visiškai kitas žmogus: išsivaduoja iš kokono, išsineria iš sudėvėtos, per ankštos odos (p. 165, 177).

Lauros Sintijos Černiauskaitės knygoje *Kvėpavimas į marmurą* personažai savo likimais patvirtina, kad gyvenimas gali turėti daugybę prasmų. Romano pagrindinės veikėjos Izabelės augimą galima būtų įvardyti kaip gebėjimą turėti save pačiai sau. Rašytoja nepateikia atsakymo, kas bus rytoj. Esminis yra bandymas intuityviu jausmu aprašyti tai, kas turbūt iš viso negali būti aprašoma – įvairiapušę, daugiabriaunę motinystės (ir tėvystės) patirtį. Ir šis bandymas L. S. Černiauskaitei pavyko.

KĄ PLUKDO DRAUGŲ LAIVELIS?

Julija Švabaitė. Draugų laivelis. –
Chicago: Lietuviško knygos klubas, 2006.

Pastebėtina, kad lietuvių komiškoji, juokianti ir juokaujanti proza vis dar laukia šiandien naujo perskaitymo. Literatūrologų daugiau aptartas komiškosios literatūros sovietinis laikotarpis¹⁸. Šiandieniniai kritikai juoko kultūros reprezentantu laiko Juozą Erlicką. Nuo 1981 metų iki šių dienų komiškosios literatūros lauke išsikristalizavo turbūt tik dviejų moterų rašytojų tekstai – Liūnės Janušytės humoristinis romanas *Korektūros klaida* (1938) ir Vytautės Žilinskaitės humoreskos. Pirmoji nesulaukė įdėmesnio savo kūrinių perskaitymo nei tarpukario Lietuvoje, nei šiandien. Antroji pagrįstai pripažįstama humoristinio, paradoksinio pasakojimo klasike, tačiau vis tik dėmesingiau skaitoma, analizuojama V. Žilinskaitės kūryba vaikams ir jaunimui. J. Švabaitės humoreskų rinktinė svarbi ne tik tuo, kad papildė itin retas komiškosios lietuvių prozos gretas, bet ir atveria naują žanrinę perspektyvą – ji rašė humoreskas apie

¹⁸ Algis Kalėda, *Komizmas lietuvių tarybinėje prozoje*, Vilnius: Vaga, 1984.

„dipukus“: „Julijos Švabaitės knyga yra pašvęsta savitos ir nieku būdu nemėgstančios iš savęs šaipytis lietuviškos erdvės gyventojams – DP (Dievo Paukšteliams), ne savo valia išskridusiems iš numylėtos ir taip gražiai Maironio apdainuotos tėvynės.“ Iki šiol turbūt tik Pulgio Andriušio feljetonų rinkiniai *Siuntinėlis iš Amerikos* (1947), *Daina iš kito galo* (1962) kitaip pristatė „išvietintųjų“ likimus, jų ydas, laikyseną.

Tokiame kontekste išsiskiria Julijos Švabaitės knygelė *Draugų laivelis* – humoristinių apsakymų rinktinė su įžanginiu Juliaus Keletero žodžiu „Ar lietuviai moka dar juoktis?“. Aišku, kad pačios autorės įvardintas knygos žanras – humoristiniai apsakymai – gana sąlygiškas. Tačiau dvasinis subtilumas, itin lengva socialinės satyros plunksna priartina J. Švabaitės tekstus prie V. Žilinskaitės humoreskų.

Lietuviai svetur – su tokia intencija plukdomas *Draugų laivelis*. Knygoje skaitytojas neras kitų autorių tekstuose pastebimos „dipukų“ gyvenimui būdingos romantizuotos savigraužos. J. Švabaitė per juoko prizmę kalba apie tai, apie ką iki šiol nebuvo įprasta kalbėti juokaujant. Egzaltuotas kalbėjimas apie tremties patirtį, apie bešaknį buvimą svetimoje žemėje ilgą laiką buvo bene vienintelė raiškos galimybė. J. Švabaitės poezijoje dar buvo keliamas klausimas „kodėl aš esu čia, svetimame krašte?“, tačiau *Draugų laivelyje* pagrindinis svoris tenka atsakymui: „Mes gyvename čia – Floridoje, Čikagoje, Sidnėjuje“. Taip išplečiama vaizduojamų įvykių geografija. Autorė nesistengia apraudoti puikaus gyvenimo „ten“ – paliktoje Lietuvoje. *Draugų laivelyje* gyvenimas gražus, įvairiaspalvis ir „čia“ – egzilyje. Gyvos, paprastos J. Švabaitės humoreskos tarsi vaduoja skaitytoją iš sustingusių kanonų. Du pasauliai – *ten* ir *čia* – bei du laikai – *dabar* ir *tuomet* – puikiai dera vienas greta kito. Australijos ir Amerikos (tiksliau – Čikagos) erdvės prisijaukinamos, netgi sulietuvinamos, t. y. tampa tikrais namais:

Ir dėkojome Dievui už tas dovanas, už tą šviesų, jaukų salioną, valgomąjį, dar beveik pustuščius kitus kambarius, dar bus laiko įsigyti daugiau baldų... Džiaugiamės ir stikline veranda, apsivijusia vijo-kliais, ir priestatu, kur įrengtas dar vienas kambarys su virtuvele ir vonia išnuomojimui. Bet geriau ne. Su nuomininkais tik bėda. Švie-sioj virtuvėj ir vonios spintelėse rado sau prieglaudą mano vyro vaistų buteliukai, kremai plaukams, veidui, rankoms, kojom... (p. 14)

Į šią J. Švabaitės knygą sudėti ilgus metus rašyti tekstai, kurie suskirstyti į dvi dalis: „Geriausias vaistas“ ir „Draugų laivelis“. *Draugų laivelyje*, plūduriuojančiame prie Australijos (pirmoji dalis), o vėliau – prie Amerikos krantų (antroji dalis), smagiai „supasi“ pa-grindiniai knygos personažai: Alesė ir Vinculis Šiliniai, jų dukra Aldona su vyru Remigijumi, vaikaitė Astra-Nautė, Šilinių šeimos draugai, kaimynai, pažįstami. J. Švabaitės dėmesio centre „viduri-niojo“ socialinio sluoksnio Australijos–Amerikos lietuvio ištikini-mai, vertybės, tikrinamos kasdieniu gyvenimu. Autorė stebi lietu-viškos bendruomenės narius, jų santykius, pateikdama skaitytojui kurioziškas situacijas, komiškus įvykius, kurie bene kasdien įsuka J. Švabaitės personažus: smuiko pamokos, žmonos paieškos, naujos mašinos pirkimas, apsilankymas kirpykloje. Tačiau svarbiausia yra ne tie pavaizduotieji įvykiai, o vieno ar kito veikėjo reakcija, jo elge-sys toje netikėtoje situacijoje. Todėl dažnas apsakymas baigiamas netikėta išvada ar įvykiu, išlaikančiu humoristinę pasakojimo tona-ciją. Pavyzdžiui, Šilinių pastangas atsijauninti sutrikdo kaimynų iš-kviesti policininkai: „Mums pranešė, kad du nepažįstami asmenys veržiasi į jūsų namus“ (p. 60). Skaitytoją priverčia nusišypsoti ir gra-žuolės Cecilijos flirtas, pasibaigęs skrydžiu iš valtės į ežerą:

Aplėbė Cecilija Stasiuką, Simą. Atsistojusi pabučiavo gale laivelio sėdintį ir besikrapštantį po švarko kišenės Šilinį. Mikalauckas taipgi laukė šito Cecilijos apsikabinimo, gal ir bučkio... Išskėtė jis kaip spar-nus į ją savo ilgas rankas. Staiga persisvėrė valtis, Cecilija, neišlaikiusi

pusiausvyros, krito į vandenį, dar suspėjusi riktelti „gelbėkit“, nes nemokėjo plaukti... (p. 125)

J. Švabaitės humoristinių apsakymų personažai – apibendrinti, tipizuoti. Pirmiausia jie – lietuviai, pasitraukę iš tėvynės, gyvenimo vėjų nublokšti už Atlanto ir ten kuriantys „naująją Lietuvą“. Pateikiami pakankamai išsamūs veikėjų portretai, pabrėžiant vieną ar kitą dominuojančią jų būdo savybę, kuri dažniausiai išryškinama konkrečioje situacijoje (pavyzdžiui, Marcijono taupumas lemia jo uždarą gyvenimo būdą, viengungystę; Mikalaucko šykštumas, nuolatinis noras pasipuikuoti prieš pažįstamus atsiskleidžia jo ir giminių iš Lietuvos Aurelijos santykių kontekste).

J. Švabaitės lengva ironijos plunksna kliudo ir daugybę Amerikos lietuvių sambūrių, organizacijų, draugijų (vien Floridoje jų – dvidešimt devynios!): Lietuvių klubas, Lietuvių choras, Lietuvių Bendruomenė, Amerikos Lietuvių Taryba, Tautos Fondas, Romo Kalantos Šaulių kuopa, Lietuvių Tautinė Sąjunga, Susivienijimas Lietuvių Amerikos, Lietuvos Vyčiai ir t. t.: „Šilinis klausėsi net išsižiojęs. Šitiek organizacijų! Čikagoj kažin ar tiek priskaičiuotum...“ (p. 92). „Viešnioje iš Šiaurės“, „Didžiojoje pertraukoje“, „Le Sabre“ nemaža aliuzijų į gyvenimą Lietuvoje: į Lietuvą giminaičiams keliauja amerikietiški doleriai, drabužių siuntiniai; netgi 1968-ųjų metų Šilinių automobilis „Le sabre“ (kurio jie niekaip negali atsikratyti Amerikoje!) laukiamas Lietuvoje: „Dėde, juk tai labai brangus automobilis! Jūs nežinote, kiek toks dabar kainuotų Lietuvoje! Juk tai „antique“, seniai tokių niekur negamina. Jūs tik pagalvokite – už šį automobilį Lietuvoje gautumėte tūkstančius dolerių!... O pervežimas laivu tekainuotų tik apie tūkstantį su viršum...“ (p. 84). „Didžiojoje pertraukoje“ pasišaipoma iš įvairių svetimybių, tarptautinių žodžių, „kurių pilni Lietuvos laikraščiai“: anonsuoti, kuliarai, renovacija, rakursas, interpeliacija, prevencija, ratifikuoti, infektuotas ir pan. Vienos J. Švabaitės humoreskos personažas Baldžius, buvęs Suvalkijos apylinkių pradžios mokyklų mokytojas, Šiliniui pateikia

puikiausius lietuviškus šių žodžių atitikmenis, teigdamas, jog tai tampa „lyg ir mada visokiom svetimybėm“. Svetimame krašte išsaugota kalba lietuviškesnė, autentiškesnė, spalvingesnė, „tebekvepianti“ tarpukario maniera.

Julija Švabaitė *Draugų laivelyje* pirmiausia kalba apie savo kartos, savo laikų ir panašios mąstysenos žmones – lietuvius Amerikoje. Surinkusi į vieną vietą ir publikavusi šiuos tekstus, J. Švabaitė atvirai dalijasi savo (taip pat „dipukės“) patirtimi, gręžiasi į praeitį – bet linksmi. Nepretenzingas, tikras *Draugų laivelio* istorijų pasakojimas skirtas, sutinkant su J. Keleru, tam, kad „pasigydytų *draugų laivelio* kasdienybės monotonijoje, atsivertų naujas, ligi tol neregėtas patirties ir grožio langas“.

KRITIKŲ PORTRETAI

AR SKAITYSIME ALBERTĄ ZALATORIŲ?

Albertas Zalatorius. *Literatūra ir laisvė*. –
Vilnius: Baltos lankos, 1998.

Albertas Zalatorius, išleidęs *Lietuvių apsakymo raidą ir poetiką* (1971), *XX amžiaus lietuvių novelę* (1980), *Prozos gyvybę ir negalią* (1988), yra gerai žinomas, plačiai skaitomas literatūrologas ir kritikas. Daugelis su literatūros, kultūros pasauly susijusių žmonių dar ir šiandien puikiai prisimena jo straipsnius, eseistiką, literatūrinį gyvenimą sudrebinusius monologus. Nemaža A. Zalatoriaus darbų dalis buvo ir tebeliko išsklidusi periodikoje. Šiame tekste dėmesys telkiamas į nacionalinę kultūros ir meno premiją įvertintą, tačiau vis dėlto mažai dėmesio sulaukusią knygą *Literatūra ir laisvė* (1998). Būtent šioje knygoje ryškiausiai reflektuojamos paties A. Zalatoriaus mintys ne tik apie literatūrą, „didžiąją jo gyvenimo meilę“, bet ir apmąstomas visuomeninis, politinis gyvenimas, lituanisto vargai ir rūpesčiai. *Literatūroje ir laisvėje* veriasi platūs A. Zalatoriaus – pedagogo, literatūrologo, kritiko, visuomenininko – horizontai.

Kuo ypatinga A. Zalatoriaus literatūrinė kritika? Rekonstruojant kritiko, literatūrologo vaizdinį, svarbu pastebėti, išskirti, kokius reikalavimus jis kelia meno kūriniai. Darbų, aptariančių A. Zalatoriaus literatūrologiją, nėra daug: Alinos Staknienės straipsnis „Albertas Zalatorius ir jo koncepcija“¹⁹, Tomo Venclovos²⁰, Elenos Ba-

¹⁹ Alina Staknienė, „Albertas Zalatorius ir jo literatūros koncepcija“, *Metmenys*, 1983, nr. 46, p. 88–113.

²⁰ Tomas Venclova, „Albertas Zalatorius – kritikas jėgų viršūnėje“, *Kultūros barai*, 1993, nr. 6, p. 30.

liutytės²¹ sukurti šio kritiko portretai, Petro Bražėno straipsnis apie menines vertybes A. Zalatoriaus literatūrologijoje²². Juose išskirtos A. Zalatoriaus kaip kritiko, mokslininko nuostatos: maištingumas, nekonformizmas, neišvengiamas gyvenimo ir literatūros ryšys, aptariamų dalykų aktualumas, „nes jam literatūra yra veržimasis į naujus plotus, kėlimas neramių klausimų, atvirumas įvairiausiems atsakymams“²³.

Zalatorius–kritikas ambicingumu nenusileidžia mokslininkui: kratosi mąstymo klišių, mėgsta tikrinti ir perkainoti vertybes, abejoti bendrybėmis. Jis stengiasi ir jam pasiseka nustebinti skaitytoją neįprastu minties posūkiu, originaliu požiūriu. Susidaro įspūdis, kad A. Zalatorius kritikos tekstą rašo vadovaudamasis tais pačiais principais, kaip ir analizuodamas kūrinius: adresatas, žinojimas, kam ir kodėl rašoma, yra jo tekstų išeities taškas.²⁴

1998 metais pasirodžiusi A. Zalatoriaus ketvirtoji, ne mažiau solidi knyga *Literatūra ir laisvė* išsiskiria ne tik žanrinio savitumu (knygos paantraštė – *Kritika / Esė / Pokalbiai*), bet ir originaliomis literatūrologijos bei kultūrologijos reiškinių interpretacijomis. Jūratė Sprindytė yra pavadinusi šią knygą viena iš etapinių lietuvių literatūrologijoje. Aptariamą knygą sudaro straipsniai, rašyti maždaug 1985–1996 metais. *Literatūroje ir laisvėje* publikuojama tai, kas dėl vienokių ar kitokių priežasčių nepateko į ankstesnius rinkinius, kai kurie tekstai perspausdinti iš tuometinių periodinių leidinių. Neatsitiktinis ir knygos pavadinimas: „<...> šioje knygoje aš iš tiesų tartum plaukiu atsistojęs ant dviejų lyčių – literatūros ir laisvės. <...>

²¹ Elena Baliutytė, *Laiko įkaitė ir partnerė: Lietuvių literatūros kritika 1945–2000*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 211–228.

²² Petras Bražėnas, „Meninių vertybių paieška Alberto Zalatoriaus literatūros kritikoje“, *Žmogus ir žodis*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2000, t. 2, nr. 2, p. 3–11.

²³ Staknienė, 1983, p. 90.

²⁴ Baliutytė, 2002, p. 219.

tos lytys dažnai susisiečia ir net susilydo: kalbėdamas apie laisvę, griebiuos literatūros, o kalbėdamas apie literatūrą nuolat prisimenu laisvę“ (A. Zalatorius).

Knygos išeities pozicija: literatūros ir laisvės sąlytis bei takoskyra. Pavadinimas, apimantis literatūros ir laisvės problematiką, įveda į turiningą pažintinės medžiagos kontekstą. Knygą sudaro septyni koncentrai, kurių kiekvienas turi aiškiai apibrėžtą paskirtį.

Skyriuje „Laisvės vardan“ į pirmą vietą iškeliamas laisvės imperatyvas. Eseišinio pobūdžio tekstuose „Laisvas žmogus, pririštas prie stulpo“, „Prezidento sindromas“ A. Zalatorius pabrėžia laisvę kaip literatūros paralelę: tik viduje laisvas žmogus gali kurti; ir tik laisvoje visuomenėje sukurta literatūra turi išliekamąją vertę. Literatūra, politika negali paklusti minios diktatui, nes tada nelieka jokios demokratijos. A. Zalatoriaus žodžius, kad „nekreipiama dėmesio arba per mažai kreipiama į esminius žmogaus dvasios komponentus“, į individo unikalumą, šiandien galima perfrazuoti: išsiskirti iš kitų tampa nepadoru. Tokį žmogų, anot autoriaus, suformavo komunistinė ideologija. Dėl industrijos, pramonės pasiekimų žmogus tapo priedu prie daiktų, sraigteliu industriniame pasaulyje, prarado savo unikalią vertę arba nemato jos.

A. Zalatoriaus nuomone, gyvenimas laisvėje ne lengvesnis, o daugeliu atvejų net sunkesnis už gyvenimą prievartoje. Tik kokybės kriterijai čia skiriasi. A. Zalatorius primena ir tai, kad literatūra „kyla iš neramios, maištaujančios, o ne patenkintos ir sočios dvasios“. Šias mintis puikiai iliustruoja „Rudeniniai pamąstymai“ (pirmasis pamąstymas susijęs su viešnage Amerikoje; antrasis – su Seimo rinkimais). Knygos autorius klausia: kam rašyti, jei nenurodai bent kiek greitesnio išeities kelio? Bet juk dažnai žodžiai į popierių veržiasi spontaniškai, be jokio didaktinio tikslo... Tad suformulavus klausimą, tiek kritikui, tiek rašytojui čia pat pateikiamas atsakymas: „Reikia rašyti taip, lyg sėdėtum miške ant kelmo. Tik tada pamatai, ar iš tiesų turi ką pasakyti, ar susitvenkė žodžių, kuriuos tu ir po vandeniu išburbuliuotum“ (p. 16).

Rašytojas, jo manymu, pranašesnis už politiką tuo, kad paskatina, duoda idėją, sužadina emociją. Kita vertus, jis pastebi, kad pirmavimo sindromas iš politikos persimetė į literatūrą, kur jo negali ir neturi būti: „literatūroje nėra ir negali būti pirmojo“ (p. 48). Literatūra A. Zalatoriumi – kaip atvira prasmė, negalinti paklusti jokioms ideologijoms.

Literatūroje ir laisvėje šalia literatūros kritikos ir publicistikos straipsnių, esė publikuojamos kalbos, sakytos studentų auditorijai Vilniaus pedagoginiame universitete paskutinės paskaitos metu, per Vilniaus universiteto Filologijos fakultetų studentų inauguraciją, Vasario 16-osios minėjimo mitinge, mokytojų sąjūdžio suvažiavime. Pastebėtina, kad visuomenininko A. Zalatoriaus žodis ne tik neužgožia literato A. Zalatoriaus, bet ir profesionaliai jį papildo: kultūra, literatūra siejama su visuomenės gyvenimo aktualijomis, svarbiausiais politiniais įvykiais. Autoriaus vertybinę orientaciją galima apibūdinti trimis žodžiais – *dirbti, laukti ir gintis*: „Dirbti, padėjus į šalį asmenines ambicijas, tikint, kad kiekvienas doras darbas reikalingas ir garbingas <...>. Laukti kantriai, žinant, kad kiekviena diena didina mūsų šansus. <...> gintis <...>. Reikia žinoti, kad neteisiojo puolimas labai silpnas iš vidaus, nes neteisusis bijo pats savęs“ (p. 31).

Antrame skyriuje „Literatūra naujoje situacijoje“ A. Zalatorius aiškiai formuluoja savuosius literatūros vertinimo kriterijus. Vienas svarbiausių – tezėms paremti būtini svarūs argumentai. Be to, kritikas turi būti profesionalus (nebūtinai produktyvus), privalo sudominti literatūra tuos, kurie stovi greta jo. Išvada – jei jis to nesugeba, jis nėra literatūros kritikas, „geriausiu atveju – literatūrologas“ (p. 58). Knygos autoriui tai – kertiniai akmenys sunkiame kritiko darbe. Literatūrinėje kritikoje A. Zalatorius išvelgia ir kūrybinį procesą. O kūrybos negalima planuoti ar reglamentuoti. Kurdamas žmogus turi būti visiškai laisvas, nes „kūrybai atsidės tik tas, kuriam ji yra vidinė būtinybė“ (p. 74). Šis atskaitos taškas dominuoja kalbant ir apie atskirus rašytojus. Pavyzdžiui, aptarda-

mas Vinco Kudirkos publicistiką (skyrius „Akiratyje – klasikai“), A. Zalatorius išskirtinai pabrėžia, kad kūryba šiam autoriui – absoliutus gyvenimo vertės kriterijus. Turbūt dėl šips priežasties, be anksčiau minėto laisvės imperatyvo, dar įvedamas sąmoningumo kriterijus. Tyrinėtoji svarbu, kad V. Kudirka satyroje šaiposi ne tik iš Rusijos imperijos valdininkų, bet ir savęs, iš savo bejėgiškumo. O tai, anot A. Zalatoriaus, tikroji drąsa, teigianti teisę žmogui būti laisvam.

Aptardamas prozos vertybes, A. Zalatorius įdėmiau sustoja ties Antano Vaičiulaičio kūryba, akcentuodamas jo santykį su savimi ir pasauliu, asmeninę patirtį kūryboje, meninės formos raidą, poetišką tikrovės suvokimą, paties kūrėjo koncepciją. Kritikas pabrėžia, kad „pagrindinis Vaičiulaičio kūrybos bruožas ir yra orientacija į amžinus, pastovius dalykus, nuvalytus nuo laiko apnašų, išgrynintus ir patikrintus“ (p. 138). Jam imponuoja A. Vaičiulaičio kūryba, todėl visai pagrįstai iškelia Valentinos vaidmenį tiek bendrame lietuvių prozos atsinaujinimo kontekste, tiek paties rašytojo kelyje: „Tai <...> bene vienintelis atvejis, kur Vaičiulaitis leido sau plačiai išsikalbėti, įsisiūbuoti emocijai ir vaizduotei, pasireikšti subtiliai intuicijai, atsidėti įdomiems būties prasmės ir kitų metafizinių problemų svarstymams“ (p. 137). Vėliau, kritiko nuomone, A. Vaičiulaitis vėl grįžo prie lakoniško, ramaus dėstymo. Apibūdindamas šio rašytojo novelių esmę, literatūrologas brėžia A. Vaičiulaičio sąsajas su „magiškuoju realizmu“, kai jungiama tai, kas paslaptina, sunkiai suvokiama ir tai, kas realu, akivaizdžiai matoma. Vadinas, kūrinio prasmė, apimanti visus svarbiausius pasakojimo struktūros elementus, t. y. pasaulio modelį, žmogaus sampratą, esetines ir etines vertybes, yra svarbiausias A. Zalatoriaus analizės objektas. Kūrinio prasmės centrą A. Zalatorius sieja su pasakotojo kategorija. „Remdamasis pasakotojo paveikslu, Zalatorius padaro svarbią metodinę išvadą: kaip tik su pasakotojo paveikslu susijusi vertybių sritis leidžia atskirti vidutinybės ir tikro kūrėjo tekstus, tuo tarpu formaliojo kūrinio lygmeniu šis skirtumas gali ir nebūti

akivaizdus“²⁵. A. Zalatorius meninio meistriškumo požiūriu išskiria A. Vaičiulaičio kartą (Kazys Inčiūra, Kazys Jankauskas, Stepas Zobarskas, Nelė Mazalaitė), ketvirtajame dešimtmetyje novelistikai „davusią modernesnių krypčių“. Ši karta A. Zalatoriui įdomi ir svarbi kaip įnešusi naujų vėjų į XIX a. pabaigos–XX a. pradžios realistinės kūrybos klestėjimą. Vienų autorių novelių prasmių klodai veriasi per žodžio aktualizaciją (p. Juodelio, P. Tarulio, J. Savickio), kitų – per intuityvų dvasios pasaulį (A. Vaičiulaičio).

Knygoje *Literatūra ir laisvė* aptariamų vardų skaičius nėra didelis: nuo eiliniams skaitytojui nelabai žinomo Petro Juodelio iki pripažintų klasikų (Vincio Krėvės, Antano Škėmos, Broniaus Radzevičiaus, Juozo Apučio, Leonardo Gutausko). Ypač išsiskiria A. Zalatoriaus kalbėjimas apie V. Krėvę. „Etiudai apie Krėvę“ – fragmentai iš tuo metu mokslininko ruoštos monografijos apie šį rašytoją. Šie etiudai publikuoti ir vėlesnėje, jau po A. Zalatoriaus mirties pasirodžiusioje knygoje *Vincas Krėvė. Nebaigta monografija* (2003, parengė Jūratė Sprindytė). Labiausiai šis rašytojas traukia kritiką laisvės idėjom, maištinga prigimtimi, gebėjimu nusileisti į nevilties bedugnę ir vėl iš jos pakilti. Atskaitos taškas V. Krėvės kūryboje – *Danguis ir žemės sūnūs*. Aplink šį kūrinį A. Zalatorius grupuoja visus kitus. Prieš pradėdamas interpretuoti rašytoją kankinusias egzistencines, psichologines problemas, A. Zalatorius kelia klausimą: ar V. Krėvė buvo religingas? Vienareikšmiško atsakymo nepateikiama. Išryškėja dvi linijos: 1. „Taigi paženklintas (ar save paženklinęs) Judo ženkle Krėvė ir pradėjo savarankišką kelią“; 2. „Su šitokiu baironiško Kaino kompleksu Krėvė ir leidosi į tiesos ieškojimo odisėją“ (p. 237). Literatūrologo neapeinama ir ta situacija, kurioje atsidūrė šis rašytojas, išėjęs iš kunigų luomo: „Šaukdamas Dievą į kovą, Krėvė ne tik atsižadėjo antgamtinės globos, bet ir įsipareigojo viską laimėti vienas“ (p. 239). Konflikto su Dievu priežasčių ieškoma rašytojo vai-

²⁵ Baliutytė, 2002, p. 220.

kystėje, jaunystėje. A. Zalatorius Krėvės santykis su Dievu daug traagiškesnis nei, pavyzdžiui, Vinco Mykoloičio-Putino.

Turbūt didžioji dalis kritikų, aptardami atskirus kūrinius ar knygas, pirmiausia kalba apie žmogų kūriniuose, kompoziciją, stiliistiką. Atskiro žmogaus paveikslas be galo svarbus tiek V. Krėvei kaip autoriui, tiek A. Zalatorius kaip kritikui. Nepasitenkinimas duotybe ir aiškus apsisprendimas, negailestingas atvirumas ir stoiška laikysena – tai V. Krėvės personažų bruožai (Skirgaila, Šarūnas). *Dangaus ir žemės sūnuose* ir rašytoją, ir kritiką labiau traukia ne vienas iškilus charakteris, o žmogaus vidinio gyvenimo paskiri ryškūs blyksniai, įdomesni psichologiniai momentai. Kiekvienas V. Krėvės įvaizdis šiame kūrinyje išreiškia ir įprasmina santykį su istorija, kultūra, religija, giliausiais jų klodais, o drauge ir pačiu savimi.

A. Zalatoriaus rinktinėje *Literatūra ir laisvė* beveik nėra tekstų, kur kritikas nekalbėtų apie žmogaus portreto tapybą, charakterio kūrimą vieno ar kito autoriaus kūryboje. Pavyzdžiui, straipsnyje apie Antano Škėmos *Baltą drobulę* (skyrius „Penki romanai“) literatūrologas teigia: „Škėma rašė knygą ne šiaip sau apie įsivaizduojamą poetą, ne vieną iš daugelio poetų, jis rašė apie save, gal net tiksliau – rašė savimi“ (p. 297). Čia kritiko pabrėžiami šopenhaueriški meno ir kančios motyvai, nes A. Škėma savo išeities tašku skelbia kančią, pirmiausia – kūrybinę. Visą savo talento jėgą A. Škėma, A. Zalatoriaus nuomone, panaudoja tam, kad įrodytų, jog žmogaus vidiniai išgyvenimai yra daug svarbesni negu juos sukeliantys realūs įvykiai. Meną tiek A. Škėma, tiek jo personažas Antanas Garšva laiko aukščiausiu žmogaus būties išikūnijimu, galinga jėga, „geliančiu dvasios šauksmu“, sugebančiu išaukštinti visa, kas žmogiška. A. Škėma kritiko laikomas išskirtiniu reiškiniu lietuvių literatūroje.

Kalbėdamas apie Leonardo Gutausko, Sauliaus Tomo Kondroto, Juozo Apučio romanus, kritikas išvardija pagrindines jų vertybes: prasmingas žodis, nuoširdus kalbėjimas ir neeilinė vaizduotė. L. Gutausko talentą A. Zalatorius ryškina romano *Vilko dantų karoliai* novatoriškume. Duoklė atiduodama ir dviem S. T. Kondroto

romanams *Žalčio žvilgsnis*, *Ir apsiniauks žvelgiantys pro langą*. Reikėtų pastebėti, kad dideliais komplimentais kritikas šio rašytojo neapdovanoja, netgi nepelnytai nuvertina: „Jeigu kas dar neskaityt Sauliaus Tomo Kondroto romano *Žalčio žvilgsnis* ir rengiasi jį skaityti, iš anksto noriu įspėti dėl dviejų galimų nusivylimų. Gali atsitikti taip, kad perskaičius liks tik buko apmaudo ir sugaišto laiko jausmas. <...> Romanas tikriausiai apvils ir tuos, kurie jame ieškos vienokių ar kitokių istorinės tiesos ar socialinės tikrovės atspindžių, kurie knygos laiką ir erdvę bandys susieti su savo žinojimu ar patyrimu ir kurie yra įpratę kiekvieną reiškinių matyti priežasties–pasekmės grandinėje“ (p. 303). S. T. Kondroto kūriniai A. Zalatoriumi atrodo pernelyg abstraktūs, migloti, butaforiški, jų personažai „turtum sutartiniai ženklai“ (p. 310), mažai ką bendra turintys su vaizduojamąja epocha.

Kiekvienas ryškesnis, labiau imponuojantis talentas, patenkančias į A. Zalatoriaus akiratį, pakeičia kritiko braižą. Tai rodo gebėjimą įsijausti, persikūnyti. Pavyzdžiui, Broniaus Radzevičiaus novelių prasmių klodai jam veriasi per žmogiškumą – kaip vidinį poreikį, kaip spontanišką dvasios aktą. Saulius Šaltenis kritikui atrodo siekiantis „desakralizuoti ir deromantizuoti tai, kas per daug supotetinta, sureikšmintą“ (p. 354). Pastebima, kad dvasingumas S. Šaltenio novelių dykumoje „ima gelsti“. Eugenijaus Ignatavičiaus kūrinių pamatas – namų vaizdinys, kurį A. Zalatorius traktuoja „kaip žmogaus atminties simbolį arba pagrindą, ant kurio vėliau renčiamas viso gyvenimo rūmas“ (p. 359). Jei namai prarandami, iš po kojų viskas slysta. Leonido Jacinevičiaus personažų – trapių, dirglių inteligentų egzistencija – „tai natūralus protestas prieš įsigalintį daiktų kultą, banalius, standartizuotus santykius, paviršutiniškumą ir vaidybą“ (p. 366). Intensyvaus išgyvenimo ugnį A. Zalatorius jaučia ir Danutės Žilaitytės trumpučiuose apsakymuose, nors „vienur šiluma jauki – lyg nuo laužo, kitur ne tokia – lyg nuo elektrinio židinio“ (p. 370). Pabrėžiama, kad dvasios D. Žilaitytės kūrinuose daugiau negu žodžių. Tuo tarpu Ričardas Gavelis kritikui iškyla kaip ryžtin-

gas, drąsus, netgi drastiškas vidinių žmogaus prieštaravimų analizės meistras: „Analizė – Gavelio alfa ir omega“ (p. 379). Gilindamasis į analitinį R. Gavelio braižą, A. Zalatorius kreipia dėmesį į rašytojo kūriniuose atsispindinčią sovietmečio problematiką.

Daugiausia vietos knygoje *Literatūra ir laisvė* skirta J. Apučio novelistikos analizei, kur žmogiškumas ir dvasingumas laikomi patikimiausiomis vertybėmis. Galima prisiminti ankstesnį A. Zalatoriaus pastebėjimą apie novelės struktūros pakitimus: „Ne apie mintį organizuojami vaizdai, o apie vaizdą organizuojamos mintys ir nuotaikos“²⁶. Interpretuodamas J. Apučio, B. Radzevičiaus novelės, D. Žilaitytės apsakymus, A. Zalatorius pirmiausia kreipia savo žvilgsnį į kūrinio problemišumą, t. y. ar kūrinys „atveria naujas erdves pasaulio ir žmogaus sampratoje“ (p. 90). Kritiko komponuojama žmogaus koncepcija ryškiausiai skleidžiasi būtent novelių analizėse: menininko objektas turi būti žmogus, o ne atskiri socialiniai ar moraliniai reiškiniai; rašytojas privalo ieškoti žmogaus esmės. Kitais žodžiais tariant, gerą žmogaus paveikslą galima sukurti tik tada, kai puikiai pažįsti tą aplinką, nuotaikas. Į žmogų kūrinyje kritikas siūlo žvelgti pirmiausia per meniškumo prizmę. Vertinama ir fantazijos reikšmė rašytojo darbe: „Kas realizuota, tas nebežadina fantazijos ir kūrybinės įtampos“ (p. 96). A. Zalatoriaus nuomone, kūrinys turi veikti skaitytoją (bet ne auklėti!): „Joks rašytojas nepasidarė didelis, kol jo kūryba neužvaldė protų ir širdžių“ (p. 88).

Jau pirmuose knygos skyriuose ryškėja, kad A. Zalatorius atidesnis faktams nei hipotezėms: savo teiginius paremia autentiška medžiaga (pavyzdžiui, A. Vaičiuliaičio laišakai, citatos iš V. Krėvės studentiško pastabų sąsiuvinio, pokalbis su A. Krėvaite-Mošinskienė). Abejonė ir savikritika, paties autoriaus žodžiais tariant, – dvi jo silpnybės. Dėl šios priežasties A. Zalatorius nėra kategoriškas ką

²⁶ Albertas Zalatorius, „Su novele dviese (Penki interpretacijos bandymai)“, *Šiuolaikinės prozos problemos*, Vilnius: Vaga, 1978, p. 229.

nors teigdamas, jo literatūros kritikos tekstuose dažni įterpiniai gal, matyt, drįsčiau teigti, atrodo ir pan.

Prieš aptardamas konkretų kūrinį, A. Zalatorius pristato skaitytoji bendrųjų skaitymo strategijų situaciją: „Antano Škėmos *Balta drobulė* pirmąsyk man į rankas pakliuvo prieš dvidešimt metų – tada, kai tokias knygas skaityti be specialaus leidimo buvo rizikinga. Paskubom aplenkto laikraščio skiautėmis, jos tyliai vaikščiodavo nuo vieno pas kitą, keldamos smalsumą ir drebulį. Skaitydavome jas užsikniaubę, baugščiai dairydami per petį. Troleibusuose bijodavome atsiversti, kad kas jų neatpažintų iš baltesnio popieriaus“ (p. 293).

Svarbi A. Zalatoriaus kaip kritiko ypatybė – metaforiški sugretinimai: Lietuvos Prezidentas lyginamas su Jėzumi, Petras Juodelis identifikuojamas su Hamletu, Antanas Škėma vadinamas XX amžiaus Kristumi. Originalių palyginimų žarstymas moduliuoja, keičia tekstą, pavyzdžiui: „Pastarieji [egzistencinio pobūdžio sušukimai ir klausimai – Ž. K.] prasiveržia lyg pritvinkusios votys, lyg kokie minties vulkaniukai“ (p. 332). Tokios ir panašios meninės priemonės tekstuose rodo autoriaus minčių raiškos originalumą, stiliaus išskirtinumą.

Dauguma kritikų vieno ar kito autoriaus veikalą nagrinėja visos kūrybos kontekste. A. Zalatorius čia – ne išimtis: „Kitaip šie klausimai skamba didžiuosiuose Krėvės veikaluose“ (p. 277) ir pan. Dažnai autorius nuo individualizuoto kalbėjimo „aš“ vardu pereina prie labiau apibendrinto kalbėjimo „mes“ vardu, išreiškiančio kolektyvinę sąmonę: „mes valia nevalia siejame“, „galėtume traktuoti“ ir t. t. Į tą „mes“ įeina ne tik kritikas, bet ir skaitytojas. A. Zalatoriaus analitinėse recenzijose visuomet jaučiamas profesionalumas, atsakomybė, teiginių pagrįstumas („nuo simptomų pereiti prie priežasčių“, p. 93). Beveik visų recenzijų pabaigose dažni palinkėjimai rašytojams. Pavyzdžiui, S. T. Kondroto romanui baigiama taip: „Nesinorėtų, žinoma, kad jis pasuktų į visų mindžiojamus lyrinės išpažinties, kamerinio psichologizmo ar trumpalaikių problemų ta-

kus, bet taip pat nesinorėtų, kad nukryptų ir į perdėtą abstraktumą bei šaltą konstruktyvizmą, nutraukiantį ryšius su gyvaisiais tautos ir žmogaus rūpeščiais“ (p. 319).

Savo straipsniuose A. Zalatorius ne tik kritiškai vertina, bet ir dalijasi abejonėmis, pastebi, kad rašytojus domina ne vien kolektyvinės, bet ir asmeninės nuomonės (p. 337). Dažnai nors keliais sakiniais apibūdinama rašytojo kūrybinė biografija, prisimenamos kūrinio parašymo aplinkybės (A. Škėmos *Baltos drobulės*, S. T. Kondroto *Žalčio žvilgsnio*, R. Gavelio *Nubaustųjų* ir kt.). Skaitant A. Zalatoriaus kritinius straipsnius, patraukia autentiška intonacija, tiesioginis betarpiškas santykis su skaitytoju („dažnas Jūsų šiandien galvoja apie kitokią karjerą“, „deja, deja, aš irgi neturiu dieviškojo piršto“, ...). Daugelis kūrinių interpretuojama ne tik iš profesionalaus kritiko, bet ir iš eilinio skaitytojo pozicijų. Akivaizdu, kad A. Zalatorius kritiko vaidmenį suvokia hermeneutiškai – kaip tarpininką tarp autoriaus ir skaitytojo, kaip skaitytojo, interpretatoriaus kūrybinių galių žadintoją. A. Zalatoriaus teigimu, skaitytojas ilgisi ne autoriaus pamokymų ir pagraudimų, o paskatų drauge ieškoti literatūrinės ir gyvenimiškos tiesos, tikrinti savo pozicijos teisingumą.

Alberto Zalatoriaus knygos *Literatūra ir laisvė* žanrinis savitumas daugelį dalykų įgalina matyti ir permąstyti platesniame literatūrologijos ir kultūrologijos kontekste. Čia ne tik susintetintos autoriaus literatūrinės išvalgos, kritiniai pastebėjimai, analitinės recenzijos, bet ir apžvelgti svarbiausi Sąjūdžio ir pirmųjų atkurtos nepriklausomybės metų kultūriniai, politiniai įvykiai, skaitančiajam leidžiantys susidaryti aiškų ir nuoseklų ankstesnių istorinių periodų vaizdą. Šia knyga A. Zalatorius liudija ėjimą į šviesą – „ne tik politinę, bet ir dvasinę. Tik kelias į dvasinę šviesą visada ilgesnis ir labiau vingiuotas“.

KĘSTUČIO KEBLIO KRITIKOS LAŠAI

Kęstutis Keblys. Smulki kritikos rasa. Literatūros kritika. –
Kaunas: Versus aureus, 2011.

2011 metų gegužės 11 dieną Kęstutis Keblys Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos institute pristatydamas savo knygą *Smulki kritikos rasa*, juokaudamas ištarė, kad „visų kritikų likimas – susidaryti priešų“ ir, kad svarbiausias dalykas jo knygoje – „siaubingų knygų nesiaubingos recenzijos“. Knyga dedikuota žmonai – poetei Vitalijai Bogutaitei, pirmajai K. Keblių tekstų skaitytojai ir vertintojai.

Ilgą laiką visi lietuvių išeivijos kritiko Kęstučio K. Keblio literatūriniai kritikos darbai buvo pasklidę įvairiuose periodiniuose leidiniuose. Tad šioje knygoje pateikta K. Keblio literatūrologinių darbų visuma, apimanti jo studijinius straipsnius, recenzijas, literatūrinės apžvalgas, tekstus apie rašytojus, yra svarbus lietuvių egzodo kritikos įprasminimas, kartu tai svarus indėlis į lietuvių kritikos istoriją. K. Keblio publikacijos sovietmečiu ir pirmaisiais atgautos nepriklausomybės metais sujungė dar perskeltą lietuvių literatūrą. Šiandien išeivijos kultūriniam palikimui sugrįžus į Lietuvą, K. Keblio straipsnių knyga yra ne mažiau svarbi ir aktuali, nes užpildo iki šiol aiškiai juntamą literatūros istorijos spragą, leidžia sutankinti to laikotarpio išeivijoje kurtos literatūros vaizdinį. K. Keblio literatūros kritikos straipsnių rinktinė daugelį dalykų leidžia matyti ir permąstyti platesniame literatūrologijos ir kultūrologijos kontekste (pavyzdžiui, Nepriklausomos Lietuvos literatūrinę tradiciją, transformuotą „barakų kultūros“ Vokietijoje ir naujai brandintą jau Amerikos įtakoje). Čia susintetintos autoriaus literatūrinės įžvalgos, kritinės pastabos, apžvelgti svarbiausi išeivijos literatūrinio ir kultūrinio gyvenimo įvykiai, leidžiantys susidaryti aiškų ne tik ankstesnio istorinio periodo, bet ir dabartinio laikotarpio vaizdą.

K. Kebliui kaip kritikui literatūros tyrinėjimuose rūpi ne tik pastebėti, aptarti, įvertinti naujas knygas, bet ir „atsakyti į štai to-

kius klausimus: a) kas rašo recenzijas Lietuvos kultūrinei periodikai; b) koks tų recenzijų pobūdis, kokios kryptys; c) koks recenzijų stilius; d) kokia recenzijų kokybė; e) kokia dabartinė smulkiosios kritikos padėtis Lietuvoje“ (p. 134).

Šių straipsnių rinkinį galima įvardinti kaip monografinio pobūdžio knygą, atspindinčią ilgametį, kruopštų ir atidų K. Keblio darbą literatūros kritikos baruose. Literatūriniame, kultūriniame, akademiniam pasaulyje K. Keblys gerai žinomas ne tik kaip aktyvus visuomenininkas, kultūrininkas (*Santaros-Šviesos* dalyvis, ilgametis Pasaulio lituanistų bendrijos narys), bet ir įžvalgus kritikas, nuolatinis *Draugo*, *Aidų*, *Metmenų* ir kt. recenzentas. Per keliolika dešimtmečių K. Keblys paskelbė daug studijinių straipsnių įvairiais literatūros klausimais, recenzijų, vertinusių vieno ar kito kūrėjo atskiras knygas ar kūrybos visumą (pavyzdžiui, A. Barono, A. Barausko, J. Gliaudos, V. Volerto, K. Bradūno, J. Kaupo, J. Jankaus, N. Mazalaitės ir kt.). Ypač gerai K. Keblio pavardė ir jo tekstai žinomi išeivijoje ir lietuvių egzodą tyrinėjantiems, juo besidomintiems žmonėms. Ir nors pats K. Keblys pabrėžia, kad jo tekstai tai daugiau „žvilgsnis į išeivijos kultūrinio judėjimo kasdienybę“, sakytiau, kad šioje knygoje atveriami daug platesni lietuvių literatūros kontekstai, ieškant sąsajų ir paralelių. Toks literatūrinių kontekstų paralelės pavyzdžiu galėtų būti studijinis straipsnis „Vaizduojamojo požiūrio metodika Škėmos ir Sluckio romanuose“ (p. 124–133).

Šioje knygoje skelbiami įvairaus žanro (akademinės studijos, recenzijos, proginės kalbos, apžvalgos) tekstai, rašyti daugiau nei penkiasdešimt metų. Literatūros kritikos tekstai grupuojami ne chronologiniu principu, o tematinio, probleminio. K. Keblio knygą *Smulki kritikos rasa* sudaro penki skyriai: I. Studijiniai straipsniai (pavyzdžiui, A. Škėmos ir M. Sluckio kūrybos analitinė paralelė bei takoskyra, ir šiandien nepraradę aktualumo išeivijos romano tyrimai); II. Recenzijos – proza ir poezija (V. Volerto, K. Bradūno, A. Barono, J. Mikelinsko, J. Meko, N. Mazalaitės ir kitų autorių knygų aptarimai); III. Recenzijos – literatūrinės apžvalgos ir svars-

tymai (apie Marių Katiliškį, apie literatūrą, Prano Naujokaičio „Lietuvių literatūros istoriją“, „Apie Santarą ir save“ ir pan.); IV. Apie rašytojus ir jų raštus (Antaną Baranauską ir Saulių Šaltenį, Rimvydą Šilbajorį, Jurgį Jankų); V. Tekstai parašėse (apie Lietuvos rašytojų sąjungos suvažiavimą, knygų leidybą Lietuvoje, ir pan.).

Knygos pratarinėje „Keli štrichai kritiko portretui“ sudarytoja Dalia Kuizinienė, retoriškai klausia: „kur Kęstučio Keblio vieta gausiame išeivijos literatūros kritikos kontekste? Jis nepriklauso kritikų akademikų kartai, jo tekstai nėra parašyti itin painia intelektualizuota terminologijos kalba. Atvirkščiai, rašoma paprastai su aiškia išvada, kuo įdomi, išskirtinė ir ko verta recenzuojama knyga. Dažna kritikos recenzija skaitytoją „užkabina“ intriguojančiu pavadinimu <...>. Tekstai demonstruoja literatūrinio konteksto ir autoriaus išmanymą, argumentuotą vertinimą ir sklandžią kalbą“ (p. 11). Pats K. Keblys yra prisipažinęs (tai minima ir sudarytojos žodyje), kad jo literatūrinę kritiką labiausiai yra paveikusi Alfonso Nykos-Niliūno kritikos koncepcija, šio kritiko laikysena ir jo suformuluoti literatūros vertinimo kriterijai: reikia recenzuoti kūrinį ir nuspręsti apie jo literatūrinį lygį, kritiko moralinė atsakomybė (kaip ir kūrėjo) yra glaudžiai susijusi su estetinė atsakomybe, „[n]ekenkia ir pasikaustymas kritikos teorijom bei metodologijos plonybėm. Bet taip pat svarbu (o gal net svarbiau) yra įžvalgumas, sveika literatūrinė nuovoka, sugebėjimas kūrybiškai kalbėti apie autorius ir jų darbus“ (p. 11). Taigi literatūros kritiko uždavinys – įvertinti kūrinį ir kelti visuomenės estetinę kultūrą.

Pabrėžčiau, kad minties sklaida ir raiška K. Keblio straipsniai tiesia paralelę literatūrologo Alberto Zalatoriaus darbų link: rašoma kuo skaidriau, kuo paprasčiau, taip ieškant kontakto su skaitytoju; iš pirmo žvilgsnio atrodytų paprastais žodžiais įvardijama gelmė.

Prieš aptardamas konkretų kūrinį, K. Keblys pristato skaitytojui bendrą situaciją. Taip skaitytojas įvedamas į platesnį šių dienų kontekstą. K. Keblio studijiniuose straipsniuose, analitinėse recen-

zijose visada jaučiamas profesionalumas, atsakomybė, teiginių pagrįstumas svariais argumentais. Savo straipsniuose kritikas ne tik vertina, bet ir dalijasi abejonėmis, kartais apibūdinama vieno ar kito rašytojo kūrybinė biografija, prisimenamos kūrinio parašymo sąlygos ir pan. Skaitant K. Keblio kritinius straipsnius, recenzijas, apžvalgas, patraukia autentiška intonacija, paprastas kalbėjimas. Daugelis kūrinių pristatoma ne tik iš kritiko, recenzento, bet iš eilinio skaitytojo pozicijų. Tokiu būdu kritiko vaidmuo čia suvokiamas hermeneutiškai – kaip tarpininko tarp autoriaus ir skaitytojo, kaip skaitytojo kūrybinių galių ir kritinių minčių žadintojo.

Taigi kas Kęstučiui Kebliui kaip literatūros kritikui ir recenzentui yra svarbu? Knygos anotacijoje autoriaus įrašyta: „Ar tikrai reikia recenzijų? Tikrai! O kam? Kad ilgiau gyventų knyga, kad ją ne taip greitai užmirštų. Kad literatūrai praskintų kelią į kultūrinio gyvenimo vyksmą“. K. Keblys literatūros lauke išskiria trejopo pobūdžio recenzijas: „Gerosios recenzijos pasižymi minties rišlumu, giliau įsiskverbiančia analize, sugebėjimu komunikuoti skaitytojui esminius aptariamojo veikalo privalumus ir trūkumus. Blogosios recenzijos skęsta sentimentalioj migloj, plūsta citatom vos ne vos suvarstytom lėkštais komentarais, pilnos kategoriškų ir visai nepagrįstų tvirtinimų ir dažnai skamba kaip pilkoki universiteto antramečių semestriniai rašto darbeliai. O vidutinėse yra visko po truputį – ir informavimo, ir analizės kibirkštelių, ir tuščio plepėjimo, bet kartu ir įdomaus pasiskaitymo“ (p. 147–150). Čia pat apibendrinama: „Žodžiu, bendras smulkiosios kritikos lygis yra normalus, toks, dėl kurio nereikia džiūgauti, bet nereikia ir verkšlenti“ (p. 150).

Aptariamoje literatūros kritikos knygoje ryškėja labai aiški, loginė K. Keblių recenzijų struktūra, kuri galėtų būti apibrėžiama kaip klasikinė: recenzijos pradžioje skaitytojas supažindinamas su naujai pasirodžiusia knyga; trumpai pristatomas knygos siužetas, idėjinis pamatas, skleidžiama knygos sąranga, struktūros metmenys, stilius, vaizdinių priemonių naudojimas, kalbiniai ypatumai, prasmių klodai; vertinant išryškinama knygos vertė, jos vieta ben-

drame lietuvių literatūros kontekste. Į recenziją (ir iš rašančiojo, ir iš skaitančiojo pozicijų) žvelgiama kaip į kūrinį.

K. Kebliui svarbūs kompetencijos dalykai – tiek kūrėjo, kuriančiojo, tiek jo, skaitančiojo, vertinančiojo. Galima išskirti ir juti-
mą tam tikro nacionalinio literatūrinio–kultūrinio konteksto, visos
vieno ar kito autoriaus kūrybos konteksto. Labai svarbus jam yra
autonomiškas vertės kriterijus, kai apie estetinę kūrinio vertę kal-
bant, kūrinys vertingas atskirai nuo jo autoriaus (ši pozicija primena
A. Nykos-Niliūno aksiologinius kriterijus). Šiek tiek ironizuoda-
mas autoriaus religinių, politinių pažiūrų siejimą su meniniu teks-
tu, K. Keblys pastebi: „<...> pas mus dar vis galvojama, kad nėra
tokio daikto kaip lietuvių literatūra. Yra katalikiška, nihilistiška,
ateitininkiška, skautiška, santarietiška, bet jau jokių būdų ne lietu-
viška. Jei santarietis parašo (tegu ir lietuviškai) – santarietiška. Jei
moteris – moteriška (deja, dažnai taip ir būna). Jei alkoholikas –
girtuokliška. Aš tvirtinu kitaip: jei gerai – lietuviška. Bet su manim
niekas nenori sutikti. Atrodo, kad literatūra vis dar apsprendžiama
pirmiausia žiūrint į rašantį žmogų, į jo afiliaciją, padėtį visuomenė-
je, jo krislus aky, o ne tai, ką ir kaip jis parašo... (p. 331–332). Taigi
svarbiausiu dalyku K. Kebliui tampa pati kūrinio vertė.

Retas kuris šiandienis išeivijos literatūros tyrinėtojas išsiverstų
be studijinių K. Keblio straipsnių, skirtų romanui išeivijoje, kur nu-
sakomi ir bendrieji romano struktūros matmenys: „romanas privalo
žvelgti giliai į žmogaus vidų, turi ieškoti dėsningumo žmogaus san-
tykyje su savimi ir su tikrove. Žmogiškosios patirties visuma roma-
ne negali būti atskirta nuo paties žmogaus“ (p. 19).

K. Keblio kritikos tekstai skaitomi kaip grožinė literatūra.
Daugelio straipsnių, recenzijų pavadinimai žaismingi, intriguojan-
tys, pavyzdžiui, „Barono ansamblis groja gyvenimą“, „Nei princesės,
nei prezidentai“, „Nešerk Mona Lizos“, „Šposininkai šermenyse...“
ir pan. K. Keblio stilius, pasižymintis aiškumu, gyvumu, sąmojumi:
„Tame pat pokalbyje Šilbajoris apibrėžė kritiką kaip žmogų, kuriam
Viešpats neleido būti poetu. Jei jis čia turėjo galvoje save patį, tai

pasirodo, kad Viešpats, vis dėl to, kartais žino, ką daro“ (p. 303). Aptariant K. Keblio literatūrinės kritikos stilių, būtina išskirti savytas jo tekstų pradžias ir pabaigas. Pirmieji sakiniai iškart nukreipia į pristatomos knygos esmę: „Vaikiškai naivus klausimas, tinkamas Tšeriui, belgų provincijos berniukui, kuris žada keliauti Amerikon medžioti lokių ir kariauti su indėnais“ (p. 195), „Romanistai, net ir rimtieji, ne kartą griebiasi egzotiškos tematikos“ (p. 206). Apibendrinančios straipsnių pabaigos siejasi su šmaikščiais, provokuojančiais pavadinimais. K. Keblys nevengia ir pakritikuoti recenzuojamos knygos, ir dažniausiai pati kandžiausia kritika fiksuojama būtent jo tekstų pabaigose: „Mes tikime Barono talentu. Mes tikime, kad laikui bėgant, jis ateis ir mūsų literatūroje savo vardą paliks stambiom raidėm“ (p. 176).

Kai kuriems skaitytojams dalis Kęstučio Keblio knygoje aptariamų ir pristatomų medžiagų atrodys nebeaktuali šiame globalizacijos amžiuje, kita skaitytojų dalis gali pasigesti literatūrinei kritikai būdingo akademiškumo, tačiau K. Keblio rašymas gyvas, taiklus, plečiantis svetur kurtos literatūros horizontus ir pildantis kritikos panoramą.

MONOGRAFIJŲ SLĖPINIAI

LIŪNĖS SUTEMOS GYVENIMO IR TEKSTŲ SUSITIKIMAS

Virginija Paplauskienė. Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais. –
Kaunas: Naujasis lankas, 2009.

Liūnės Sutemos (Zinaidos Nagytės-Katiliškienės) vardas puikiai žinomas šiandieniniam lietuvių literatūros skaitytojui, nors poetėsėjimas į tėviškės žemę truko ilgai – daugiau kaip penkiasdešimt išbandymų metų. Liūnės Sutemos poezija į gimtąją žemę pradėjo grįžti tik po 1990-ųjų metų. Būtent tada kartu su Bernardo Brazdžionio, Alfonso Nykos-Niliūno, Algimanto Mackaus, Henriko Nagio ir kitų išeivijos poetų kūryba Lietuvą pasiekė ir Liūnės Sutemos eilėraščiai. 1992 metais leidykla „Vaga“ išleidžia jos *Poezijos rinktinę*; 2006 metais Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla publikuoja poetės rinkinį *Tebūnie*; 2007-aisiais Liūnė Sutema tampa Nacionaline kultūros ir meno premijos laureate, o 2009-ų metų pavasarį ji į Lietuvą sugrįžta su poezijos rinktine *Sugrįžau*. Šiais metais – dar vienas, apibendrinantis Liūnės Sutemos sugrįžimas. Šį sykį – su Virginijos Paplauskienės monografinio pobūdžio knyga *Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais*. Kai kasmet daugėja monografijų apie išeivijos rašytojus²⁷ tikrai džiugu, kad pagaliau monografinio tyrinėjimo sulaukė ir Liūnės Sutemos gyvenimas bei kūryba.

²⁷ Laimutė Tidikytė, *Julius Kaupas: gyvenimas ir kūryba*. Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004; Donata Mitaitė, *Tomas Venclova: biografijos ir kūrybos ženklai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005; Leonoas Peleckis-Kaktavičius, *Kazimieras Barėnas: gyvenimas ir kūryba*, Šiauliai: varpas, 2005; Leonas Paleckis-Kaktavičius, *Jurgis Jankus: gyvenimas ir kūryba*. Monografija, Šiauliai: Varpas, 2008; Leonas Paleckis-Kaktavičius, *Vytautas Alantas: gyvenimas ir kūryba*. Monografija, Šiauliai: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.

V. Paplauskienės monografija parašyta, remiantis istoriniu-aprašomuoju metodu, tradiciniu literatūros istorijos modeliu, kuria-me, kaip teigiama knygos pratarinėje, „pasakojimas pateikiamas chronologine seka sisteminant įvykius, siejant juos į prasmingą vi-sumą, išryškinant esminius, aktualius reiškinius. Nušviečiami iki šiol mažai žinomi Liūnės Sutemos biografijos faktai, pasaulėžiūros ypatumai, akcentuojamos poetės estetinės nuostatos, atskleidžia-mas autentiškas jos gyvenimas, santykis su aplinka, kurioje gyveni ir kūrė“ (p. 8).

Apie Liūnės Sutemos kūrybą Lietuvoje rašyta nedaug: Viktori-jos Daujotytės, Solveigos Daugirdaitės, Dalios Satkauskytės litera-tūrologinės išvalgos²⁸. Plačiau šios poetės kūryba buvo apžvelgiama išėivijoje: Živilės Bilaišytės, Jurgio Blekaičio, Vytauto Aleksandro Jonyno, Rimvydo Šilbajorio, Aušros Marijos Jurašienės, Antano Ti-taus Antanaičio, Vytauto Kavolio ir kt. darbuose²⁹. Kritikos straips-niai, Liūnės Sutemos knygų recenzijos, jos poezijos aptarimas buvo spausdinama išėivijos lietuvių kultūriniuose leidiniuose *Margutis*, *Metmenys*, *Aidai*, *Draugas*, atskiri kritiniai straipsniai apie Liūnės Sutemos poezijos ypatumus publikuoti straipsnių rinkiniuose *Lie-tuvių literatūra svetur 1945–1967* (1968), *Lietuvių egzodo literatūra*

²⁸ Viktorija Daujotytė, *Parašyta motery*, Vilnius: Alma litera, 2001, p. 465–485; Solveiga Daugirdaitė, *Rūpesčių moterys, moterų rūpesčiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999; Dalia Satkauskytė, „Komunikacinės strategijos moterų poezijoje (Nijolė Miliauskaitė, Judita Vaičiūnaitė, Birutė Pūkelevičiūtė, Liūnė Suteima)“, *Literatūra*, 2001, Nr. 43 (1), p. 50–59.

²⁹ Antanas Titus Antanaitis, „Nuostabos ir tragizmo poezija“, in: *Egzodo literatūros atšvaitai. Išėivių literatūros kritika. 1946–1987*. Sud. L. Mockūnas, Vilnius, 1989, p. 198–205; Živilė Bilaišytė, „Liūnės Sutemos daiktai ir žodžiai“, *Metmenys*, 1973, Nr. 26, p. 53–65; Jurgis Blekaitis, „Žodžiai iš niekieno dykumos“, *Aidai*, 1973, Nr. 9, p. 426–427; Vytautas Aleksandras Jonynas, „Kasdienybės heroika“, *Metmenys*, 1966, Nr. 12, p. 154–157; Aušra Marija Jurašienė, „Kūrybiniuose pasauliuose“, *Metmenys*, 1982, Nr. 43, p. 177–184; Vytautas Kavolis, „Neornamentuotos kalbos generacija“, in: *Lietuvių literatūra svetur. 1945–1967*. Red. K. Bradūnas, Čikaga, 1968, p. 79–98; Rimvydas Šilbajoris, „Liūnės Sutemos žemėje“, *Aidai*, 1956, Nr. 5, p. 24–49.

1945–1990 (1992), *Egzodo literatūros atšvaitai* (1989), tačiau monografijos apie šios poetės gyvenimą ir kūrybą iki šiol nebuvo.

V. Paplauskienės monografiją sudaro dvi dalys: pirmoji dalis skirta Liūnės Sutemos biografijai, jos gyvenimui Lietuvoje (1927–1944 m.), Vokietijoje ir Austrijoje (1944–1949 m.) bei Jungtinėse Amerikos Valstijose (nuo 1949 m.); antroji knygos dalis skirta Liūnės Sutemos kūrybai. Liūnės Sutemos gyvenimui skirtose dalyje pačios poetės pasakojamą autentišką gyvenimo istoriją pildo archyviniai šaltiniai: laišškai, dienoraščio fragmentai, amžininkų atsiminimai, fotografijos, monografijos autorės autentiškų pokalbių su Liūne Suteima ištraukos.

Neabejotina, kad didžiausia knygos vertė ir privalumas – jos autorei pasakojamas pačios Liūnės Sutemos gyvenimas. „Kaip literatūra kyla iš visuomenės, kurią pastaroji siekia reprezentuoti, taip ir kūrinys kyla iš rašytojo gyvenimo. <...> Nėra kūrinio, kuris liktų šalia gyvenimo, ir nėra gyvenimo, kuris vyktų šalia kūrinio, yra tik jų nelengvai pasiekiamo santarvė“³⁰.

Monografijos leitmotyvu tampa kelio, kelionės metafora: „Sunkūs keliai žemėje, kuriais žmogus turi vaikščioti. Pelkių keliai, dykumų keliai, kalnų keliai“ – tai įrašas Zinaidos Nagytės dienoraštyje. Kelias, tiksliau – geležinkelio bėgiai, užfiksuoti ir knygos viršelyje. Lietuvos keliai, vedę būsimą poetę iš Mažeikių per Radviliškį Kauno link, toliau – į Skuodą, Šilutę, parvedę atgal į Kėdainius, Naująją Vilnią, ir vėl – Kėdainiai. Iš Kėdainių 1944 metais keliai keleliai lydėjo per Vokietijos DP stovyklas Austrijos link; ir galiausiai – jūros kelias, nubloškęs į Jungtines Amerikos Valstijas: Mainas, Niujorkas, Čikaga, Lemontas.

V. Paplauskienės monografijoje *kelio* metafora ir *kelionės* leitmotyvas nėra atsitiktiniai: recenzuojamos knygos autorė pati keliauvo Liūnės Sutemos keliais – ir tiesiogine, ir perkeltine prasmėmis.

³⁰ Dominique Maingueneau, *Literatūros kūrinio kontekstas*, Vilnius: Baltos lankos, 1993, 52.

Lankymasis poetės namuose Lemonte, bendravimas su vengiančia viešumo Liūne Sutema atvėrė objektyvizuoto monografinio pasakojimo galimybę – Liūnės Sutemos gyvenimas pristatomas faktografiškai tiksliai ir išsamiai. Poreikis poetei liudyti jau praėjusį gyvenimą, dar kartą išgyvenant dramatiškuosius periodus, V. Paplauskienės monografijoje veriasi dėmesingai ir subtiliai. Kita vertus, čia slypi ir tam tikras objektyvaus tradicinio pasakojimo pavojus, nes poetės patirtį ir pati monografijos autorė tarsi išgyvena iš naujo. Liūnės Sutemos gyvenimas jos suvokiamas betarpiškai, vietomis netgi empatiškai. O monografijoje skirtis tarp autoriaus ir pasakotojo yra būtina, kai tuo tarpu V. Paplauskienės knygoje dažnai išnyksta riba tarp pasakotojo–biografo, t. y. V. Paplauskienės, pasakojančios Liūnės Sutemos gyvenimo istoriją, ir biografijos veikėjos, t. y. pačios Liūnės Sutemos. Tokiais atvejais pasakojimą trečiuoju asmeniu, kuris būdingas biografiniam lygmeniui, nepastebimai keičia pasakojimas pirmuoju asmeniu – autobiografinio naratyvo ženklas. Pasakodama Liūnės Sutemos gyvenimą, keliaudama jos gyvenimo ir kūrybos keliais, V. Paplauskienė tarsi pati dalyvauja pasakojamoje istorijoje, į tos istorijos sūkurį įtraukdama ir skaitytoją. Žinoma, ta kelionė žavi, tačiau ir kyla klausimas, kur ji nuves.

Liūnės Sutemos gyvenimo ir kūrybos kelią V. Paplauskienė iliustruoja nuotraukomis, dokumentų, rankraščių, laiškų, dienoraščių ir užrašų knygelių faksimilėmis, poetės vyro rašytojo Marius Katiliškio piešiniais. Nestandartiniai monografijos skyrių pavadinimai – tai citatos iš Liūnės Sutemos eilėraščių, atspindinčios svarbiausius poetės gyvenimo ir kūrybinės brandos etapus: „Mano pasakų pradžia“, „Buvau mergiotė, kuri norėjo kažką pasakyti“, „Mus išblaškys šitoji audra“, „Vis dar vaikiškai tikėjau, kad galėsim visi sugrįžti“, „Jis buvo man kaip trečias brolis“, „Bežemė pasauliniu mastu“, „Mokausi tausoti žodį, kad jis būtų toks, kaip pradžioje...“, „Emigruosiu į šalį, kuri vienąkart bus“ ir pan. Greičiausiai taip siekta originalumo, tačiau vis tik tokie neproblemiški skyrių pavadinimai neįvardija, apie ką bus kalbama viename ar kitame knygos skyriuje.

Archyvinis, epistolinis palikimas, kuriuo remiasi V. Paplauskienė, svarbus ir informatyvus istorine, kultūrine ir literatūrine prasmėmis: atveriamos poetės kūrybinės ištakos, papildoma išėjusių literatūrinė panorama. „Pilkuosiuose“ knygos puslapiuose apžvelgiamas lietuvių inteligentijos kultūrinis, literatūrinis gyvenimas Vokietijoje, įsikūrimas Jungtinėse Amerikos Valstijose, santariečių veikla, žurnalo *Metmenys* įsteigimas ir kita įvairialypė lietuvių inteligentijos veikla egzilyje.

V. Paplauskienės monografijoje šiek tiek praveriami ir kitų literatūros žmonių, veikusių Liūnės Sutemos pasaulėjautą ir pasaulėvaizdį, gyvenimai – brolio Henriko Nagio, Juliaus Kaupo, Algimanto Mackaus. Tyrinėtoja pabrėžia, kad rašyti Liūnė Sutema pradėjo, paskatinta brolio Henriko, kuris iki sesers debiuto jau buvo išleidęs tris poezijos knygas, tvirtai įsirašęs į žemininkų poetinę generaciją. V. Paplauskienė pristato, kaip mintimis apie savo ir kitų poetinius bandymus Liūnė Sutema dalindavosi su Algimantu Mackumi. Juos abu siejo panašus požiūris į egzodą ir įsipareigojimas tikrovei – tokiai, kokia ji yra. Mackus į egzilį žiūrėjo kaip į žmogiškosios prasmės išsipildymą. Jo nuomone, kūrėjo natūrali būklė yra tremtis plačiausia šio žodžio prasme, o tremtyje vienintelė nepaneigiama tiesa yra žinojimas, kad ateis mirtis. Šios mintys rado atgarsį ir Liūnės Sutemos poezijoje. Pasak Mackaus, Liūnės Sutemos žodis yra „tikrai jai priklausanti dominija, nepanaši į kitų net ir tada, kai poetė kalba visai tremties poezijai būdinga tema“. Apibūdindamas pirmąją Liūnės Sutemos rinkinį *Tėbūnie tarytum pasakoj*, Mackus pastebi, kad ši knyga „atstovauja naujosios mūsų moterų poezijos posūkiui“, o pati poezija „atsinešė kažką naujo, kažką neimituojamo ir neimituojančio“³¹. Ko gero kitaip ir negalėjo būti, nes autobiografijoje Liūnė Sutema teigia: „Nuo pat vaikystės buvau poezijos pakerėta. Poezija man buvo viskas“³². Analizuodamas Liū-

³¹ Algimantas Mackus, *Ir mirtis nebus nugaleta*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 280–281.

³² *Egzodo rašytojai. Autobiografijos*. Sud. A. T. Antanaitis, A. Mickienė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 694.

nės Sutemos rinkinį „Nebėra nieko svetimo“, Mackus išpranašavo, kad bus lemta „Liūnės Sutemos poezijai tapti nebepakeičiama“³³. Ta pranašystė išsipildė. Panašiai ir Viktorija Daujotytė yra pabrėžusi, kad „po Salomėjos Nėries Liūnė Sutema yra ryškiausia lietuvių poetė“³⁴. V. Paplauskienei svarbiausiu dalyku tampa Liūnės Sutemos poezijos rašymas – kaip gyvenimo būtinybė, kaip neišvengiama pastanga: „Stikliniuose induose nardo žalčiai <...> jei paleisiu juos – prarasiu save, / jei laikysiu uždarytus – užtrokšiu savyje...“³⁵. Turbūt dėl šios priežasties V. Paplauskienės monografijoje stengiamasi aprėpti iš esmės visą Liūnės Sutemos poeziją nuo pirmųjų iki paskutiniųjų jos knygų. Čia, panašiai kaip ir pristatant poetės gyvenimą, laikomasi chronologijos principo. Kita vertus, Liūnės Sutemos poezijos aptarimui skirtoje dalyje neišvengta beletrizavimo, retorinių minčių: „Svaigios meilės kupinos dienos praskriejo žaibo greitumu“ (p. 130), „Kaip paslėpti, išsaugoti, apsaugoti tai, kas visų brangiausia pasaulyje, tai, kas svarbiausia, be ko gyvenimas netenka prasmės? Kur surasti tokią jėgą, kuri tarsi burtų lazdelė vienu mostu sustabdytų pasakiškai tapybiškas dienas, kurios į Žinos gyvenimą atėjo su pavasario vėju fenu?“ (p. 129). O tokie teiginiai, kad „originalumu, savitumu, naujumu pasižymi kiekviena tema, kurią plėtoja Liūnė Sutema. Subtiliai ir jautriai prisiliečia prie gimtosios žemės praradimo. Poetė nesiekia savo kūryba konkretizuoti, ideologizuoti susidariusią padėtį“ (p. 218) ir pan. yra pernelyg bendri ir deklaratyvūs, reikalaujantys konkretesnio pagrindimo. Pasirinktų aspektų gausa, žinoma, yra neišvengiama, jei ketinama monografiškai pristatyti Liūnės Sutemos kūrybos visumą. Tačiau kaip tik ši neišskirtizuota aspektų gausa ir trukdė atsiverti gilesnėms tyrinėtojos analitinėms išvalgomis. Poezijos analizė slysta paviršiumi, konstatuojami ir taip jau gerai žinomi, enciklopediniai Liūnės Sutemos kūrybos bruožai (pavyzdžiui, net kelis kartus kartojama, kad ji priklausė

³³ Algimantas Mackus, *op. cit.*, p. 290.

³⁴ Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma litera, 2001, p. 465.

³⁵ Liūnė Sutema, *Badmetis*, Čikaga, 1972, p. 74.

„bežemių“ kartai) ar apsiribojama labai bendromis, abstrakčiomis, mokyklinio pobūdžio tezėmis, pavyzdžiui: „Žodis skamba ramiai, įtikinamai, viltingai“ (p. 219), „Poetė naudoja taiklius įvaizdžius, palyginimus, antitezes. Jos pamėgtos ir besikartojančios stilistinės priemonės virsta eilėraščius jungiančiomis grandimis“ (p. 222) ir t. t.

Interpretuodama Liūnės Sutemos kūrybą, V. Paplauskienė kreipia dėmesį į „aš“ ir „tu“ situaciją analizei pasirinktuose eilėraščiuose. Liūnės Sutemos poezijoje atstumas tarp eilėraščio lyrinio subjekto ir tikrojo autoriškojo „aš“ yra minimalus, ir tai suteikia poezijai autentiškumo: „Lyrinis „aš“ susitapatina su asmeniniu „aš“, prabyla ir kviečia eiti <...>“ (p. 217). Paminėdama, kad „poetės vidi-nis „aš“, susidūręs su realiu pasauliu, bando pasislėpti ir būti vienas, būti tikras, būti laisvas ir jaunas“ (p. 215), V. Paulauskienė įvardija ir vieną pagrindinių Liūnės Sutemos poezijos tikslų – „per poezi-ją komunikuoti su skaitytoju“ (p. 216). Būtent poezija suprantama kaip atrama ir prieglobstis kitam – „tau“. Būtent taip sukuriamą pokalbio aš–tu situacija. Tik sutelkdama savo dėmesį eilėraščių se-mantiniui kلودui, pro knygos autorės akis beveik prasprūdo poeti-nių tekstų raiška. Todėl liko nepastebėta, kad Liūnės Sutemos ei-lėraščių adresatas „tu“ nėra visą laiką tas pats, jis dažnai kintantis, kitas ir kitoks. Liūnė Sutama kalba tik savo vardu ir apie save, bet ne sau. Be abejonės, tą nesumeluotą, tikrą, intymų ir šiltą kalbėjimą V. Paplauskienei pavyko perteikti: apie ilgesį ir kančią, vienvėrį ir baimę, meilę, ištikimybę ir tikėjimą. Pasakojama ištikimos žmonos, broliais besirūpinančios sesers, mylinčios dukters, puikios motinos, geros draugės, iškilios poetės gyvenimo istorija. Todėl greta Liūnės Sutemos poetinių tekstų veriasi jos gyvenimas – kaip paratekstas.

Monografijos autorė akcentavo svarbiausius teminius, semantinius Liūnės Sutemos poezijos koncentruos (vienatvė, ypatinga grožio, meno pajauta, vizualusis, spalvinis eilėraščių klotas), nepamirštama vokie-čių, skandinavų literatūrų įtaka (R. M. Rilks, K. Hamsuno kūryba), M. Heidegerio filosofija, taip pat asmenišką dramatišką netektys (sū-naus Sauliaus liga, vyro mirtis), ypatingai teikusios impulsų kūrybai

Tyrinėtojos dėmesio sulaukė moteriškas Liūnės Sutemos pasaulėvaizdis: „Viena ryškiausių ir svarbiausių Liūnės Sutemos kūrybos temų – moters kūrėjos prigimties vaizdavimas. Lyrinė herojė – moteris kūrėja – klajos ieškodama gyvenimo prasmės, ilgėsis paliktos tėvynės, blaškysis, trokšdama išsaugoti, apsaugoti, globoti artimuosius. Prieglobsčio artimiesiems motyvas, aiškiai suformuluotas ir atskleistas pirmajame rinkinyje, bus kartojamas visose kitose knygose, taps visos kūrybos esme, ašimi“ (p. 213). Ypač svarbus pastebėjimas apie kitokį, nesentimentalų moters kūrėjos pasaulio suvokimą: „Plėtodama šią temą [moters kūrėjos – Ž. K.] Liūnė Suteima savitai naudoja stilistines priemones, ieškodama naujos eilėraščio struktūros, formos, kuri atitiktų jos vidinį balsą ir ritmą“ (p. 213). Liūnės Sutemos poezijos moteris – raganautoja, dviburnė vienaakė laumė – jėgos ir galių pakeisti pasaulį semiasi iš gamtos, iš senųjų archainių klotų, visą energiją paverčiant kūryba. Negalima nuneigti kad čia stengiamasi aktualizuoti Liūnės Sutemos moteriškojo pasaulio poetinę semą, jos ištakas, esmę bei vietą lietuvių poezijos tradicijoje. Knygoje pateiktos gairės iš tiesų ženklina svarbiausius žvalgos taškus, bet skaitytojas pasigestų Liūnės Sutemos vietos bendrame lietuvių poezijos, o ypač moterų poezių kontekste. Sąsajos, paralelės ir skirtys tarp Liūnės Sutemos ir Birutės Pūkelevičiūtės, Nijolės Miliauskaitės bei kitų poezių būtų leidę labiau įsiskverbti ir į pačios Liūnės Sutemos poetinio pasaulio gelmę. Lyginamasis ir kontekstinis laukas būtų įgalinę užčiuopti ir išskirti Liūnės Sutemos bei kitų panašios kultūrinės laikysenos moterų kūrėjų originaliuosius poetinio naratyvo bruožus; o moters tapatumo sąsaja su feministine kritika (ypač aptariant Liūnės Sutemos lyrinio subjekto moteriškąjį tapsmą) būtų ryškiau parodžiusi moters kelią į viešąją erdvę aptariamajame laikotarpyje, o kartu, kaip jau buvo minėta, papildytų moterų rašytojų kūrybos kontekstą. Turbūt dėl šios priežasties taip ir liko neaišku, kuo gi ta moters poetinė kalba, moters kūrėjos estetiniai orientyrai, kurie minimi Liūnės Sutemos kūrybai skirtoje dalyje, skiriasi nuo vyriškosios, nes teiginys, kad „ilgesys, kančios išvargintas moters kūrėjos

dvasios pasaulis ar troškimas per kalbą išsaugoti tautinę savastį“ ir pan. nei semantiškai, nei stilistiškai neatskiria vyriškojo ir moteriškojo poetinių pasaulėvaizdžių. O pastebėjimas, kad „moteris kūrėja pasaulį suvokia ne per racionalų protą, bet per lakios vaizduotės paaitrintą jausminį pažinimą“ (p. 214) yra ne tik kad neargumentuotas, bet apskritai abejotinas šių dienų kontekste.

Knygos pabaigoje pateikiamos pagrindinės Liūnės Sutemos gyvenimo ir kūrybos datos, asmenvardžių rodyklė, santrauka anglų kalba. Skaitytojas pasigestų išvadų – monografijos struktūrai būtinu sando.

Negalima būtų vienareikšmiškai teigti, kad po šios V. Paplauskienės knygos kitiems Liūnės Sutemos kūrybos tyrinėtojams nebus ką veikti. Diskusiją pratęstų pasvarstymai apie Liūnės Sutemos lyrinio „aš“ raišką ir įprasminimą, moteriškosios būties ir buities savitumus meniniame tekste ar pagrindinius moters kūrėjos savistabos ir saviraiškos modelius, sąsajas su individualia dvasine gelme bei išoriškojo pasaulio sankloda. Tačiau apibendrinant galima konstatuoti, kad išsami Liūnės Sutemos biografija, pateikta Virginijos Paplauskienės monografijoje *Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais* užpildo literatūros istorijos spragą – čia autorė išarė plačią ir gilią vagą.

IEŠKANT KARVĖS KUOLO, ARBA RENATOS ŠERELYTĖS KŪRYBOS TAKAIS

Loreta Jakonytė. Karvės kuolas Pilies gatvėje: Renatos Šerelytės
kūrybos studija. –
Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
2011 (Serija *In brevi*).

Loretos Jakonytės studija *Karvės kuolas Pilies gatvėje*, skirta Renatos Šerelytės kūrybai, pradėjo naują Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidžiamą seriją *In brevi* – mažųjų mokslo mono-

grafijų apie šiuolaikinės lietuvių literatūros kūrėjus. Kompaktiškas ir patogus knygos formatas, intriguojantis pavadinimas patraukia skaitytojo dėmesį. Nors knyga pavadinta „studija“, tačiau ir knygos visuma, ir formalūs dalykai dėl monografinio akademiškumo nekelia abejonių (pateikiama santrauka anglų kalba, asmenvardžių rodyklė).

Renatos Šerelytės vardas gerai žinomas šiandieniniam lietuvių literatūros skaitytojui, ji puikiai matoma ne tik Lietuvos literatūriname, bet ir kultūriniame gyvenime: ne tik prozininkė, bet ir poetė, publicistė, dramaturgė, literatūros kritikė, daugelio knygelių vaikams autorė, įvertinta ne viena literatūrine premija. Nors šios autorės kūryba daugelio kritikų apžvelgta, tyrinėta (Viktorijos Daujotytės, Solveigos Daugirdaitės, Audingos Peluritytės-Tikuišienės, Ilonos Gražytės-Maziliauskienės, Kęstučio Lenkšo, Sigitto Parulskio ir kitų tyrėjų literatūrologinės išvalgos), šios prozininkės kūriniai daugelį metų buvo įtraukiami į mokyklų programas, verčiami į užsienio kalbas, ištraukos publikuojamos įvairiuose prozos almanachuose ir rinktinėse, atskiri kritiniai tekstai apie R. Šerelytės kūrybą spausdinami mokslo rinkiniuose, tačiau vienijančios studijos, skirtos detaliam šios autorės kūrybos analizei, iki šiol nebuvo. Tą spragą ir bando užpildyti literatūrologė Loreta Jakonytė: „Šios glaustos studijos tikslas – vienu kartu aptarti ligšiolinę Šerelytės kūrybos visumą, siekiant pasiaiškinti jos skleidžiamas reikšmes, temų ir problemų spektrą, kertinius pasaulėvaizdžio dėmenis, literatūros ir rašytojo sampratą“ (p. 9). Kadangi šių dienų lietuvių literatūros laukas gausus įvairaus žanro ir pobūdžio Renatos Šerelytės tekstų (grožinės literatūros knygų, recenzijų, publicistikos straipsnių, pokalbių), tad ir L. Jakonytės studija, kaip teigiama knygos anotacijoje, „žvalgo kūrybos visumą (noveles, romanus, pasakas, kritiką, sociopolitinius komentarus, pokalbius) ir klausia, kokią ji skleidžia gyvenimo interpretaciją, vertybes, literatūros ir rašytojo sampratą“.

Karvės kuolas Pilies gatvėje suskaidytas į keturis didžiuosius skyrius. Pirmasis skirtas R. Šerelytės prozos kūrinių semantikai ir

raiškai („Proza. (Po)sovietinis liūgas“), antrasis – kūrybai vaikams („Kūryba vaikams. Surastas Edenas“), trečiasis – kritikai („Kritikės vaidmenyje“) ir ketvirtasis – publicistikai („Publicistika. Moralinė politikos ir visuomenės kritika“). Studiją užbaigia skyrelis „Viešas portretas. Rašytojas be mūzos“, lakoniškai pristatantis rašytojos laikyseną literatūros lauke, išryškėjusią iš R. Šerelytės pokalbių kultūrinėje–literatūrinėje spaudoje.

Galima prisiminti, kad pirmasis R. Šerelytės novelių rinkinys *Žuvies darinėjimas* pasirodė 1995 metais. 1999 metais išleistas romanas *Ledynmečio žvaigždės* laimėjo Žemaitės premiją (2000). 2001-aisiais už novelistiką, publikuojamą *Metų* žurnale, R. Šerelytei buvo įteikta Antano Vaičiulaičio premija. Minėtinos ir novelių knygos *Balandų ratas* (1997), *Balzamuotojas* (2006), gausi kūryba vaikams ir jaunimui (knygos *Jundos lemtis*, *Prakeiktas kardas* ir kt.), ir naujaisi šios autorės romanai *Mėlynbarzdžio vaikai* ir *Vėjo raitelis* – visa tai patenka į L. Jakonytės tyrinėjimų lauką. „Kūrybos tikslas nėra tobulo visuomenės ugdymas ir prioritetų formavimas – to ji negali. Jos vaidmuo nedidelis, tačiau gyvybiškai svarbus daliai žmonių. Rašytojystė yra ne tik amatas, bet ir Dievo dovana. Amato galima išmokti, o dovaną gauni iš Dievo malonės. Už nieką. Be priežasties. Ir jeigu jinai reikalinga žmonėms, atsiras ją priimanti gailėtinga erdvė“ – viename interviu yra ištarusi R. Šerelytė.

Didžiausias dėmesys L. Jakonytės studijoje yra skiriamas R. Šerelytės prozai, telkiantis į keturis esminius aspektus: meilę, kūniškumą (seksualumą), šeimą ir namus. Remiantis šiais aspektais studijos autorė ryškina moters ir vyro paveikslo semantiką sovietiniame ir posovietiniame kontekste (skyrius „Proza. (Po)sovietinis liūgas“), akcentuodama moters figūrą kaip pagrindinę R. Šerelytės prozos tekstų dominantę.

Recenzuojamoje knygoje atveriamą dvejoba R. Šerelytės protagonisčių meilė: reali, fizinė ir tokia, kuri iškyla ir išlieka tik svajonių lygmenyje. Troškimas būti mylimai, o gal ir mylėti, įsilieja į moterų esatį. Šio jausmo troškulį sustiprina sustiprina dažnai skambantys

žinomų dainų tekstai apie meilę. Meilės ir šilumos poreikis gimsta iš realybėje nepatiriamos šių jausmų pilnatvės: „Vargiai mylėdamos konkrečius smurtaujančius vyrus, moterys pasilieka su jais vien iš pusiau įsisąmoninto troškimo turėti ką nors artimą ar bent jo tarymybę“ (p. 88). Vyro artumą ir meilę R. Šerelytės veikėjos dažniausiai supranta tik fiziškai, o geidulingumas tampa meilės matu. Kaip teigiama knygoje, „kyla įspūdis, kad Šerelytės prozoje vyrai ir moterys esti kartu dėl dviejų pagrindinių priežasčių: pirmiesiems reikia sekso ir sutvarkytos buities, antrosioms – prie ko nors prisiliesti ir retkarčiais sekso“ (p. 92). Kūniška meile dažniausiai „mėgaujamasi“ slapta, naktį, ant šaltos žemės, šlapios žolės, sklindant dumblo kvapui ir su svetimu vyru. Atrodytų, kad moterys R. Šerelytės kūrinuose seksualiai laisvos, tačiau iš tiesų – visiškai priklausomos nuo šalia jų esančių smurtaujančių vyrų. Nors dažna R. Šerelytės kūrinių moteris turi susikūrusi trokštamo vyro idealą, tačiau tokio vyro realybėje moteris nesutinka. Svarbus yra studijos autorės pastebėjimas, kad „iš vyrų didžiausią poveikį jaunos moters tapatybei ir jausenai turi tėvas arba jo vietoje atsidūręs patėvis. Retas kūrinys nemini tėvo – jis nuolat iškyla prisiminimuose, vizijose, ko nusigandus pasąmonė išmeta su tėvu siejamą baimės pojūtį ar bausmės epizodą. Tai beveik visados *girta tėvo* vaizdinys“ (p. 69).

Knygoje, ryškinant R. Šerelytės veikėjų branduolį, fiksuojama ir vyriškumo krizė (poskyriai „Visi vyrai prisilakę miega“, „Santykių plyšys“): vyrai paskendę alkoholyje, nesirūpinantys, nekuriantys ir nesaugantys šeimų, nevalyvi, grubūs, abejingi moters jautrumui; arba tiesiog lyg „ne šio pasaulio būtybės“: bekūniai, besieliai, beaisčiai, bekraujai. Moterims tokie vyrai atrodo keisti ir nesuprantami. Meilę, kaip sudėtingą išgyvenimą, pakeičia fizinis smurtas, eksperimentavimas destruktiviomis jausenomis: „sueitis palikdavo „ant kūno mėlynės ir įbrėžimus, aišku, ant mano kūno, nes Tolis geidė likti nepaliestas; kai bandžiau vieną sykį įkąsti, trenkė man per veidą ir perspėjo, kad daugiau taip nedaryčiau“. <...> Meilužės statusas moters padėties nepagerina, ją irgi gali griebti už plaukų, vadinti

„kalė“, laužtis su keiksmiais pro duris <...>. Meilužei neįleidus, namo grįžusio vyro laukia išmuštruota žmona: pamojus „Mama klusniai atsistojo, padėjo knygą ant mano patalo ir nusekė paskui Slaviką į tamsų miegamąjį“ (p. 84).

Studijos autorės tiksliai pastebima, kad R. Šerelytės moterų gyvenime atsitiktiniai santykiai dažniausiai yra tikrų ryšių ieškojimas, desperatiški bandymai rasti tą tikrąjį meilės objektą. Dažnu atveju tokie santykiai ironizuojami dėl jų tuštumos, kartu jie slepia tikro suartėjimo neįmanomybę ir viltį. L. Jakonytė pasakoja, kad pasaulis, supantis moterį, – grubus, šiurkštus ir ciniškas. Pasak jos, tokią kasdienybę R. Šerelytės prozoje sustiprina kvapai: atšilusios dervos, senos žuvies, skruzdžių spirito kvapas, besimaišantis su aitriu dilgėlyno kvapu, pasaulis dvokia karbolium ir beprotyste, sovietmečio fermos dvelkia kapų žeme, išskiriamas praplėkusių šiaudų ir sudžiūvusio mėšlo kvapas. Panašiai tamsios, nykios ir spalvos: balandų, surūdijusio metalo, juodo maitvanagio. Nors, kaip pastebima knygos autorės, pro dominuojančią pilką spalvą „prasimuša ir intensyvi geltona, mėlyna, violetinė, purpurinė, rubino raudonis, žaidžiama šviesotamsa“ (p. 40). Taigi „vaizdai įgarsinami, pripildomi kvapų, tapybiškai spalvinami“ (p. 40). Studijos autorės fiksuojama, kad troškimas turėti kitą pasaulį išreikštas sapnuose ir vizijose. Tai tampa vertybėmis, suteikiančiomis veikėjoms galimybę pabėgti nuo slegiančios aplinkos į pačių susikurtą pasaulį, kuriame vis dėl to brėžiamas klasikinių, tradicinių vertybių (meilės, šilumos, globos, rūpesčio, šeimos ir namų) ilgesio punktyras. Intensyvų vidinį gyvenimą protagonistės dažniausiai gyvena tik sapnuose (poskyris „Atminties saugykla, sapnų baugis“). Nuo žiaurios realybės ginamasi abejingumu ir apsvaigimu. Apsvaigimas R. Šerelytės prozos veikėjams tampa patogia būseną, kai viskas užmirštama. Todėl L. Jakonytė savo tyrime nemažai vietos skiria erdvės ir laiko aptarimui, akcentuodama, kad „baras Šerelytės prozoje pirmiausia veikia kaip amžinai alkoholio ištroškusių vyrų susibūrimo vieta, o viso kitos kolektyvinio būvio

formos sutelktos kitoje viešojoje erdvėje – sovietiniuose kultūros namuose“ (p. 38).

Šeimos institutas R. Šerelytės kūryboje suiręs: šeimos išsiskyrę, moterys ir vaikai vieniši ir kenčiantys: „Šioje prozoje nėra harmoningų šeimų nei tarp pagrindinių, nei tarp šalutinių veikėjų <...>. Santuokos institutas pažeistas iki pašaknų: daug žmonių skiriasi, gyvena „susidėję“, susiranda po keletą meilužių ir pan.“ (p. 85). Šeimos sukūrimas nėra veikėjų siekiamybė. Rašytoja savo personažus tarsi paleidžia klajoti be namų ir be artimųjų. L. Jakonytė pastebi, kad komplikotas ir pats žmogiškųjų ryšių klausimas: tėvai abejingi savo vaikams, brolio ir sesers ryšiai sutrūkinėja ar net visai nutrūkė, moterų gyvenimus koreguoja susitikimai ir išsiskyrimai su vyrais. Namai praradę savo vertę ir prasmę. Pabrėžiama, kad ryšys su namais nejaustas net vaikystėje. Būtent dėl šios priežasties R. Šerelytės veikėjai svetimi ir sau, ir kitiems. Namų ir savos erdvės neradimą lydi nesaugumo jausmas. Tad benamystė tampa egzistencine problema. Teisi A. Peluritytė-Tikuišienė, ištarusi, kad „Šerelytės kūrybos originalumas glūdi filologinėje jos rašomo prozos teksto prigimtyje – metaforų pynėje, išlaisvinančioje vaizduotę. Šios vaizduotės įaudrinti hermetiškieji herojų pasauliai matomi tarsi kokie perregimi sapnai, pasklidę po tyrinėjamą erdvę, – juos gali apžvelgti, išžvelgti, matyti jų įvairovę ir visumą, žaisti su jais, bet jie yra atskiri, ir susisieja nebeįžvelgiamuose, tik nuspėjamuose gamtos pradmenyse. Šia prasme Šerelytės kūryba – tipiškas postmodernizmo kūdikis“³⁶.

Aptardama R. Šerelytės kūrybą, studijos autorė atsiremia į buvusį laiką – sovietmetį, kai sistema, siekdama unifikuoti ir nuasmeninti žmogų, gniaužė ir asmens poreikį būti individualybe. Ypač efektyviai individuali moteriškosios patirties tragedija totalitarinėje sistemoje skleidžiama romane *Mėlynbarzdžio vaikai*, kur „pasaka apie Mėlynbarzdį atlieka bent tris funkcijas: alegorizuoja totalitari-

³⁶ Audinga Peluritytė, „Renatos Šerelytės kūryba“, *Gimtas žodis*, 2001, Nr. 5.

nę sistemą, atliepia pažeistą Šerelytės prozos šeimos modelį, tampa kūrinio struktūravimo pamatu“ (p. 41).

Todėl kaip atsvara užtamsintam prozos pasauliui tampa R. Šerelytės kūryba vaikams – „Surastas Edenas“. Šiame knygos skyriuje aptariamos istorinės apysakos, poezija ir literatūrinės pasakos, pasibrėžiant, kad „šiuolaikines lietuvių pasakas vaikams Šerelytės knygos papildė ne tik ryškiaspalviais veikėjais, kūliavirsčiais keliančiais nuotykius ir smagių humoru, bet taip pat labai kokybiška kalba, leidžiančia net suaugusiam skaitytojui su žodynu pašonėje pasma-guriauti reta leksiką“ (p. 119).

Ne mažiau svarbūs yra studijos skyriai, kreipiantys dėmesį į R. Šerelytės kritiką ir publicistiką – į tai, kas iki šiol beveik neaktualizuota lietuvių literatūros kontekste, ir kartu glaudžiantys pokalbius – pačios rašytojos ištartis viešose erdvėse. Aptardama rašytojos kritinius, publicistinius tekstus, išsklidusius įvairioje kultūrinėje ir literatūrinėje spaudoje, išskirdama juose tam tikras *smegduobes* ir *kultūros rakštis*, L. Jakonytė daro kelias svarbias išvadas: 1. R. Šerelytės kritikos „tekstai atskleidžia intriguojančią, sudėtingą sąveiką tarp kritikos ir rašytojos vaidmenų, kai recenzentė leidžia rasti pertrūkiams griežtoje vertinimo sistemoje, o prozininkė savo kūrinuose nepaiso kritikos teorinių žinių ir reiklumo“ (p. 144); 2. Publicistikos „tekstai priminė skaitytojams iš šiandienos literatūros lauko beveik dingusį visuomeniškai angažuoto rašytojo amplua bei trumpam grąžino etinio idealizmo diskursą, iš menininkų lūpų garsiai sklidusį Atgimimo metais“ (p. 168).

Ko studijoje pasigestų atidesnis skaitytojas? Vis tik didžiausias dėmesys R. Šerelytės prozos analizėje yra skiriamas jos novelistikai, o romanai (ypač naujausieji – *Mėlynbarzdžio vaikai* ir *Vėjo raitelis*) pristatomi labai lakoniškai, tik punktyriškai. Nors būtent romanų veikėjai nėra tipiški *homo sovieticus* – vienu ar kitu būdu jie stengiasi artikuliuoti savo individualumą, (per)kurti savąją tapatybę. Gaila, kad į tyrinėtojos akiratį nepateko R. Šerelytės pjesės – „Šikpuodis“, „Stoglangis“, 1999 metais laimėjęs II vietą Atviros Lietuvos

fondo paskelbtame pjesių, skirtų vaikų ir paauglių teatrui, konkurse, „Dvylika brolių, juodvarniais lakstančių“. Pastaroji pjesė 2003 metais buvo pastatyta Jaunimo teatre (režisierė R. Kudzmanaitė). Labiau knygą būtų struktūravę ir baigiamosios pastabos ar išvados, kurios yra būtina monografinio pobūdžio knygos struktūrinė dalis; nors iš dalies ši trūkumą kompensuoja apibendrinimai kiekvieno skyriaus pabaigoje.

Tačiau labiausiai skaitytojui imponuoja studijos autorės stilius, derinantis solidų akademinį kalbėjimą su gebėjimu paprastai įvardinti daugelį sudėtingų literatūrologinių problemų, gyvu, raiškiu stiliumi analizuojamas Renatos Šerelytės kūrybos pasaulis. Akivaizdu, kad Loreta Jakonytė tęsia Alberto Zalatoriaus, Jūratės Sprindytės kritikos tradiciją, kai prie aptariamo autoriaus kūrybos prisiliečiama gyvai, įtraukiant ir kultūrologinį, sociologinį aspektus. O knygų lentynas papildo ne tik daug žadanti nauja serija, bet ir rimta Renatos Šerelytės kūrybos studija.

APIE ATSIVĖRIMO KITAM BŪTINYBĘ

Dalia Cidzikaitė. *Kitas* lietuvių prozoje. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007
(Serija *Naujosios literatūros studijos*).

Postkolonijinė kritika, ilgus dešimtmečius buvusi itin populiari Vakarų literatūrologijoje, tačiau Lietuvoje dar atrodanti „įtartina nepatikima“, pastaraisiais metais pamažu „užkariauja“ ir mūsų erdves, čia atrasdama savo nišą ir pasekėjus. Tą liudija 2007 metais pasirodžiusi Dalios Cidzikaitės monografija „*Kitas* lietuvių prozoje“. Darbas išties reikšmingas ir knygos pasirodymas tikrai sveikintinas: mūsų akademiniam gyvenime postkolonializmo idėjos dar nėra pakankamai reflektuotos, išskyrus pavienius atskirų mokslininkų straipsnius. Akademinėje spaudoje pasirodžiusios Violetos Keler-

ties, Rimo Žilinsko, Almanto Samalavičiaus, Daivos Litvinskaitės, Dalios Satkauskytės ir kt. publikacijos³⁷ rodo gana aiškų pasiskirstymą: „postkolonijinių nuotykių ieškotojai“ ir jų kritikai. A. Samalavičius, keldamas klausimą: „Kas bijo postkolonializmo studijų?“, iš esmės kritikuoja *postkolonijinį įtarumą*, pabrėždamas, kad diskusiją „derėtų plėtoti atmetus ankstesnius prietarus, išsamiau susipažinus su labai įvairia tokio pobūdžio lektūra, siūlant naujus tekstų interpretavimo būdus“ (Samalavičius, 2008, p. 159).

Postkolonijiniam³⁸ literatūros skaitymui oponuojantys mokslininkai kelia probleminį klausimą: „ar įmanoma kalbėti apie vieną ideologiją (ją kritikuoti ar demistifikuoti) iš neutralių, neideologinių pozicijų?“ (Satkauskytė, 2004, p. 50). Pastarieji literatūrologai kritiškai nusiteikę būtent lietuvių literatūros postkolonijiniam skaitymui, pabrėždami kitokią Lietuvos, nei kitų kolonizuotų kraštų, situaciją ir teigdami, kad „labai dažnai vienos kultūros bei literatūros modeliai ir struktūros automatiškai perkeliama kitai kultūrai“ (Satkauskytė, 2004, p. 52): „Lietuvą kolonizavo, jei jau sutiksime su

³⁷ Violeta Kelertienė, 2006, Ričardo Gavelio postkolonijinis žmogus, *Kita vertus... Straipsniai apie lietuvių literatūrą*. Vilnius: Baltos lankos, 193–212; Rimas Žilinskas, 2006, Antano Škėmos „Izaokas“ JAV etninių literatūrų kontekste. – *Acta litteraria comparativa 2: Kultūros intertekstai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 73–83; Almantas Samalavičius, 2008, Postkolonializmas ir postkomunistinės Lietuvos kultūra. – *Kaita ir tęstinumas*. Kultūros kritikos esė. Vilnius: Kultūros barai, 21–35; Daiva Litvinskaitė, 2008, The Postcolonial Subject in Vytautas Martinkus' Novel *Negėta žvaigždė paukščio pėdoje* (*A Star in a bird's footprint does not fade away*). *Lituanus* 54 (3), Chicago, 50–60; Dalia Satkauskytė, 2004, Pokolonijinės teorijos ir lietuvių literatūra. Derinimo galimybės ir pavojai. – *Komparatyvistika ir kultūros savivoka*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 48–56. Šiame kontekste dar būtina paminėti Dano Lapkaus knygą *Poteksčių ribos. Uždraustos tapatybės devintojo dešimtmečio lietuvių prozoje* (Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 2003).

³⁸ Teoriniuose veikaluose aptinkami keli šios sąvokos variantai – pokolonijizmas, postkolonijizmas ir postkolonializmas. Tokia terminų skirtis iš esmės nėra apibrėžta. Pavyzdžiui, literatūrologė Dalia Satkauskytė naudoja pokolonijizmo, Almantas Samalavičius – postkolonializmo, Dalia Cidzikaitė – postkolonijizmo sąvoką.

siūlomu terminu, kraštas, priklausantis labiau panašios nei skirtingos kultūros paradigmai. Šiuo atveju kolonizatorius nebuvo labiau ekonomiškai išsivystęs, negalėjo pasiūlyti materialiai patrauklesnio ir patogesnio gyvenimo būdo, tad diegdamas savą ideologiją naudojo visų pirma prievartines strategijas (vakarietiško kolonializmo atveju nemaža dalis tektų sugundymo strategijoms). Totalitariniai, prievartiniai kolonizacijos metodai, suprantama, skatino ir pasipriešinimo, ir, jei vartosis mėgstamą pokolonializmo teoretikų terminą, mimikrijos formas, bet jos vėlgi buvo kitokios nei minėtose kolonijose (pavyzdžiui, lietuvių rašytojai neperėjo į rusų kalbą, kaip perėjo į anglų kalbą daugelis pačių kolonializmo teoretikų ar jų mėgstamų aptarti rašytojų“ (Satkauskytė, 2004, p. 52). Manychiau, teisingas A. Samalavičius pabrėždamas, kad šiandien jau „nebepakanka paprasčiausiai inventorizuoti literatūros lauką, būtiną siūlyti naujas literatūros tyrimų koncepcijas, o kartu nuolat tikrinti, ar (ir kaip) jos pritaikomos vietiniam kontekstui, kokios jų galimybių ribos, atmetant tai, kas mums netinka, ir priimant tai, kas patvirtina teorinių priešių pagrįstumą. [...] Galima pridurti, kad, priešingai negu išivaizduoja dalis lietuvių literatūros kritikų, postkolonijinės studijos sėkmingai taikomos ir europinių visuomenių (pavyzdžiui, airių), jų literatūrų tyrimams“ (Samalavičius, 2008, 153, p. 159).

D. Cidzikaitė aiškiai „angažuoja“ skaitytoją postkolonijiniam literatūros skaitymui, pabrėždama, kad visi dėl vienos ar kitos metodologijos kylantys debatai tik suteikia naujas galimybes, skatina naujas interpretavimo strategijas. Apskritai šioje knygoje, gimusioje iš daktaro disertacijos, pakankamai ryški profesorės Violetos Kelertienės įtaka, jos pastangos lietuvių literatūros (ypač prozos) aptarimui pasitelkti postkolonializmo teorijas. Taigi šią monografiją galima traktuoti kaip V. Kelertienės pradėtos veiklos tęsinį (po profesorės parengtos ir sudarytos knygos *Baltic Postcolonialism*).

Pagrindinė problema, kurią bando praskleisti monografijos autorė, – tai *kito* ir *kitokio*, *savo* ir *svetimo* reprezentacijos pokarinėje lietuvių prozoje. Naujų *kito* aspektų sklaida neišvengiama be

pagrindinės postkolonializmo doktrinos – prieštaros tarp metropolijos ir periferijos, tarp *aš* ir *kito*. Pastebėta, kad metropoliją, centrą dažniausiai reprezentuoja civilizuota Europa, Vakariai; periferija suvokiama opoziciškai – kaip necivilizuota, barbariška ir rytietiška. Santykiai tarp metropolijos ir periferijos, kaip tarp kolonizuojančiojo ir kolonizuojamojo – tai permanentinės įtampos santykiai. Kultūrologo Edvardo W. Saido teigimu, „visos postkolonijinės visuomenės suvokia savo identitetą pirmiausia kaip skirtumą nuo metropolijos. Būtent toks santykis, paremtas pirmiausia skirtingumu ir atsitolinimu nuo centro, ir lemia savęs pagrindimo būdą, savojo identiteto pabrėžimą“ (Said, 1979).

D. Cidzikaitė, siūlydama perskaityti kai kuriuos lietuvių prozininkų tekstus naudojantis postkolonijinėmis teorijomis, bando atsekti ir užfiksuoti *savo* slinktį link *svetimo kito* (ar priešingai – atsitraukimą, nutolimą). Šioje vietoje galima prisiminti Michailo Bachtino pastebėjimą, kad tarp *aš* ir *kito* yra nuolatinė įtampa, *kitas* – tai dažniausiai svetimas *kitas*: „Kai mes žvelgiame vienas į kitą, du skirtingi pasauliai atsispindi mūsų akių vyzdžiuose“ (Bachtinas, 2002, p. 130). *Kito* pažinimas gali reikšti ir judėjimą nuo *aš* link *manęs*: Martinas Buberis savo ruožtu akcentavo judesį, būtiną *aš* slinktį link *kito*, link to, kas yra *ne-aš* (Buberis, 2001); Emanuelis Levinas mąstė apie *kito* pažinimą ir saugojimą. Postmodernios tapatybės koncepcijos yra grindžiamos kiek kitokiomis prielaidomis: „Derrida provokuoja tradicinį kultūros suvokimą, kur Savitumas, Asmeniškumas kultūroje reiškia, kad kultūra negali ir nenori būti identiška pati sau, Asmeniška, Sava kultūra ta prasme – tai Kito kultūra“ (Парнелл, 2004, p. 67). Šia prasme, kaip tiksliai pastebi D. Cidzikaitė, mes visi esame *kiti*: „[...] viskas yra kita, *kitas* leidžia apibrėžti net pačius save“ (p. 59). Kitas mokslininkei rūpintis ir itin svarbus postkolonializmo studijų aspektas – dėmesys nacionalizmui, t. y. vidiniam, visų pirma – etninių mažumų, kolonizavimui (p. 210).

Iš svarbiausių postkolonijinio diskurso kategorijų (dažniausiai opozicinių): aš–kitas, savas–svetimas, centras–periferija, kolonizuojantis–kolonizuojamas, dominuojantis–dominuojamas ir pan., teoriniu išeities tašku D. Cidzikaitė pasirinko vieną svarbiausių postkolonializmo kategorijų – pagrindinę binarinę opoziciją *kitas* *vs* *savas*, „bandydama pagrįsti tokios opozicijos reikšmę formuojant lietuvių nacionalinį identitetą bei apskritai kultūrą“ (p. 18). Šios problemos tyrimas verčia kvestionuoti daugelį stereotipų. Analizuodama vidinio – etninio *kito* lietuvių kultūroje reprezentacijas, D. Cidzikaitė aiškinasi tokių reprezentacijų formą, turinį bei funkcionavimo sąlygas, keldama probleminį klausimą: „kaip *kito* akivaizdoje lietuviai suvokia save, buvusius ir esamus, kokius mato praeityje ir kaip tai atsispindi jų kuriamuose naratyvuose“ (p. 18). Taigi savo monografijoje D. Cidzikaitė bando apžvelgti pačias ryškiausias, jos nuomone, *kito* pozicijas lietuvių prozoje ir istorines kitimo ar sąstingio tendencijas.

Pirmasis darbo skyrius skirtas teorinei *kito* reprezentacijai kultūroje. Pristatydama *kito* vaidmens sklaidą kultūroje, monografijos autorė apžvelgia užsienio (Edwardo W. Saido, Gayatri Chakravorty Spivak, Homi K. Bhabhos, Lindos Hutcheon, Ivaro B. Neumanno, Stuardo Hallo ir kt.) ir lietuvių (Violetos Kelertienės, Almanto Samalavičiaus, Jūros Avižienytės, Leonido Donskio) tyrėjų darbus, pirmiausia akcentuodama galios santykį kolonijiniame diskurse: „*Kitas*, neturėdamas ar turėdamas labai mažai galios keisti jam priimamą kitų suformuotą įvaizdį, yra priklausomas nuo dominuojančio diskurso, kuriam yra būdinga monologo forma“ (p. 19). Teorinės premisos yra argumentuotos, grindžiamos susisteminta medžiaga, nors bandymai apžvelgti *kito* įvaizdį lietuvių kultūroje daugiausia paremti lietuvių tautosakos analitiniais darbais (pavyzdžiui, Laimos Anglickienės žydo įvaizdžio tyrinėjimais pasakojamojoje tautosakoje).

Skyrius „*Kito* vaidmuo kultūroje“ atveria platų postkolonializmo traktuočių diapazoną, tad požiūrių gausa ganėtinai įpareigoja.

Juk būtent tarp skirtingų mokyklų ar atskirų autoritetų šiandien vykstantys debatai suaktyvino ne tik užsienio, bet ir lietuvių literatūros skaitymą, remiantis pagrindiniais postkolonializmo teoretikų postulatais, teigiančiais, kad: 1) „neapibrėžta, neaiški kultūrinė erdvė, kurios atpažinimas leidžia pervadinti ir kitaip pažiūrėti tiek į patį kolonializmo subjektą, tiek į kolonijinį diskursą“ (p. 9); 2) „kolonizuotasis yra etninė grupė arba tautinė mažuma, gyvenanti ne už tūkstančio kilometrų nuo kolonizuotojo, bet jo paties erdvėje“ (p. 9); 3) „įtampa tarp privilegijuotojo/centro ir cenzūruojamo/marginalizuotojo konstruoja naują kultūrinį bei teorinį lydinį“ (p. 58). Abejonių kelia, kad pirmasis monografijos skyrius bando „sutalpinti“ net kelias skirtingas metodologijas: diskurso teoriją, postmodernizmo ir postkolonializmo sankirtą. Be to, šis knygos skyrius, nors ir labai fragmentiškai, įtraukia ir pirmąsias *kito* reprezentacijas lietuvių kultūroje: remiantis Jurgitos Šiaučiūnaitės-Virbickienės tyrinėjimais, minimi LDK laikai, kai viešajame diskurse ima dominuoti žydų tautos stereotipas, Dionizo Poškos, Motiejaus Valančiaus, Juozo Andziulaičio-Kalnėno, Juozo Tumo-Vaižganto kūrybos žydai, labiausiai susitelkiant ties Vinco Krėvės apsakymais.

Svarbiausia knygoje – gerai žinomų (pavyzdžiui, Vinco Krėvės *Šiaudinė pastogė*, *Raganius* ar Ričardo Gavelio Vilniaus trilogija) ir neaktualizuotų kūrinių (Birutės Baltrušaitytės novelė „Čigonas bėga kiek įkabindamas...“, Leonardo Gutausko romanas *Šešėliai*, Romualdo Granausko *Duburys*, Marko Zingerio *Grojimas dviese* ir kt.) analizė pasirinktu aspektu. Objekto sampratos raida pakankamai plati. Empirinė deskripcija, tekstologinė analizė bei semantinės interpretacijos monografijoje derinamos su teorinėmis išvalgomis ir skirtingų rašytojų meninio braižo charakteristikomis. Tekstų atranka pradžioje skaitytoją gali stebinti, tačiau autorė aiškiai motyvuoja, kad kūriniai pasirinkti pagal vienintelį kriterijų: „juose turėjo būti bent kiek išsamesnės *kito* įvaizdžio reprezentacijos“ (p. 211). Manychiau, kad toks kūrinių atrankos principas pasiteisino. Sutelkdamą dėmesį į po Antrojo pasaulinio karo pasirodžiusius kūrinius,

ieškodama etninio *kito* – žydo, čigono, lenko, ruso – įvaizdžių sklaidos lietuvių prozoje, autorė pastebi, kad dauguma tokius personažus išsileidusių tekstų apsiriboja tik labai fragmentišku jų pateikimu (ribojanti arba nulinė reprezentacija). Itin retais atvejais tokiems personažams duodama galimybė įsitraukti į konstruktyvų dialogą; dažniausiai žydas, čigonas, lenkas ar rusas yra kuklus, aiškiai neišaiškinamas konototas lietuviškųjų personažų šešėlis. Žydas ar čigonas naratyve figūruoja tik kaip fonas, viena iš daugelio aplinkos detalių (p. 84).

Nacionalinių įvaizdžių analizės rakursai pakankamai turiningi, talpinantys savyje didžiulius semantinius išteklius ir sukuriantys daug interpretacinių galimybių, tačiau vis dėlto – ar tai nėra šioji tokia redukcija, kūrinių pasaulio susiaurinimas? Norėtusi visuotinesnio, pavyzdžiui, žydo ar čigono įvaizdžių aptarimo, sąsąskų su kitų šalių literatūromis. Gal tada paaiškėtų, kad ne tik lietuviams „žydo kultūrinis įvaizdis simbolizuoja intelektualinę grėsmę“, o čigonai – fizinę bei moralinę (p. 21)...

Konstruktyviausias ir labiausiai įtikinantis yra trečiasis knygos skyrius „Dviguba kolonizacija: moteris kaip *kitas*“. Čia pasitelkiant postkolonializmui giminingą feministinį diskursą aptariamos Romualdo Granausko *Duburio* (2003), Marko Zingerio *Grojimas dviese* (2002), Ričardo Gavelio *Vilniaus pokerio* (1989), Vytauto Bubnio *Po vasaros dangum* (1973), Aloyzo Barono *Abraomas ir sūnus* (1973) romanų moterys. Keliamas probleminis klausimas: „Kokia svetimtautės moters, gyvenančios tarp lietuvių, patirtis, koks jos įvaizdis, kokie naudojami bei kuriami stereotipai?“ (p. 122). *Kitų* moterų kitioniškumą puikiai iliustruoja ir poskyrių pavadinimai – metaforiškos citatos iš aptariamų kūrinių: „Aš pasidaviau, aš buvau ir likau tuteiša“, „Aš vedu lietuvių kultūrą, lietuvišką grožį, lietuvių lietuviškumą“, etc. Kalbėdama apie dvigubą kolonizaciją moters atžvilgiu, D. Cidzikaitė pabrėžia, kad „pavadinant kitą, dažniausiai tai etninis kitas, paprastai vartojama tik vyriškoji giminė, tokiu būdu moteris atitolinama dar toliau, uždaroma už dvigubų durų“ (p. 55). Moteris

aukščiau minėtuose kūrinuose nėra savarankiška asmenybė, nėra laisva, vadinasi, ji nėra ir pati savimi. Tik objektas, *kita*, kuriama, modeliuojama pagal vyrišųjų personažų sąmonės vaizdinius. Dar 1949 metais Simone de Beauvoir veikale *Antroji lytis* užfiksavo mitus, kurie moterį paverčia objektu, įtvirtina jos menkumą ir pasyvumą santykiuose su vyru. Remdamasi feminizmo klasikų Simone de Beauvoir, Hélène Cixous, Julios Kristevos mintimis, D. Cidzikaitė pastebi, kad moteris visose kultūrose suvokiamos kaip kažkas sunkiai apibrėžiama, beveik visada patriarchalinėje visuomenėje – kaip opozicija vyrams arba tiesiog *kitas* (p. 118). Literatūrologė daro išvadą, kad „nors moteris visada vaidino svarbų vaidmenį nustatant ribas tarp atskirų etninių grupių, moters įvaizdis kultūroje priklauso *kito* – dominuojamojo, nutildytojo – kategorijai. Svetimos moters įvaizdis lietuvių prozoje patiria dvigubą kolonizaciją: ir kaip moteris, ir kaip kitos nei dominuojanti grupės atstovė“ (p. 22).

Paskutinė monografijos dalis skirta nacionalinių alegorijų paieškoms Sauliaus Tomo Kondroto novelėje „Lėtas tautos gimimas“ ir apsakyme „Kabantis namas“. Šis skyrius motyvuojamas teze, jog „paprastai trečiojo pasaulio literatūros kūrinuose individualus vieno žmogaus likimas kartu yra ir viso krašto alegorija“ (p. 208). Čia, pasitelkus Frederico Jamesono sąvoką *nacionalinė alegorija* ir Edwardo W. Saido opozicinį santykį *Orientas vs Vakarai*, pabrėžiama, kad novelė „Lėtas tautos gimimas“, „nors ir pasiduoda kolonijiniam traktavimui, autoriaus sukonstruotas *kitas vs savas* santykis ir su juo susiję įvaizdžiai bei reprezentacijos yra atvirkštinis E. W. Saido santykio *Orientas vs Vakarai* modelis. [...] Nors „mes“ bendruomenė Kondroto kūrinyje daugeliu atžvilgių gali būti lyginama su Saido Orientu, skirtingai nuo Saido, Kondroto pasirinkta naratoriaus pozicija yra „mes“ pusėje. Naratorius yra ne Vakarų, bet Oriento dalis, jis pasakoja šią istoriją, dėsto „mes“ bendruomenės, kuriai jis priklauso, požiūrį į kitą“ (p. 182). Dar vienas svarbus D. Cidzikaitės pastebėjimas, kad „pagal standartinį Vakarų kolonijinį modelį kolonizuotasis visada yra matomas kaip pasyvus, mote-

riškas, barbaras, neturintis istorijos. Tačiau Lietuvos ir Rusijos (ir apskritai viso buvusio Rytų Europos bloko ir Rusijos) kolonijiniame santykių pastebimas atvirkštinis vaizdas“ (p. 183). Labai panašiai savo kritinę poziciją Homi Bhabhos ir kitų postkolonializmo teorijų kontekste išreiškia Erfurto universiteto profesorė Christina Parnell, teigdama, kad dažniausiai „vakarai ir „vakarietiškos vertybės“ figūruoja kaip pastovios ir brandžios prielaidos, o Baltijos šalys suvokiamos kaip nesubrendę Rytai“. Nors būtent Baltijos šalys į „kolonizuotojus rusus-sovietus žvelgė kaip į „azijatus“, t. y. necivilizuotus barbarus“ (p. 183). Panašiai yra, kaip pastebi D. Cidzikaitė, ir S. T. Kondroto atveju, kur „naratorius atsiskiria nuo „universalus subjekto“, postkolonijiniame diskurse atstovaujančio šeiminkui/kolonizatoriui/Vakarams“ (p. 183).

Akcentuodama *atminties kaip kalėjimo* metaforą, „tinkančią ne tik lietuvių kolektyvinei atminčiai, bet ir apskritai lietuviškam mentalitetui apibūdinti“ (p. 212), Dalia Cidzikaitė daro išvadą, kad lietuvių kultūra „daugiau rūpinasi savo išlikimu ir orientuojasi į gyvybinę funkciją, negu atsiveria kitoms kultūrinėms galimybėms bei perspektyvoms“ (p. 212). Taigi aptariamas darbas ne tik pateikia įvairius kitoniškumo variantus lietuvių prozoje, įrodydamas postkolonijinės kritikos gyvybingumą; ši monografija – apie „atsivėrimo *kitam* lietuvių kultūroje poreikį bei būtinybę“. Turbūt tai ir yra svarbiausia.

REKOMENDUOJAMOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. **Ciplijauskaitė, Birutė**, *Literatūros eskizai*, Vilnius–Kaunas: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1992.
2. **Daujotytė, Viktorija**, *Sambalsiai: studijos, esė, pokalbis*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.
3. **Kelertienė, Violeta**, *Kita vertus... Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006.
4. *Literatūros kritika ir dabartis. 1984–1987* (sudarė Elena Bukelienė), Vilnius: Vaga, 1988.
5. **Marcinkevičienė, Rūta**, *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*, Kaunas: Versus aureus, 2008.
6. **Martinkus, Vytautas**, *Literatūra ir paraliteratūra*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003.
7. **Maziliauskienė-Gražytė, Ilona**, *Idėjų inventorių*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
8. **Nyka-Niliūnas, Alfonsas**, *Temos ir variacijos*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
9. **Sprindytė, Jūratė**, *Kritikos akvarelės*, Vilnius: Vaga, 1980.
10. **Zalatorius, Albertas**, *Literatūra ir laisvė*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

Ko-133 Žydronė **Kolevinskienė**. Išbandymas recenzija : mokymo priemonė filologijos studentams / Lietuvos edukologijos universitetas. Lituanistikos fakultetas. Lietuvių ir lyginamosios literatūros katedra. – Vilnius : Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2014. – 96 p.

ISBN 978-9955-20-932-4

Leidiny s skirtas filologijos studentams, studijuojantiems naujausiąją lietuvių literatūrą ir besidomintiems šiuolaikinės lietuvių literatūros kaitos pokyčiais bei tendencijomis. Jame siekiama supažindinti studentus su recenzijos žanru. Leidinyje publikuojamos įvairių tipų recenzijos – poezijos ir prozos knygų, literatūrinės kritikos, mokslo monografijų.

UDK 821.172-95.09(075.8)

Redagavo *autorė*

Maketavo *Donaldas Petrauskas*

Viršelio autorė *Dalia Raicevičiūtė*

SL 605. 6 sp. I. Tir. 150 egz. Užsak. Nr. 014-041
Išleido ir spausdino Lietuvos edukologijos universiteto leidykla
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
Tel. +370 5 233 3593, el. p. leidykla@leu.lt